

ΔΡΑΣΗ, ΠΟΡΟΙ, ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΝΟΗΜΑ

Shmuel Eisenstadt

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I

ΣΕ ΑΥΤΗΝ ΤΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ, την οποία έγραψα ειδικά γι αυτήν τη συλλογή δοκιμίων, προσπάθησα να συγκεντρώσω μαζί τις θεωρητικές επιπτώσεις των αναλύσεων που παρουσιάστηκαν σε αυτά τα δοκίμια. Νωρίτερα, στην εισαγωγική μου πραγματεία «Κοινωνική Δομή, Κουλτούρα, Δράση και Αλλαγή», συζήτησα τις σχέσεις αυτών των αναλύσεων σχετικά με μερικά απ' τα κεντρικά προβλήματα της κοινωνιολογικής θεωρίας, όπως αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια των τελευταίων σαράντα χρόνων. Τώρα θα ήθελα να αναπτύξω τις θεωρητικές επιπτώσεις αυτών των αναλύσεων.

Το κεντρικό ζήτημα αυτών των εξελίξεων στην κοινωνιολογική θεωρία ήταν πρώτον, οι σχέσεις μεταξύ της ανθρώπινης δράσης και της κοινωνικής δομής· δεύτερον, η σχέση μεταξύ της κοινωνικής δομής κι της ιστορίας· τρίτον, το κλασσικό πρόβλημα της κοινωνιολογικής ανάλυσης για τον πολιτισμό, δηλαδή το πρόβλημα της «διατήρησης» έναντι του «μετασχηματισμού» των λειτουργιών του πολιτισμού· και τέταρτον (στενά συνδεδεμένο με το πρώτο), ο βαθμός του αμοιβαίου καθορισμού της «κουλτούρας» και της «κοινωνικής δομής» (με οποιονδήποτε τρόπο και αν προσδιοριστεί) και ο βαθμός ανοιχτότητας ανάμεσά τους.

Οι αναλύσεις που παρουσιάστηκαν σ' αυτήν τη συλλογή αντανακλούν το γεγονός ότι η έρευνα που είναι βασισμένη στην ιδέα ότι ο πολιτισμός, η κοινωνική δομή και η δράση είναι διακριτές, οντολογικές πραγματικότητες- οι οποίες πρόσφατα συνδέθηκαν με την παραμέληση της ανάλυσης των κανόνων, των νορμών και των συστημικών ιδιοτήτων των προτύπων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης- δεν μπορεί να εξηγήσει συγκεκριμένες σημαντικές όψεις της ανθρώπινης δραστηριότητας, της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, ή της πολιτισμικής δημιουργικότητας.

Αυτές οι αναλύσεις έδειξαν ότι πολλές όψεις των θεσμικών σχηματισμών και δυναμικές, όπως και πρότυπα της πολιτισμικής δημιουργικότητας, δεν μπορούν να γίνουν κατανοητά με όρους «φυσικών» ή «αυτόνομων» τάσεων αυτών των σφαιρών της δράσης, αν γίνουν αντιληπτές ως διακριτές οντολογικές οντότητες. Την ίδια στιγμή, αυτές οι αναλύσεις έδειξαν ότι αυτοί οι σχηματισμοί δεν μπορούν να εξηγηθούν με όρους «συνηθισμένων» λογικών ωφελιμιστικών δραστηριοτήτων. Αυτές οι μελέτες αποκάλυψαν ότι πολλές κεντρικές όψεις των θεσμικών σχηματισμών- όπως η δομή των κέντρων ή η κατασκευή των συνόρων των συλλογικοτήτων και οι τρόποι πολιτικής διαμαρτυρίας- δεν μπορούν να εξηγηθούν με καθαρά δομικούς όρους, είτε με όρους δομικής διάκρισης,

ανταλλαγής ή σχέσεων εξουσίας.

Άλλα δοκίμια πάνω στην «κοινωνιολογία της γνώσης» και την επέκταση των θρησκειών, τα οποία αναφέρονται στην εισαγωγή αυτής της συλλογής, αλλά στην πραγματικότητα δεν συμπεριλαμβάνονται εδώ,¹ έδειξαν ότι σημαντικές όψεις της πολιτισμικής δημιουργικότητας, όπως διάφορες μέθοδοι οργάνωσης και δόμησης των κόσμων της γνώσης, ή οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και η επίδρασή τους στη δομή και τις δυναμικές της κοινωνικής ζωής, δεν θα μπορούσαν να εξηγηθούν με όρους των έμφυτων δυναμικών των ιδεών ή των συμβόλων.

Αυτές οι ιδιότητες των θεσμικών σχηματισμών δεν θα μπορούσαν να εξηγηθούν, παρά τους ισχυρισμούς μερικών δομιστών, ως απόρροια συγκεκριμένων αρχών του ανθρώπινου νου. Οι προηγούμενες αναλύσεις έχουν δείξει αντιθέτως, ότι πολλές κεντρικές ιδιότητες κοινωνικής αλληλεπίδρασης, θεσμικών σχηματισμών και προτύπων πολιτισμικής δημιουργικότητας θα μπορούσαν να γίνουν καλύτερα κατανοητές με όρους της διαδικασίας μέσω της οποίας είναι συνδεδεμένες οι συμβολικές και οργανωτικές πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας και της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Έχουν επίσης δείξει ότι ο «πολιτισμός» και η «κοινωνική δομή» αναλύονται καλύτερα ως αναλυτικά συστατικά της κοινωνικής δράσης και της αλληλεπίδρασης και της ανθρώπινης δραστηριότητας, ως συστατικά μέρη των δύο και των κοινωνικών και πολιτισμικών τάξεων, αν και με διαφορετικό τρόπο απ' αυτόν που ορίστηκε είτε από κάποιους κλασικούς, είτε από την «δομολειτουργική» σχολή.

Πέρα από αυτές τις γενικές ενδείξεις, αυτές οι αναλύσεις έχουν παράσχει αρκετά διαφορετικά χαρακτηριστικά μερικών από τις πιο σημαντικές πλευρές τέτοιων διαδικασιών συνύφανσης αυτών των αναλυτικών συστατικών της κοινωνικής δράσης σε συγκεκριμένες καταστάσεις αλληλεπίδρασης. Παρέχουν τις εν λόγω προδιαγραφές ειδικά αναφορικά με εκείνες τις διαδικασίες που σχετίζονται στις σχέσεις μεταξύ πολιτισμού, κοινωνικής δομής και δράσης: πρώτον, οι διαφορετικές πλευρές των συμβολικών και πολιτιστικών διαστάσεων της ανθρώπινης ζωής που είναι σημαντικές για την κατασκευή των ποικίλων θεσμικών πλαισίων ή των οργανωτικών ρυθμίσεων και της καθημερινής πράξης· δεύτερον, τα πρότυπα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και ειδικά οι πτυχές της μακροθεσμικής τάξης και των θεσμικών σχηματισμών, στους οποίους οι διάφορες πλευρές των πολιτιστικών ή των συμβολικών διαστάσεων έχουν το μεγαλύτερο αντίκτυπο· τρίτον, οι κοινωνικές διαδικασίες, ιδιαίτερα οι διαδικασίες της κοινωνικής ρύθμισης και των αποκρίσεων σε τέτοιου είδους ρύθμιση, μέσω της οποίας διαμεσολαβούνται οι σχέσεις μεταξύ της δράσης και της δομής και μεταξύ των πολιτιστικών και θεσμικών διαστάσεων της κοινωνικής ζωής· και τέλος, οι σχέσεις μεταξύ πολιτιστικών και δυναμικών χαρακτηριστικών στην ενεργοποίηση τέτοιων διαδικασιών. Ας προχωρήσουμε τώρα και

Το αυθεντικό κείμενο δημοσιεύτηκε στο *Θεωρία του Πολιτισμού*, εκδ. R. Munch και N.J.Smelser, ©1992 Οι έφοροι του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια. Ανατυπώθηκε με την άδεια του University of California Press, Berkeley και Los Angeles.

¹ S. N. Eisenstadt, «Η Επέκταση των θρησκειών: Μερικές Συγκριτικές Παρατηρήσεις για τους διαφορετικούς Τρόπους», στο *Συγκριτική Κοινωνική Έρευνα: Θρησκευτικοί Θεσμοί* Vol.1. 12, εκδ. C. Calhoun (1991), 45-73· S.N. Eisenstadt, «Εξερευνήσεις στην Κοινωνιολογία της Γνώσης: Ο Σωτηριολογικός Άξονας στην Κατασκευή των Τομέων της Γνώσης» στο *Γνώση και Κοινωνία: Μελέτες στην Κοινωνιολογία του Πολιτισμού Παρελθόν και Παρόν*, από τον S.N. Eisenstadt και τον I.F. Silber (Greenwich, CT: JAI Press, Inc, 1988), 1-71.

ας αναπτύξουμε αυτές τις μάλλον γενικές ενδείξεις.

ΤΟ ΑΝΟΙΧΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΕΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

II

Η ανθρώπινη αλληλεπίδραση είναι η αλληλεπίδραση ανάμεσα σε άτομα που επιδιώκουν τους δικούς τους στόχους. Εντούτοις μια τέτοια αλληλεπίδραση τίθεται, ενσωματωμένη μέσα σε διακριτά πλαίσια ή περιβάλλοντα, και χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερες διαστάσεις. Τέτοια περιβάλλοντα, πλαίσια και διαστάσεις επίσης δημιουργούνται και επαναδημιουργούνται μέσω της ανθρώπινης δράσης. Την ίδια στιγμή διαμορφώνουν τέτοια δράση και ίσως αποκτούν μία καθορισμένη αντικειμενικότητα, μια ορισμένη αίσθηση δεδομένου, από μόνα τους, μερικά από τα χαρακτηριστικά του Πολέμου III του Karl Popper.²

Οι δύο βασικές διαστάσεις της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης είναι οργανωτικές και συμβολικές. Η οργανωτική διάσταση- ο πυρήνας της οποίας είναι ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας- εδράζεται στην επικράτηση μιας κατάστασης σπάνιων πόρων σε οποιαδήποτε θέση κοινωνικής αλληλεπίδρασης και στην αναγκαιότητα να συνδυαστούν οι ανθρώπινες δραστηριότητες γύρω απ' την παραγωγή και διανομή τέτοιου είδους πόρων. Η συμβολική διάσταση της ανθρώπινης δράσης εδράζεται στην κατασκευή του νοήματος των ποικίλων προτύπων αλληλεπίδρασης και στη συνεχόμενη ερμηνεία τους.

Επιστρέφοντας στην πρώτη διάσταση της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης: ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας εδράζεται στο γεγονός ότι σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες, η βασική, ελάχιστη ενότητα κοινωνικής ζωής-κάποιο είδος οικογένειας- δεν είναι αυτάρκης με όρους παραγωγής και στη χρήση των βασικών πόρων που χρειάζονται για τη συντήρηση και την ανατροφή των παιδιών, συμπεριλαμβανομένου του φαγητού, της στέγασης και της ασφάλειας. Αυτό οδηγεί στον καταμερισμό της εργασίας μεταξύ τέτοιων ενοτήτων- έναν καταμερισμό ο οποίος εξ ορισμού συνεπάγεται τη συνεχή παραγωγή, αναπαραγωγή και ανταλλαγή πόρων, προϊόντων και υπηρεσιών.

Τα βασικά χαρακτηριστικά του καταμερισμού της εργασίας στις ανθρώπινες κοινωνίες εδράζονται στο συνδυασμό της ανεπάρκειας στη βασική κοινωνική ενότητα, την οικογένεια, με το βασικό χαρακτηριστικό του ανθρώπινου βιολογικού προγράμματος να είναι «ανοιχτό», χρησιμοποιώντας την εύστοχη έκφραση του E. Mayers.³ Αυτή η εκτεταμένη «ανοιχτότητα» (*openness*) του ανθρώπινου βιολογικού προγράμματος βασίζεται στη μακρά περίοδο ωρίμανσης των παιδιών, την συνακόλουθη διαρκή εξάρτησή τους (ειδικά απ' τη μητέρα) και την εξάρτηση της μητέρας από κάποιον άλλο (συνήθως έναν άνδρα), ώστε να προνοεί γι αυτήν και το παιδί.⁴

Μια βασική συνέπεια της *ανοιχτότητας* του ανθρώπινου βιολογικού προγράμματος,

² K.R. Popper, «Οι κόσμοι 1, 2 και 3» στο *Ο εαυτός και το Μυαλό του*, εκδ. K. R. Popper και J. C. Eccles (London: Routledge and Kegan Paul, 1977), 36-50.

³ E. Mayer, *Εξέλιξη και η Ποικιλία της Ζωής* (Cambridge: Harvard University Press, 1976).

⁴ P.J. Wilson, *Ανθρώπος, ο Υποσχόμενος Πρωτόγονος* (New Heaven: Yale University Press, 1980).

όπως πολλοί «φιλοσοφικοί ανθρωπολόγοι», συμπεριλαμβανομένων των A. Portman, A. Gehlen και του Helmut Plessner έχουν υποδείξει,⁵ είναι η ύπαρξη των πολύ ευρέων ασαφών χώρων μεταξύ των γενικών ικανοτήτων των ανθρώπινων όντων, που προέρχονται απ' τα βιολογικά χαρακτηριστικά τους, συμπεριλαμβανομένης της ικανότητας για κτήση και χρήση της γλώσσας, της ικανότητας κατασκευής εργαλείων, της κοινωνικής αλληλεπίδρασης κ.α. Αυτό επίσης περιλαμβάνει το συγκεκριμένο προσδιορισμό αυτών των ικανοτήτων ή δυνατοτήτων όπως την εκμάθηση μιας γλώσσας, τη δημιουργία εξειδικευμένης τεχνολογίας κ.ο.κ.

Είναι η εγγενής απροσδιοριστία σε όλες τις πλευρές των ανθρώπινων δραστηριοτήτων που κάνει τα ανθρώπινα όντα «προγραμματισμένα για πολιτισμό», για να χρησιμοποιήσουμε την εύστοχη έκφραση του Clifford Geertz. ⁶Εντούτοις, εδώ ξανά, τα ανθρώπινα όντα είναι προγραμματισμένα για πολιτισμό γενικά, και όχι για κάποιο συγκεκριμένο πολιτισμό· για τη γλώσσα γενικά και όχι για κάποια συγκεκριμένη γλώσσα,⁷ για τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας γενικά- και όχι για κάθε συγκεκριμένη μορφή αυτού του καταμερισμού εργασίας.

III

Η ύπαρξη – σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης δράσης- ανοιχτών χώρων ανάμεσα στις γενικές τάσεις των ανθρώπινων όντων και τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά αυτών των τάσεων, σημαίνει ότι η κύρια δυσκολία της συγκεκριμένης ανθρώπινης δραστηριότητας είναι το «γέμισμα» τέτοιου είδους χώρων. Αυτό το «γέμισμα» μπορεί να επηρεαστεί μόνο μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, η οποία, ωστόσο, επίσης χαρακτηρίζεται από απροσδιοριστίες και ανοιχτούς χώρους και η οποία ξεκινάει με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης των νέων και συνεχίζει μέσω της ενήλικης ζωής των μελών της κοινωνίας.

Τέτοιοι ανοιχτοί χώροι δημιουργούν αρκετές απροσδιοριστίες μέσα σε κάθε περιοχή ανθρώπινης δράσης, η οποία, στη συνέχεια, δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα αναφορικά με την οργάνωση των δραστηριοτήτων σε αυτές τις περιοχές. Οι πιο κρίσιμες απροσδιοριστίες, εγγενείς σε κάθε κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας που εξελίσσεται στην κατασκευή της κοινωνικής αλληλεπίδρασης είναι, πρώτον, αυτές μεταξύ των δρώντων, είτε πρόκειται για άτομα, είτε για συλλογικότητες· δεύτερον, μεταξύ των δρώντων και των στόχων τους· και τρίτον, μεταξύ των δρώντων και των στόχων τους απ' τη μια πλευρά και των άλλων δρώντων απ' την άλλη. Αυτές οι απροσδιοριστίες είναι κρίσιμης σημασίας στην κατασκευή, παραγωγή και αναπαραγωγή της κοινωνικής

⁵ A. Portman, *Βιολογικά Αποσπάσματα για μια Διδασκαλία των Ανθρώπων* (Basel, 1944), A. Gehlen, *Σπουδές στην Ανθρωπολογία και την Κοινωνιολογία* (Berlin: Luchterhard, 1971), H. Plessner, *Σε αυτήν την πλευρά της Ουτοπίας: Επιλεγμένες Δημοσιεύσεις για την Πολιτισμική Κοινωνιολογία* (Düsseldorf: E. Diederichs, 1966), H. Plessner και A. Augen, *Όψεις μιας φιλοσοφικής Ανθρωπολογίας* (Stuttgart:Reclam, 1982).

⁶ C. Geertz, *Η Ερμηνεία των Πολιτισμών* (New York: Basic Books, 1973).

⁷ Πολλές διαμάχες βρήκαν αναφορικά με την έκταση στην οποία μερικές πλευρές ή διαστάσεις της γλώσσας είναι κοινές σε όλες τις ανθρώπινες γλώσσες και πιθανόν εδράζονται στην κοινή ανθρώπινη κληρονομιά. Αλλά ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα αυτών των διαφωνιών, ακόμη και τόσο κοινά, πιθανώς γενετικά καθορισμένα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης γλώσσας δεν εξηγούν την αποκρυστάλλωση κάθε ξεχωριστής γλώσσας.

αλληλεπίδρασης.

Η πρώτη απροσδιοριστία- αυτή που αφορά τις σχέσεις μεταξύ των δρώντων σε κάθε κατάσταση- είναι πρόδηλη στη βάση ότι η γκάμα των δρώντων οι οποίοι, για να το θέσουμε έτσι, προστίθεται σε κάθε τέτοια κατάσταση δεν είναι συγκεκριμένη, είτε μέσω γενετικού προγραμματισμού είτε μέσω κάποιων γενικών κανόνων ή τάσεων του ανθρώπινου νου. Ούτε τα όρια μιας τέτοιας αλληλεπίδρασης, ούτε τα κριτήρια που καθορίζουν ποιος δικαιούται να συμμετάσχει είναι αυτομάτως δεδομένα από καθέναν από αυτούς τους καθοριστικούς παράγοντες.

Η απροσδιοριστία στις σχέσεις μεταξύ των δρώντων και τους στόχους που επιδιώκουν είναι πρόδηλη στο γεγονός ότι οι πιο συγκεκριμένοι άνθρωποι στόχοι (ακόμη κι αυτοί που συνδέονται ευθέως με τις βιολογικές ανάγκες και ιδιαίτερα οι στόχοι που επιζητούνται απ' τους συμμετέχοντες σε κάθε δεδομένη κατάσταση ή κοινωνική αλληλεπίδραση) δεν διευκρινίζονται από τα γενετικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου ή από κάποιους καθολικούς νόμους του ανθρώπινου νου, αλλά είναι κοινωνικά συγκροτημένα.

Η αριστεία στις σχέσεις μεταξύ δρώντων, στόχων και πόρων είναι πρόδηλη στο γεγονός ότι η πρόσβαση διαφορετικών δρώντων στους κυριότερους πόρους που παράγονται, ανταλλάσσονται και διανέμονται σε κάθε εν εξελίξει αλληλεπίδραση δεν συγκεκριμενοποιείται με κάποιον προκαθορισμένο τρόπο. Επιπλέον, οι πόροι είναι πολύσημοι· όπως το περιέγραψε ο William H. Sewell Jr., οι ίδιοι πόροι μπορούν να χρησιμοποιηθούν για μια ποικιλία στόχων και σε μία ποικιλία καταστάσεων.⁸ Τέτοιου είδους πόροι έχουν μια έμφυτη γενίκευση, για διευρυμένη επέκταση πέρα απ' τη χρήση τους σε κάθε δεδομένη κατάσταση, δηλαδή στην επίταση της πολυσημίας τους. Επίσης μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μέσα ανταλλαγής και είναι εδώ που οι τάσεις για γενίκευση και επέκταση των χρήσεων των πόρων είναι πιθανώς πληρέστερα πρόδηλες.

Δεύτερον, η ροπή σε κάθε πρότυπο κοινωνικής αλληλεπίδρασης στην ευθραυστότητα, μεταβλητότητα και τη σύγκρουση, εδράζεται στη συνεχή συνύφανση των προβλημάτων και των αοριστιών που είναι έμφυτες σε μια τέτοια αλληλεπίδραση, με τα βασικά χαρακτηριστικά της οργανωτικής και της συμβολικής κατασκευής αυτής της αλληλεπίδρασης και με τα συνακόλουθα χαρακτηριστικά της κατασκευής του περιβάλλοντός τους από τα ανθρώπινα όντα. Ιδιαίτερης σημασίας εδώ είναι η πολυσημία των ανθρώπινων πόρων και της *ανοιχτότητας* και αυθαιρεσίας των συμβολικών κατασκευών της πραγματικότητας, το πιθανό άπειρο των ανθρώπινων «επιθυμιών» και στόχων και η στενά συνδεδεμένη δυνατότητα της συνεχούς κατασκευής νέων επιθυμιών και στόχων και περισσότερων απαιτήσεων για πόρους.

Η ύπαρξη τέτοιων άδειων χώρων και αοριστιών συναντάται σε πολλά άλλα είδη, αν και με πιο περιορισμένο τρόπο. Η ιδιαιτερότητα στο ανθρώπινο είδος δεν έγκειται μόνο σε μια πιο ευρεία γκάμα *ανοιχτότητας* που μπορεί να βρεθεί σε κάθε άλλο είδος, αλλά επίσης στη συνείδηση αυτής της *ανοιχτότητας* και ως εκ τούτου στην επίγνωση των δυνατοτήτων των διαθέσιμων επιλογών σε τέτοιου είδους χώρους. Είναι η επίγνωση αυτών των άδειων χώρων και οι πιθανές εναλλακτικές της συμπεριφοράς που υπαινίσσονται, που οδηγεί σε

⁸ W. Sewell, «Μια θεωρία της Δομής: Δυναμικότητα, Δράση και Μετασχηματισμός», *American Journal of Sociology* 98 (1992): 1-29.

μερικά είδη κατασκευής του περιβάλλοντος τους απ' τους ίδιους τους ανθρώπους και η οποία συνεπάγεται ένα ποιοτικό άλμα από των άλλων ειδών την κατασκευή του περιβάλλοντός τους. Μεταξύ των πιο σημαντικών εκδηλώσεων αυτού του ποιοτικού άλματος είναι το γεγονός ότι η κατασκευή των σχετικών περιβαλλόντων τους απ' τους ανθρώπους κάνει αυτήν την κατασκευή ιδιαίτερα εύθραυστη και ευμετάβλητη.

Αυτά τα χαρακτηριστικά του εύθραυστου και ευμετάβλητου ενισχύονται από τρεις επιπρόσθετες πτυχές αυτής της κατασκευής. Η πρώτη είναι το γεγονός ότι το «γέμισμα» τέτοιων άδειων χώρων επηρεάζεται από πολύσημα σύμβολα αντίθετα με τα περισσότερα μονοσήμαντα σημεία που είναι χαρακτηριστικά των γλωσσών άλλων ειδών.⁹ Δεύτερον, τέτοια ευθραυστότητα και ο ευμετάβλητος χαρακτήρας ενισχύονται από το γεγονός ότι η υλοποίηση γενικών ανθρώπινων ικανοτήτων-της γλώσσας, της δημιουργίας εργαλείων, της κατασκευής του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας- επηρεάζεται μέσω των διαδικασιών της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης, που από μόνες τους χαρακτηρίζονται από τέτοια *ανοιχτότητα* και απροσδιοριστία.

Τρίτον, τα πολύσημα χαρακτηριστικά των πόρων και των βασικών σχημάτων της ανθρώπινης δράσης οξύνονται από το γεγονός ότι η επιβολή των συμβολικών κατασκευών στην «πραγματικότητα» είναι αυθαίρετη απ' την ίδια τους τη φύση. Τέτοια αυθαίρεσία είναι δηλωτική της *ανοιχτότητας* και απροσδιοριστίας ανάμεσα στο σημαίνουν και τα σημαινόμενα αντικείμενα, ανάμεσα στο σύμβολο και τα αναφερόμενά του και στους πολλαπλούς τρόπους κατά τους οποίους συμβαίνει μια τέτοια σημειωτική διαμεσολάβηση· δηλαδή στους πολλαπλούς συμβολικούς και σημειωτικούς τρόπους σύμφωνα με τους οποίους κατασκευάζονται τέτοια μοντέλα και στα πολλαπλά συμβολικά θέματα, τρόπους και σύμπαντα που κατασκευάζονται από τον άνθρωπο. Η πολλαπλότητα και ανοιχτότητα των διαφορετικών σημασιολογικών τρόπων δημιουργεί την τάση προβληματισμού των δεδομένων της ανθρώπινης ύπαρξης και της αναστοχαστικότητας γι αυτά.

Τέταρτον, τέτοια ευθραυστότητα και ευμεταβλητότητα εδράζονται επίσης στο γεγονός ότι η επίγνωση των απροσδιοριστιών των πολλαπλών επιλογών δημιουργεί ανάμεσα στους ανθρώπους συναισθήματα αβεβαιότητας σχετικά με το περιβάλλον τους και σε μία αναζήτηση- σε κάποιο βαθμό συνειδητή- ώστε να βρουν έναν τρόπο να ξεπεράσουν αυτά τα συναισθήματα και να κυριεύσουν το περιβάλλον τους¹⁰-μία αναζήτηση η οποία, εξ' αιτίας όλων αυτών των λόγων, ποτέ δεν μπορεί πλήρως να ικανοποιηθεί. Για όλους αυτούς τους λόγους, η συνέχιση των σχετικών περιβαλλόντων απ' τους ανθρώπους συνεπάγεται μια διαρκή συνύφανση των οργανωτικών και συμβολικών διαστάσεων και τέτοια διαπλοκή περιέχει ένα ισχυρό συστατικό αναστοχαστικότητας και αυτό-αναστοχαστικότητας. Μια τέτοια κατασκευή νοήματος και αναστοχαστικότητας, η οποία συγκροτεί ένα βασικό συστατικό της κατασκευής των περιβαλλόντων τους απ' τους ίδιους τους ανθρώπους, εστιάζεται τη συνείδηση των ανθρώπινων όντων αυτών των αοριστιών και των κενών χώρων και της δυνατότητας των επιλογών που είναι έμφυτες σε

⁹ D. Bickerton, *Γλώσσα και Είδη* (Σικάγο: University of Chicago Press, 1990).

¹⁰ Βλ. H.E.Gruber και J.J. Voneche, εκδ., *Ο ουσιώδης Piaget* (Νέα Υόρκη: Basic Books, 1977), ειδικά τις σελίδες 832-61.

αυτούς. Είναι ενήμεροι- αν και συχνά μόνο ασαφώς και εμμέσως- του γεγονότος ότι το περιβάλλον τους και ίσως η κοινωνική τάξη εντός της οποίας ζουν, δεν είναι δεδομένα, μια επίγνωση που δημιουργεί εκτεταμένες αμφισημίες προς αυτήν την κατεύθυνση και προβληματισμό και γενίκευση των δεδομένων της ανθρώπινης ύπαρξης.

IV

Αυτή η έμφυτη ευθραυστότητα στη συγκρότηση του ανθρώπινου περιβάλλοντος, η πολλαπλότητα των επιλογών και η βασική αβεβαιότητα που είναι εγγενής εδώ, όλα δημιουργούν την αποκρυστάλλωση διαφορετικών τύπων κανόνων.¹¹ Η επίγνωση, αν και αμυδρή, αυτών των «άδειων χώρων», των ποικίλων αοριστιών της ανθρώπινης δράσης, της δυνατότητας των επιλογών και της αβεβαιότητας εντός αυτών των προτύπων και των διαστάσεων της αλληλεπίδρασης, δημιουργεί την τάση και την αναγκαιότητα όχι μόνο για τεχνικούς και γνωστικούς κανόνες, αλλά επίσης για κανονιστικό αξιολογικό προσδιορισμό τέτοιου είδους επιλογών.

Οι τεχνικές, γνωστικές και κανονιστικές διαστάσεις των κανόνων είναι στενά συνυφασμένες με κάθε συγκεκριμένη κατάσταση της ανθρώπινης δραστηριότητας, με κάθε πρότυπο κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Η γνωστική διάσταση είναι ισχυρότερη μέσα στα πλαίσια αυτών των γενικών κανόνων ή σχημάτων που παρέχουν τη βασική κατάταξη της πραγματικότητας, δηλαδή που κάνουν την πραγματικότητα γνωστικά οριοθετημένη, κατανοητή και αναμενόμενη. Αυτό το γνωστικό συστατικό είναι επίσης πολύ ισχυρό στις τεχνικές λεπτομέρειες των πληροφοριών και της συμπεριφοράς. Εντούτοις, τέτοιες λεπτομέρειες τείνουν να επικαλύπτονται με αυτούς τους κανόνες, εντός των οποίων το κανονιστικό συστατικό είναι στενά συνυφασμένο με το αντίστοιχο γνωστικό.

Μερικοί απ' αυτούς τους κανόνες συγκροτούν τύπους συνήθων εθίμων και συνηθειών· άλλοι είναι πολύ περισσότερο τυποποιημένοι και τείνουν να γίνουν αντικείμενα ανακλαστικής θεώρησης, παρόλο που ακόμη και τα έθιμα και οι συνήθειες μπορούν μερικές φορές να γίνουν αντικείμενα και εστίες τέτοιας αναστοχαστικότητας.

V

Διαφορετικοί συνδυασμοί των κανόνων αναπτύσσονται σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Έτσι, πρώτα απ' όλα, αναπτύσσονται μερικοί κανόνες που οργανώνουν τις ανθρώπινες δραστηριότητες σε διακριτά οργανωτικά πρότυπα. Αυτοί οι κανόνες μπορούν αν θεωρηθούν σαν να έχουν σχεδιαστεί ώστε να περιορίσουν τις φαινομενικά ατελείωτες επιλογές που δημιουργούνται απ' τις απροσδιοριστίες, έμφυτες στην ανθρώπινη φύση.

Τα πιο σημαντικά οργανωτικά πρότυπα στη σφαίρα της κοινωνικής οργάνωσης και του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας είναι αυτά που έχουν αναλυθεί συχνά στην κοινωνιολογική λογοτεχνία, δηλαδή οι ρόλοι και τα σύνολα ρόλων· οι κυριότερες μορφές των ομάδων και οργανώσεων, συμπεριλαμβανομένων και των οικογενειών, των οικολογικών, οικονομικών και εδαφικών σχηματισμών, των θεσμικών προτύπων ή πεδίων· τα μέσα ανταλλαγής· μερικές συστηματικές τάσεις· και τέλος, μερικά ιδιαίτερα

¹¹ T.R. Burns και T.Diez, «Πολιτισμική Εξέλιξη: Κοινωνικό Σύστημα Κανόνων, Επιλογή και Ανθρώπινη Δράση», *International Sociology* 7, 259-83.

δομικά χαρακτηριστικά.

Η κατασκευή των ρόλων συγκεκριμενοποιεί τις αμοιβαίες υποχρεώσεις ανάμεσα στους κοινωνικούς δρώντες που σχετίζονται με τη δεύτερη όψη της οργάνωσης του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας· δηλαδή τις θεσμικές συμφωνίες που βρίσκονται σε όλες τις κοινωνίες, συμπεριλαμβανομένων των ποικίλων οικογενειακών προτύπων, της οργάνωσης των οικονομικών, πολιτικών και επικοινωνιακών πεδίων και της δόμησης των κοινωνικών ιεραρχιών. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά στην ουσία περιορίζουν τις επιλογές που είναι διαθέσιμες για τους ανθρώπους σε κάθε κατάσταση.

Η δεύτερη κυριότερη διάσταση της οργάνωσης της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, στην οποία διαπλέκονται τεχνικοί και κανονιστικοί ρόλοι, είναι αυτή των κυριότερων μέσων ανταλλαγής, τα οποία είναι ουσιώδη για τη λειτουργία κάθε καταμερισμού της εργασίας πέρα απ' το απλουστευτικό πλαίσιο της αλληλεπίδρασης στην οποία ο αντιπραγματισμός είναι ο κυριότερος τρόπος ανταλλαγής. Οι πιο σημαντικοί απ' αυτά τα μέσα ανταλλαγής, όπως έχει υποδείξει ο Talcott Parsons, είναι τα χρήματα, η δύναμη, η επιρροή και οι δεσμεύσεις αξίας.¹² Αυτά τα μέσα, η χρήση των οποίων ρυθμίζεται από συγκεκριμένους κανόνες, συγκροτούν τις πιο γενικές και τις πιο πολύσημες μορφές ανθρώπινων πόρων. Επίσης έχουν μερικές ιδιαίτερες δομικές ιδιότητες για τις οποίες έχω αναφερθεί στην εισαγωγή και στο κεφάλαιο 10, οι οποίες περιορίζουν ξανά τις προφανώς διαθέσιμες επιλογές σε κάθε κατάσταση.

Αυτοί οι περιορισμοί είναι επίσης έμφυτοι στην τρίτη, περισσότερο οργανωτική διάσταση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, δηλαδή στην ανάπτυξη των συστημικών τάσεων εντός όλων των προτύπων της συνεχούς κοινωνικής αλληλεπίδρασης, δηλαδή την ανάπτυξη τάσεων για την κατασκευή συστημικών ορίων, τη διάκριση μεταξύ εξωτερικών και εσωτερικών περιβαλλόντων και τον καθορισμό των αναγκών ή προαπαιτούμενων τέτοιων συστημάτων. Αυτού του είδους οι απαιτούμενες προϋποθέσεις και ανάγκες βασίζονται – όπως θα δούμε αργότερα με περισσότερες λεπτομέρειες- στα ίδια τα προβλήματα που δημιουργούνται από τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, από την ύπαρξη άδειων χώρων μεταξύ της γενικής τάσης για κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, η οποία συγκροτεί ένα εξελικτικό σύμπαν της ανθρώπινης ζωής, και από την κατασκευή κάθε *συγκεκριμένης* κοινωνικής τάξης.

Η τέταρτη οργανωτική διάσταση είναι ξεκάθαρα οργανωτική, αν και μπορεί να επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τις κανονιστικές διαστάσεις της κοινωνικής δράσης. Αναφέρεται κυρίως στις επίσημες πλευρές που βασίζονται στα αναδυόμενα χαρακτηριστικά της κοινωνικής δομής, μερικά από τα οποία μπορούν να βρεθούν επίσης μεταξύ μη-ανθρώπινων όντων και στα αναδυόμενα δομικά χαρακτηριστικά μιας τέτοιας αλληλεπίδρασης, όπως έχει μελετηθεί από τους Simmel, Merton, Blau ή τον Boudon.¹³ Μεταξύ των σημαντικότερων απ' αυτές τις απόψεις είναι οι διαστάσεις μεταξύ

¹² T. Parsons, «Κοινωνική Δομή και τα Συμβολικά Μέσα Ανταλλαγής», στο *Κοινωνικά Συστήματα και η Εξέλιξη της Θεωρίας Δράσης* (New York: The Free Press, 1977), 204-28.

¹³ D. Levine, εκδ., *Ο George Simmel για την Ατομικότητα και τις Κοινωνικές Μορφές* (Chicago: University of Chicago Press, 1971)· R.K. Merton, *Κοινωνική Θεωρία και Κοινωνική Δομή* (New York: The Free Press, 1968)· P. M. Blau, *Ανισότητα και Ετερογένεια* (New York: The Free Press, 1977)· P. Boudon, *Οι Ακούσιες Συνέπειες της Κοινωνικής*

διαφορετικών δομικών θέσεων· τα συμπλέγματα των ρόλων και των θέσεων που αποδίδονται σε διαφορετικές θέσεις· η διαφοροποίηση· οι τρόποι με τους οποίους συνδέονται τα δίκτυα των θέσεων· και οι τρόποι με τους οποίους οι δέσμες τέτοιων θέσεων συγκεντρώνονται και μεταξύ αυτών οι βαθμοί της διαφοροποίησης.

Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ

VI

Οι κανόνες που ρυθμίζουν αυτές τις οργανωτικές πλευρές της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, όπως αυτοί που αναφέρονται σε κάθε άλλο πεδίο της ανθρώπινης δραστηριότητας όπως η πολιτισμική δημιουργικότητα, «γεμίζουν», για να τα θέσουμε έτσι, τους άδειους χώρους που είναι έμφυτοι στις ανθρώπινες δραστηριότητες και βοηθούν να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που δημιουργούνται από την ύπαρξη των αοριστιών, που είναι εγγενείς σ' αυτές τις δραστηριότητες. Εντούτοις δεν επιλύουν όλα τα προβλήματα που αναδύονται από την ύπαρξη αυτών των αοριστιών και δεν εξασφαλίζουν τη συνέχεια κάθε μοναδικού προτύπου κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Ενώ η τάση προς την ανάπτυξη του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας είναι εξελικτικό καθολικό γνώρισμα του ανθρώπινου είδους (καταδεικνύοντας τον πυρήνα, τα οργανωτικά χαρακτηριστικά που βρίσκονται σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες), αυτή η καθολική τάση δεν διαβεβαιώνει τη συνέχεια κάθε συγκεκριμένου προτύπου αλληλεπίδρασης, κάθε συγκεκριμένο κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας ή κάθε συγκεκριμένο πρότυπο κοινωνικής τάξης. Ο περιορισμός των επιλογών που είναι έμφυτος σε όλες αυτές τις οργανωτικές διαστάσεις του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν είναι αρκετά «δυνατός» για να εξασφαλίσει τέτοιου είδους συνέχεια. Αυτό συμβαίνει επειδή τα οργανωτικά πρότυπα του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δημιουργούνται κατά ένα πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό, τι στην περίπτωση των μυρμηγκιών ή των μελισσών- νέα προβλήματα τα οποία καθιστούν την ομαλή λειτουργία και συνέχεια κάθε προτύπου κοινωνικής αλληλεπίδρασης προβληματικά σε έναν πολύ μεγαλύτερο βαθμό παρά μεταξύ οποιονδήποτε άλλων ειδών. Για να το θέσουμε διαφορετικά: αν και η γενική ροπή του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας συγκροτεί ένα «εξελικτικό σύμπαν» των ανθρώπινων ειδών, ακριβώς όπως η γενική κλίση για απόκτηση γλώσσας ή την κατασκευή εργαλείων, η συνέχεια κάθε συγκεκριμένου προτύπου του καταμερισμού της εργασίας δεν μπορεί ποτέ να εξασφαλιστεί. Αυτό συμβαίνει όχι μόνο λόγω της πιθανής αποτυχίας στο «γέμισμα» τέτοιων άδειων χώρων, αλλά κυρίως λόγω των προβλημάτων που δημιουργούνται απ' την οργανωτική διάσταση του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας.

Αυτά τα προβλήματα που δημιουργούνται απ' την κατασκευή του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας- τα οποία εδράζονται στην ίδια την πανταχού παρουσία του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας-είναι αυτά που έχουν αναγνωριστεί από τους

ιδρυτές της κοινωνιολογίας (ιδιαίτερα τον Marx, τον Durkheim και τον Weber) ως οι πιο σημαντικές διαστάσεις της συγκρότησης της κοινωνικής τάξης. Οι ιδρυτές τόνισαν ότι η ίδια η κατασκευή του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας (της «αγοράς» στις σύγχρονες κοινωνίες) δημιουργεί αβεβαιότητες αναφορικά με μερικές βασικές διαστάσεις της κοινωνικής τάξης, π.χ. την εμπιστοσύνη, τη ρύθμιση της ισχύος, της κατασκευής του νοήματος και της νομιμοποίησης. Ισχυρίστηκαν ότι κανένας συγκεκριμένος καταμερισμός της εργασίας και καμία συγκεκριμένη κοινωνική τάξη δεν μπορεί να διατηρηθεί χωρίς αυτές τις διαστάσεις ή τα προβλήματα για τα οποία λαμβάνεται μέριμνα. Για το λόγο αυτό, όλοι αυτοί οι κοινωνιολόγοι έδωσαν έμφαση στο ότι η κατασκευή και η «παραγωγή» των συνεχών προτύπων κοινωνικής αλληλεπίδρασης βασίζονται στην ανάπτυξη μερικών συνδυασμών της οργανωτικής δομής του καταμερισμού της εργασίας με την κατασκευή της εμπιστοσύνης, τη ρύθμιση της δύναμης και τη νομιμοποίηση των διαφορετικών προτύπων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Με άλλα λόγια, αυτά τα προβλήματα- η ρύθμιση της δύναμης¹⁴ και η κατασκευή της εμπιστοσύνης, της αλληλεγγύης, της νομιμοποίησης και του νοήματος- προσδιορίζουν τις συνθήκες οι οποίες έπρεπε, για να το θέσουμε έτσι, να «έχουν φροντιστεί» προκειμένου να διασφαλίσουν τη συνέχεια κάθε προτύπου κοινωνικής αλληλεπίδρασης, π.χ των σχετικά συνεχών ορίων μιας τέτοιας αλληλεπίδρασης. Αυτά τα προβλήματα ορίζουν τις συστημικές τάσεις και ευαισθησίες, τις «ανάγκες» ή τα προαπαιτούμενα τέτοιας συνεχούς αλληλεπίδρασης, στα οποία έχουμε αναφερθεί σύντομα παραπάνω, και τα οποία έχουν ιδιαίτερα τονιστεί από τη «δομολειτουργική» σχολή της κοινωνιολογίας. Εντούτοις, αντίθετα με τη συνήθη ερμηνεία της δομολειτουργικής προσέγγισης, η συγκροτημένη συγκεκριμενοποίηση τέτοιων αναγκών και προαπαιτούμενων δεν είναι δεδομένη από κάποια «εσωτερικά» χαρακτηριστικά αυτών των συστημάτων, π.χ. από το επίπεδο τεχνολογικής ανάπτυξης ή από τη δομική διαφοροποίηση, αλλά επηρεάζεται από συγκεκριμένες κοινωνικές διαδικασίες, στις οποίες η κατασκευή του νοήματος παίζει κεντρικό ρόλο.¹⁵

Αυτές οι βασικές διορατικότητες των ιδρυτών παρείχαν, μαζί με την έμφαση στις τυπικές πλευρές της κοινωνικής αλληλεπίδρασης που αναφέρθηκαν παραπάνω, το βασικό πλαίσιο της κοινωνιολογικής παράδοσης.¹⁶

VII

Τα κύρια προβλήματα που δημιουργήθηκαν απ' τις απροσδιοριστίες που είναι έμφυτες στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση και από την ίδια την οργάνωση του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν είναι απλά «αντικειμενικά» προβλήματα που

¹⁴ Πάνω στο ζήτημα της ισχύος, βλ. D. Rueschemeyer, *Ισχύς και Καταμερισμός της Εργασίας* (Stanford: Stanford University Press, 1986).

¹⁵ Βλ. S.N. Eisenstadt, «Λειτουργική Ανάλυση στην Ανθρωπολογία και την Κοινωνιολογία», *Annual Review of Anthropology* 19 (1990):243-60.

¹⁶ S.N. Eisenstadt, «Η Κοινωνιολογική Παράδοση: Καταγωγή, Όρια, Πρότυπα Καινοτομίας και Κρίσεις», στο *Ο Πολιτισμός και οι Δημιουργοί του: Δοκίμια προς τιμήν του Edward Shils*, εκδ. J. Ben-David και T.N. Clarc (Chicago: University of Chicago Press, 1977), 43-72· S. N. Eisenstadt και M. Curelaru, *Οι Τύποι της Κοινωνιολογίας: Παραδείγματα και Κρίσεις* (New York: John Wiley & Sons, 1976).

αναγνωρίστηκαν από την έρευνα. Συγκροτούν τόπους συνειδητής ανησυχίας και συνείδησης σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες, ακόμη κι αν σχηματίστηκαν διαφορετικά σε διαφορετικές κοινωνίες. Είναι λόγω αυτού που η κατασκευή του νοήματος συγκροτεί ένα κεντρικό συστατικό της κατασκευής της κοινωνικής ζωής.

Αυτή η συνείδηση των ποικίλων αοριστιών που είναι έμφυτες στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση δε διαμορφώνεται ευθέως από τη γενετική κληρονομιά των ανθρώπινων όντων, όπως έχουν ισχυριστεί ορισμένοι πρόσφατοι κοινωνιοβιολόγοι. Αντίθετα, εδράζεται στις ευρέως ασυνείδητες ή υποσυνείδητες ψυχολογικές-συναισθηματικές, εκφραστικές και γνωστικές αποκρίσεις των ανθρώπινων όντων στη δική τους βιολογική και κοινωνική φύση και στα προβλήματα της κοινωνικής τάξης στην οποία ζουν. Είναι μια συνείδηση αυτών των προβλημάτων που αναδεικνύει ανάμεσα στα ανθρώπινα όντα τη ροπή, την αναζήτηση, την κατασκευή του νοήματος και την αναζήτηση, ευκρινώς αναλυμένη από τον G.Bateson για «μετά-νόημα», για «μετά-σκέψη», π.χ. σκέψη για τη σκέψη.¹⁷

Η αναζήτηση, η κλίση προς την κατασκευή του νοήματος και του μετά-νοήματος, εδράζεται πρώτον στα αισθήματα της ανασφάλειας τα οποία τα ανθρώπινα όντα έχουν αναφορικά με το περιβάλλον τους- συναισθήματα που σχετίζονται με τη συνείδηση των αοριστιών της συμπεριφοράς τους- και δεύτερον σε μία βασική υπαρξιακή ανησυχία του θανάτου και του πεπερασμένου. Αυτό είναι πιθανώς ένα μοναδικά ανθρώπινο χαρακτηριστικό, πρόδηλο στην κατασκευή τόπων ταφής και σε στενή σχέση μεταξύ της συνειδητοποίησης του θανάτου και των δραστηριοτήτων θυσίας που είναι εμφανείς σε πολλά τελετουργικά θυσίας. Τρίτον, εδράζεται στα πολλά επίπεδα και τρόπους μέσω των οποίων τα ανθρώπινα όντα κατασκευάζουν συμβολικά σύμπαντα, όπως επίσης και στην ικανότητα της φαντασίας, τόσο εύγλωττα αναλυμένη από τον Sartre, ως η ικανότητα να αντιληφθεί κανείς τις ποικίλες πιθανότητες πέρα από αυτό που είναι δεδομένο στο εδώ και το τώρα,¹⁸ και στη στενά συνδεδεμένη προδιάθεση να παίζει.¹⁹

Οι συνέπειες της *ανοιχτότητας* του δικού του βιολογικού προγράμματος οδηγεί τα ανθρώπινα όντα σε ένα φόβο του χάους ως έμφυτο μέρος της αυτό-ανακλαστικότητάς τους και στη στενά σχετική προσπάθεια να κατασκευάσουν μία πολιτισμική και κοινωνική τάξη η οποία μπορεί να παρέχει τη δυνατότητα αντιμετώπισης των ανησυχιών που δημιουργούνται από όλες τις βασικές πτυχές της ανθρώπινης κατάστασης που έχουν αναφερθεί παραπάνω. Την ίδια στιγμή, η κατασκευή μιας τέτοιας τάξης δημιουργεί μια ισχυρή αμφιθυμία προς αυτήν την τάξη γενικά και προς κάθε συγκροτημένη κοινωνική και πολιτισμική τάξη συγκεκριμένα. Η κατασκευή μιας τέτοιας τάξης αναδεικνύει μια συχνά αμυδρή, εντούτοις βαθειά επίγνωση ότι κάθε συγκροτημένη απάντηση στο πρόβλημα του πιθανού χάους επιβάλλει περιορισμούς στο εύρος των δυνατοτήτων, ανοιχτών για τα ανθρώπινα όντα, όμως υπάρχει μια λαχτάρα να σπάσουν κάθε τέτοιοι

¹⁷G. Bateson, *Βήματα για μια Οικολογία του Νοῦ* (New York: Ballantine Books, 1972).

¹⁸J.P. Sartre, *Φαντασία: Μια Ψυχολογική Κριτική* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1972).

¹⁹J. Huizinga, *Ο Παιζών Άνθρωπος: Μια Μελέτη για τα Στοιχεία παιχνιδιού στον Πολιτισμό* (London: Paladin, 1970) · R. Caillois, *Τα Παιχνίδια και οι Άνθρωποι* (New York: The Free Press, 1961) · J.S. Brunner, S.A. Jullly, και K.Silva, εκδ. *Το Παιχνίδι: Ο Ρόλος του στην Ανάπτυξη και την Εξέλιξη* (Harmondsworth: Penguin Books, 1979).

περιορισμοί και να πραγματοποιηθούν μερικές καθορισμένες δυνατότητες. Η κατασκευή μιας τέτοιας τάξης επίσης οδηγεί στη συχνά απρόθυμη αναγνώριση ότι είναι αδύνατο να πραγματοποιηθεί αυτό χωρίς τέτοιους περιορισμούς.

Όλοι αυτοί οι παράγοντες δημιουργούν αυτο-επίγνωση και αναστοχαστικότητα μεταξύ των ανθρώπινων όντων και κάνουν τον άνθρωπο (με τις λέξεις του Charles Taylor)²⁰ ένα αυτό-ερμηνευόμενο ζώο, ένα ον που τείνει να θέτει υπό προβληματισμό τα δεδομένα και τις τάσεις της ίδιας της ύπαρξής του, στην αναστοχαστικότητα και την αυτό-αναστοχαστικότητα. Ένα κεντρικό σημείο εστίασης σε μια τέτοια αναστοχαστικότητα, είναι, όπως έχουμε δει, η επίγνωση της αυθαιρεσίας κάθε τάξης, ιδιαίτερα της κοινωνικής και πολιτισμικής τάξης και η στενά συνδεδεμένη αμφιθυμία προς μια τέτοια τάξη. Δεν χρειάζεται να πούμε ότι τέτοια επίγνωση και η συνακόλουθη αναστοχαστικότητα, δεν αναπτύσσονται εξίσου μεταξύ διαφορετικών ανθρώπων και δεν δομούνται με τον ίδιο τρόπο μεταξύ διαφορετικών κοινωνιών και πολιτισμών. Ούτε είναι απαραίτητα κεντρικά στοιχεία στις περισσότερες καθημερινές δραστηριότητες των ανθρώπων. Όμως η γενική τάση για μια τέτοια επίγνωση και αναστοχασμός είναι έμφυτη στην κατασκευή του νοήματος από όλους τους ανθρώπους και είναι μακροπρόθεσμης σημασίας για την κατασκευή της κοινωνικής ζωής.

VIII

Η ανθρώπινη αυτό-επίγνωση, η κατασκευή του νοήματος και της αναστοχαστικότητας και η τάση για μετα-σκέψη σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες δε λαμβάνει χώρα με ένα ολοκληρωτικά τυχαίο τρόπο, ακόμη κι αν μια τέτοια κατασκευή δεν είναι προαποφασισμένη σε όλες τις λεπτομέρειές της ούτε από τη γενετική κληρονομιά του ανθρώπινου είδους (όπως έχει προταθεί από μερικούς κοινωνιοβιολόγους), ούτε από τους συνεχείς κανόνες του ανθρώπινου νου (όπως έχει υπονοηθεί από πολλούς δομιστές)

Μια τέτοια «κατασκευή νοήματος» δομείται μέσω των γνωστικών σχημάτων που έχουν αναφερθεί παραπάνω. Τέτοια σχήματα συγκροτούνται κυρίως σύμφωνα με διακριτές παραμέτρους δόμησης, οι οποίες μπορούν να βρεθούν -όπως έχουν τονίσει οι δομιστές με τον Καντιανό προσανατολισμό τους- σε όλες τις κοινωνίες και τους πολιτισμούς.²¹ Στο πιο γενικό επίπεδο, τέτοια σχήματα δομούνται γύρω από τις κατηγορίες του χρόνου, του χώρου και του υποκειμένου που αυτό-ανακλάται σε σχέση με τα διαφορετικά αντικείμενα στο περιβάλλον. Μια κεντρική άποψη μιας τέτοιας ανθρώπινης αυτό-αναστοχασμός είναι το γεγονός ότι το υποκείμενο επίσης συγκροτεί ένα αντικείμενο μιας τέτοιας ανάκλασης.

Μέσα στο πλαίσιο αυτών των γενικών κατηγοριακών προσανατολισμών, η κατασκευή του νοήματος και η αναστοχαστικότητα εστιάζονται στην ανθρώπινη δράση ή αλληλεπίδραση, σε δύο άξονες ή πόλους έμφυτους στη φύση της ανθρώπινης ύπαρξης και στην επίγνωση και ορισμό αυτών των προβλημάτων από τα ανθρώπινα όντα. Ο πρώτος

²⁰C.Taylor, «Αυτό-Ερμηνευόμενα Ζώα», στο *Ανθρώπινη Δράση και Γλώσσα* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985).

²¹Βλ. κεφάλαιο 7, «Συμβολικές Δομές και Κοινωνικές Δυναμικές» και επίσης S.N. Eisenstadt και B. Giesen, *Η Κατασκευή της Συλλογικής Ταυτότητας* (εκδ. προσεχώς).

από αυτούς τους πόλους ή άξονες είναι ο κοσμολογικός ή οντολογικός. Τα κύρια προβλήματα σχετικά με αυτόν τον άξονα είναι ο ορισμός της φύσης της κοσμικής τάξης και οι σχέσεις μεταξύ αυτής της τάξης και των ανθρώπινων και κοσμικών κόσμων· η αντίληψη του χρόνου και η σχέση μεταξύ κοσμικού, εγκόσμιου και ανθρώπινου και κοινωνικού χρόνου· η φύση του σωτηριολογικού πεδίου (π.χ. του πεδίου όπου οι δραστηριότητες μπορούν να λειτουργήσουν ως γέφυρα μεταξύ των υπερβατικών και των κοσμικών σφαιρών)· οι σχέσεις μεταξύ του πολιτισμού και της φύσης και μεταξύ του υποκειμένου που ανακλάται και του αντικειμενικού κόσμου.

Ο δεύτερος άξονας γύρω απ' τον οποίο δημιουργείται η κατασκευή του νοήματος και της ανθρώπινης αναστοχαστικότητας και της τάσης για μετα-σκέψη είναι ο κοινωνικός που εστιάζει στα προβλήματα και τις τάσεις που είναι έμφυτες στη συμβολική δόμηση των κοινωνικών σχέσεων και της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης. Αυτές είναι τάσεις έμφυτες στην κατασκευή της κοινωνικής τάξης, στις σχέσεις μεταξύ του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, στη ρύθμιση της ισχύος και στην κατασκευή της εμπιστοσύνης και του νοήματος. Αυτά εν συνεχεία δημιουργούν τις πιο συγκεκριμένες τάσεις μεταξύ της ιεραρχίας και της ισότητας· μεταξύ της αναζήτησης θεσμικών και προσαρμοστικών στόχων στην κοινωνική δράση και τη διατήρηση κάποιας τάξης μεταξύ του ανταγωνισμού, της εξουσίας και της ισχύος απ' τη μια μεριά και της αλληλεγγύης, της κοινότητας και της συμμετοχής απ' την άλλη· μεταξύ του ατόμου και της κοινότητας, μεταξύ της σύγκρουσης και της αρμονίας, μεταξύ της ισχύος και της δίκαιης κατανομής των πόρων και των θέσεων· μεταξύ της εμπιστοσύνης και της αναζήτησης για ευρύτερο μήνυμα και αυτονομία της ανθρώπινης προσωπικότητας και της περιοριστικότητας κάθε κοινωνικής οργάνωσης ή πολιτισμικής προδιαγραφής. Αυτά τα προβλήματα συγκροτούν τόπους αναστοχαστικότητας σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες- ακόμη κι αν θεωρούνται και ορίζονται διαφορετικά σε διαφορετικές κοινωνίες.

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΤΟΧΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΔΙΩΝ ΔΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΟΜΗΣΗΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗΣ

ΙΧ

Αυτοί οι οντολογικοί και κοινωνικοί άξονες παρέχουν τους μεγαλύτερους τόπους κατασκευής νοήματος και μετα-νοήματος, αναστοχαστικότητας και μετα-επικοινωνίας. Συγκροτούν τις παραμέτρους του πολιτισμού· τα σημεία εκκίνησης για τον ορισμό των μεγαλύτερων πεδίων της ανθρώπινης δραστηριότητας και για την πραγματική κατασκευή των θεσμικών σχηματισμών- την «φαντασιακή κατασκευή της κοινωνίας» όπως επινόησε τη διαδικασία ο Κορνήλιος Καστοριάδης²²- όπως επίσης (συγκροτούν τις παραμέτρους) για την κατασκευή των μεγαλύτερων στόχων και προτιμήσεων των ανθρώπων. Είναι η συνεχής αλληλεπίδραση μεταξύ των παραγώγων των ορισμών των μεγαλύτερων πεδίων των ανθρώπινων δράσεων και των προτιμήσεων και στόχων των ανθρώπων που

²² C.Castoriadis, *Ο Φανταστικός Θεσμός της Κοινωνίας* (Cambridge: Polity Press, 1987).

συγκροτεί την κύρια δυσκολία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, της αναπαραγωγής και των δυναμικών των προτύπων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Τέτοιοι ορισμοί είναι στενά συνδεδεμένοι με τις συμβολικές εκτιμήσεις, που εδράζονται στις βασικές οντολογικές αντιλήψεις που επικρατούν σε μια κοινωνία, των διαφορετικών διαστάσεων της ανθρώπινης ύπαρξης και των βασικών προϋποθέσεων της κοινωνικής τάξης. Τέτοιες εκτιμήσεις παρέχουν την πολιτισμική διαμεσολάβηση και τον ορισμό των πρωταρχικών δεδομένων της ανθρώπινης ζωής-δηλαδή το ανθρώπινο σώμα, την ηλικία, το φύλο, την ανάπτυξη και τη διαδικασία του ότι κανείς μεγαλώνει και γερνάει· τα φυσικά δεδομένα της ανθρώπινης ζωής και τις σχέσεις τους με τις διαφορετικές διανοητικές και φυσικές ικανότητες· τη σχετική σημασία στην ανθρώπινη ύπαρξη διαφορετικών διαστάσεων χρονικότητας (παρελθόν και μέλλον), όπως επίσης τα μεγαλύτερα πεδία της κοινωνικής δραστηριότητας. Στενά συνδεδεμένες με τέτοιους ορισμούς είναι οι λεπτομέρειες και η κατασκευή των σημαντικότερων ρόλων, είτε είναι οικογενειακοί, επαγγελματικοί ή πολιτικοί και τα συναφή και των καταστάσεων στις οποίες θεσπίζονται.

Οι οντολογικές και κοινωνικές προϋποθέσεις των ανθρώπων επίσης παρέχουν τα εναρκτήρια σημεία δόμησης των πλαισίων προτιμήσεων των ανθρώπων. Τα ολικά πλαίσια προτίμησης των ανθρώπων οργανώνουν τη σχετική σημασία των διαφορετικών τύπων των στόχων- «οικονομική» δύναμη, αλληλεγγύη και τα υπερβατικά στοιχεία- και τη σχετική σημασία των διακριτών στόχων σε αντίθεση με τους πιο μακροπρόθεσμους.²³

Οι προτιμήσεις των ανθρώπων παρέχουν τη βάση για την εκτίμηση διαφορετικών δραστηριοτήτων· για τον υπολογισμό σύμφωνα με τον οποίο αξιολογούν τις δραστηριότητες και τους λόγους για τέτοιους υπολογισμούς και εκτιμήσεις. Επίσης

²³Ένας ενδιαφέρων ορισμός της κατασκευής τέτοιων πλαισίων προτίμησης προσφέρεται από τον Himmelstrand, ο οποίος, ακολουθώντας τον Fishburn, τον Blegvad, και τον Collin, έχει ορίσει τη λεξικογραφική λειτουργία προτίμησης. «...Μία λεξικογραφική λειτουργία προτίμησης έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά, όπως έχουν ήδη υποδηλωθεί από τον Blegvad και Collin:

A	a	b	c	d	e	f	g	h
B	g	a	f					
C	h	d	e	a				

(a) Υπάρχει μια διαίρεση των προτιμήσεων του δρώντος σε αμοιβαία αποκλειόμενα υποσύνολα· (b) υπάρχουν μετά-προτιμήσεις που κυμαίνονται μεταξύ τέτοιων διατρεμμένων υποσυνόλων, κατατάσσοντας τις από ανώτερα σε κατώτερα υποσύνολα· (c) η υψηλότερη κατάταξη ενός τέτοιου υποσυνόλου N πάνω από ένα άλλο υποσύνολο M στη λειτουργία μετα-προτίμηση υποδηλώνει ότι η ικανοποίηση από μία προσπάθεια n στο N έχει προτεραιότητα πάνω στην ικανοποίηση κάθε προτίμησης m στο M. Η υψηλότερη προτίμηση κατάταξης πρέπει να ικανοποιηθεί, εάν είναι δυνατόν, πριν την ικανοποίηση της χαμηλότερης κατάταξης που κάποιος έχει εξετάσει ως ενδεχόμενο...

...Επιπρόσθετα απ' τις οικονομικές προτιμήσεις με τις οποίες ασχολήθηκαν οι οικονομολόγοι, σε κάθε κοινωνία υπάρχουν προτιμήσεις που δεν είναι συμβατές με τις οικονομικές προτιμήσεις- για παράδειγμα, οι ηθικές προτιμήσεις που έχουν να κάνουν με την προσωπική και διαπροσωπική ηθικότητα, οι θρησκευτικές και τελετουργικές προτιμήσεις, οι νομικές προτιμήσεις και στις πιο πρόσφατες εποχές, οι προτιμήσεις που αφορούν τις μακροπρόθεσμες οικολογικές συνθήκες που δεν μπορούν να μετρηθούν αποκλειστικά με πρόσφατες οικονομικές μετρήσεις, ή μερικές άλλες πρόσφατες για το θέμα αυτό. Έχω επίσης αναφέρει τις αισθητικές προτιμήσεις. Η επιθυμία να διατηρήσεις την πραγματικά υπαρκτή θέση ισχύος μπορεί σε μερικές περιπτώσεις να είναι μια προτίμηση με μεγαλύτερη προτεραιότητα ή μετά-κατάταξη παρά κάθε ιδιαίτερη οικονομική, ή ακόμη και νομική προτίμηση...»

U.Himmelstrand. « Προς μια λεξικογραφική Θεωρία Προτίμησης Δρώντος-Δομής», στο *Διεπαφές στην Οικονομική και Κοινωνική Ανάλυση* (London: Routledge, 1992), 213-37.

συνεπάρχονται διαφορετικούς υπολογισμούς των σχέσεων μεταξύ των στόχων και μέσων, ιδιαίτερα αναφορικά με τους διαφορετικούς βαθμούς της *ανοιχτότητας* μεταξύ αυτών και της σχετικής έμφασης στους βραχυπρόθεσμους, σε αντίθεση με τους μακροπρόθεσμους στόχους, όπως επίσης (συνεπάρχονται) την κατάταξη των ασυμβίβαστων στόχων.

Ο βαθμός στον οποίο η εκτίμηση τέτοιων διαφορετικών πεδίων κοινωνικής δράσης και δράσης σύμφωνης με τις προτιμήσεις βασίζεται ολοκληρωτικά σε συνειδητές θεωρήσεις (σε αντίθεση με τα έθιμα, τις συνήθειες ή τη συναισθηματική έκφραση) ποικίλει σημαντικά σε διαφορετικές καταστάσεις, αλλά κάποια στοιχεία αναστοχαστικότητας υπάρχουν με ένα λανθάνοντα τρόπο στις περισσότερες ανθρώπινες καταστάσεις. Τέτοια αναστοχασμός ασχολείται κυρίως με το να ζυγίζει τη σχετική σημασία των διαφορετικών σκοπών ή προτιμήσεων των ανθρώπων και τις δραστηριότητες μέσω των οποίων επιδιώκονται τέτοιοι σκοποί. Τέτοια αναστοχασμός επίσης συνεπάγεται την ανάπτυξη διαφορετικών συλλογικών σχέσεων- θεωρήσεων του κατάλληλου πλαισίου για συλλογικούς στόχους και την εφαρμογή τους.

Όπως το έχει διατυπώσει πρόσφατα ο Raymond Boudon²⁴, οι περισσότερες ανθρώπινες δραστηριότητες οδηγούνται από λογικές θεωρήσεις, ή, για να το θέσουμε πιο προσεκτικά, οι περισσότερες απ' αυτές περιέχουν ένα «ανακλαστικό» συστατικό, ένα συστατικό λογικής θεώρησης. Οι περισσότερες ανθρώπινες δραστηριότητες περιέχουν ένα στοιχείο δικαιολόγησης ή εξήγησης με όρους ορισμένων αξιολογικών κριτηρίων-ακόμη κι αν αυτό το στοιχείο είναι μόνο λανθάνον μεταξύ πολλών εξ αυτών.

Όμως η ύπαρξη τέτοιων θεωρήσεων δεν μπορεί από μόνη της να πει ποια κριτήρια προτίμησης, ποιος υπολογισμός ή τρόποι λόγου είναι εμπλεκόμενοι. Ο λόγος λογικής χρησιμότητας ή ο υπολογισμός που έχει πρόσφατα τονιστεί από ερμηνευτές της προσέγγισης ορθολογικής επιλογής είναι μόνο ένας από τέτοιου είδους λόγων. Άλλες συζητήσεις και υπολογισμοί, όπως αυτές της δύναμης, της αλληλεγγύης, ή των υπερβατικών προσανατολισμών, επικρατούν σε διαφορετικούς βαθμούς σε διαφορετικές κοινωνίες ή τομείς περί τούτου. Παρομοίως, υπάρχουν επίσης μακροπρόθεσμες διαφορές όπως στο βαθμό που ένας καθαρός λόγος εργαλειακής ορθολογικότητας, της *Zweckrationalität*, αναπτύσσεται σε κάθε σφαίρα του λόγου, για να το θέσουμε έτσι, το ορθολογικό ζύγισμα των διαφορετικών μέσων για την επίτευξη των στόχων ή οι βασικές προτιμήσεις που υπονοούνται από έναν τέτοιο διάλογο.

Χ

Οι τρόποι με τους οποίους οι οντολογικές προϋποθέσεις και οι προϋποθέσεις για την κοινωνική τάξη που επικρατούν σε κάθε κοινωνία, όπως προσανατολίζονται προς τα προβλήματα κάθε πεδίου ανθρώπινης δραστηριότητας, επηρεάζουν τον προσδιορισμό των δομών των προτιμήσεων των ανθρώπων και του ορισμού των κύριων πεδίων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης- η οποία επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό, όντως

²⁴R. Boudon, «Προς μία συνθετική Θεωρία της Λογικότητας», *International Studies in the Philosophy of Science* 7 (1993): 5-19 · A. Pizzorno, «Όλα όσα μπορείς να κάνεις με τους Λόγους», *International Studies in the Philosophy of Science* 7 (1993): 75-80 · R. Boudon, «Περισσότερα πάνω στους Έκαλους Λόγους: Απάντηση στις Κριτικές», *International Studies in the Philosophy of Science* 7 (1993): 87-102.

διαμορφώνεται στις γενικές γραμμές της –όπως αληθεύει, από όλους τους τύπους της ανθρώπινης δράσης, μέσω ποικίλων κωδικών ή *κωδικών προσανατολισμών* (code orientations) ή σχημάτων. Τέτοιοι κώδικες συγγενεύουν με κάποιον τρόπο με ό, τι ο Max Weber ονόμασε *Wirtschaftsethik* (οικονομική ηθική). Αντίθετα με του σύγχρονους δομιστές, ο Weber δεν θεώρησε ότι ένα ήθος, όπως το οικονομικό, ότι είναι μία ξεκάθαρα τυπική πλευρά του ανθρώπινου νου που δημιουργεί μόνο ένα σύνολο αφηρημένων συμβολικών κατηγοριών. Θεώρησε ένα τέτοιο ήθος ως δεδομένο στη φύση του ανθρώπου, στην κοινωνική του ύπαρξη, φερόμενο έναν ευθύ υπαινιγμό για την τάξη της κοινωνίας. Ο Weber αντιλήφθηκε τέτοιους κώδικες ως ποικίλες εκφράσεις του συμβολικού προσανατολισμού των ανθρώπινων όντων προς τα γεγονότα της ύπαρξής τους γενικά και προς τα προβλήματα κοινωνικής αλληλεπίδρασης συγκεκριμένα. Έτσι, μια *Wirtschaftsethik* δεν μπορεί να σημαίνει συγκεκριμένες θρησκευτικές διαταγές για την κατάλληλη συμπεριφορά σε κάθε δεδομένο πλαίσιο, ούτε είναι απλά ένα λογικό παράγωγο των διανοητικών περιεχομένων της θεολογίας ή της φιλοσοφίας που είναι επικρατέστερα σε κάθε δεδομένη θρησκεία. Αντίθετα, μία *Wirtschaftsethik* ή μια κοινωνική θέση ή πολιτικό ήθος, υποδηλώνει ένα γενικό τρόπο «θρησκευτικού» ή «ηθικού» προσανατολισμού εστιασμένο στην εκτίμηση ενός συγκεκριμένου θεσμικού πεδίου και με ευρείς υπαινιγμούς για τη συμπεριφορά και τη διανομή των πόρων σε τέτοια πεδία. Αυτός ο προσανατολισμός εδράζεται στις προϋποθέσεις για την κοσμική τάξη και για τη φύση της οντολογικής πραγματικότητας και τη σχέση της με τον άνθρωπο και την κοινωνική ύπαρξη.²⁵

Τα βασικά συστατικά των διαφορετικών *κωδικών προσανατολισμών* κατασκευάζονται λοιπόν γύρω απ' τους βασικούς πόλους της ανθρώπινης αναστοχασμός, καθώς προσανατολίζονται προς τα κυριότερα πολιτισμικά προβλήματα που δημιουργούνται απ' τον καταμερισμό της εργασίας- τη ρύθμιση της ισχύος και την κατασκευή της εμπιστοσύνης και του νοήματος. Έτσι, οι *κωδικοί προσανατολισμοί* και τα κριτήρια που διαμορφώνουν την κατασκευή του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας κατασκευάζονται γύρω, πρώτα απ' όλα, απ' τα οργανωτικά κριτήρια της κατανομής των πόρων (συμπεριλαμβανομένων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων). Αυτά περιλαμβάνουν τις περίφημες μεταβλητές προτύπων, ιδιαίτερα του καθολικισμού έναντι της ιδιαιτερότητας, της επίτευξης έναντι της απόδοσης, της διάχυσης έναντι της ειδικότητας. Δεύτερον, αυτοί οι *κωδικοί προσανατολισμοί* κατασκευάζονται γύρω απ' τη σχετική έμφαση σε διαφορετικά λειτουργικά προαπαιτούμενα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης: την προσαρμογή, τους εργαλειακούς σκοπούς, την αλληλεγγύη και τη νομιμοποίηση.

Τα κυριότερα συστατικά των κωδικών που σχετίζονται με την κατασκευή της συλλογικής ταυτότητας- η αλληλεγγύη, η εμπιστοσύνη και τα κριτήρια της συμμετοχής σ' αυτήν τη συλλογικότητα- εστιάζονται στη σχετική σημασία της πρωταρχικότητας, της ευγένειας και των πολιτισμικών, πάνω απ' όλα ιερών ή υπερφυσικών προσανατολισμών και των ποικίλων συνδυασμών τους, ένας απ' τους πιο ενδιαφέροντες εξ αυτών είναι αυτός της «αστικής θρησκείας».²⁶

²⁵ 25. Βλ. σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια το κεφάλαιο 7, «Συμβολικές Δομές και Κοινωνικές Δυναμικές.»

²⁶ Βλ. S.N. Eisenstadt και B.Giesen, *Η Κατασκευή της Συλλογικής Ταυτότητας* (εκδ. προσεχώς).

Οι κωδικοί προσανατολισμοί, οι οποίοι κατευθύνονται προς τη ρύθμιση της ισχύος, διαμορφώνουν τη διαδικασία της αλληλεπίδρασης μεταξύ των εξουσιών και αυτών πάνω στους οποίους ασκείται η εξουσία. Συγκεκριμενοποιούν τη σχετική σημασία της βάσης νομιμοποίησης, όπως η τριλογία του Weber για την χαρισματική, παραδοσιακή και ορθολογική βάση (εξουσίας)· (συγκεκριμενοποιούν) τη σχετική έμφαση στην άμεση ή διαμεσολαβημένη πρόσβαση στη δύναμη και στα κέντρα ισχύος· και το εύρος ευθύνης της εξουσίας και τη σχετική έμφαση στην ιεραρχία και την ισότητα.

Τα σημαντικότερα συστατικά των κωδικών που διαμορφώνουν τα περιγράμματα του νοήματος και της νομιμοποίησης σε μια κοινωνία, είναι αυτά που αναφέρονται στις βασικές εστίες ή τα προβλήματα των οντολογιών και των κοσμολογιών, ειδικά στη σχέση μεταξύ φύσης και πολιτισμού, μεταξύ των υπερφυσικών και εγκόσμιων κόσμων, μεταξύ του υποκειμενικού και του αντικειμενικού κόσμου και στις βασικές αντιλήψεις του χρόνου και του χώρου.

XI

Η συγκεκριμένη προδιαγραφή τέτοιων προτιμήσεων και σκιαγραφήσεων των πεδίων της κοινωνικής δράσης- όπως επηρεάζεται απ' τους διαφορετικούς κωδικούς προσανατολισμούς- συνεπάγεται τη συνεχή συνύφανση της κατασκευής του νοήματος του «πολιτισμού», με τις οργανωτικές πλευρές της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, κυρίως, και με τη ρύθμιση της ροής των πόρων στην κοινωνική αλληλεπίδραση απ' την άλλη.²⁷

Τέτοιοι ορισμοί και προσδιορισμοί της ρύθμισης της παραγωγής και ροής των πόρων βρίσκονται στα σχετικά πεδία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, ειδικά στους πιο διαρκείς θεσμικούς σχηματισμούς.²⁸ Μια τέτοια ρύθμιση πραγματοποιείται απ' τη διάδοση των πλαισίων της γενικής ανταλλαγής, κυρίως μέσω της θεσμοθέτησης των θεμελιωδών κανόνων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Όπως έχουμε δει, τέτοιοι θεμελιώδεις κανόνες δομούν, σύμφωνα με τους Nutini και Buechler, τα «βασικά πλαίσια εντός των οποίων είναι δυνατή η λήψη αποφάσεων σε διαφορετικά πεδία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης· μερικά από τα γενικά κριτήρια που προσφέρουν επιλογές μεταξύ των επιλογών που επιτρέπουν αυτού του είδους τα πλαίσια».²⁹

Οι κυριότεροι κανόνες στο πεδίο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης συνδυάζουν τον ορισμό και προσδιορισμό των μεγαλύτερων προβλημάτων που δημιουργούνται από την κατασκευή του καταμερισμού της εργασίας- δηλαδή την κατασκευή της εμπιστοσύνης, τη ρύθμιση της ισχύος και την κατασκευή της νομιμοποίησης- με τη ρύθμιση της ροής των πόρων στην κοινωνία. Είναι μια τέτοια διαπλοκή που συγκροτεί τα κυριότερα μοντέλα συνεχούς κοινωνικής αλληλεπίδρασης και δομής. Αναλόγως, για να επαναλάβουμε ό, τι έχουμε πει στο εισαγωγικό κεφάλαιο, τέτοιοι βασικοί κανόνες απευθύνονται στον προσδιορισμό:

α) των συμβολικών θεσμικών ορίων των συλλογικοτήτων- πάνω απ' όλα μέσω της

²⁷Βλ. κεφάλαιο 10, «Κύρος, Συμμετοχή και Σχηματισμός Στρωμάτων.»

²⁸Βλ. σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια το κεφάλαιο 7, «Συμβολικές Δομές και Κοινωνικές Δυναμικές.»

²⁹I. R. Buecher και H.G. Nutini, εκδ. *Η Θεωρία Παιγνίων στις Συμπεριφοριστικές Επιστήμες* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1969), 8.

ρύθμισης των βασικών γνωρισμάτων της κοινωνικής και πολιτισμικής ομοιότητας που συγκροτεί τον ορισμό των κριτηρίων της συμμετοχής σε διαφορετικές συλλογικότητες, π.χ. αυτών που μπορεί να συμμετέχουν σε κάθε δεδομένη αλληλεπίδραση. Αυτά τα γνωρίσματα επίσης παρέχουν τον προσδιορισμό των υπό όρους και των άνευ όρων υποχρεώσεων που συνδέονται με τη συμμετοχή σε τέτοιες κοινότητες, όπως επίσης με το εύρος των στόχων ή των επιθυμιών, των προτιμήσεων τις οποίες αυτοί που συμμετέχουν σε κάθε αλληλεπίδραση επιτρέπεται να επιδιώξουν. Τέτοια γνωρίσματα δομούν τα όρια της αλληλεγγύης και τις συνθήκες εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών μιας κοινότητας.

β) των κριτηρίων της ρύθμισης της πρόσβασης σε πόρους γενικά και σε ισχύ συγκεκριμένα, και της χρήσης τους σε διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες και θεσμικές σφαίρες.

γ) των κανόνων διανεμητικής δικαιοσύνης και ισότητας που θεωρούνται απαραίτητα και δεσμευτικά, αναφορικά με τη διανομή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στα σχετικά πλαίσια της αλληλεπίδρασης.

δ) του ορισμού του ευρύτερου σκοπού ή νοήματος και των συλλογικών στόχων κάθε αλληλεπίδρασης ή συλλογικής δραστηριότητας και της συνακόλουθης νομιμοποίησης των ποικίλων προτύπων αλληλεπίδρασης ή θεσμικού σχηματισμού με όρους των επικρατέστερων κανόνων της δικαιοσύνης, της ισότητας και των ευρύτερων κοινωνικών στόχων.

Την ίδια στιγμή, η κατασκευή των προτιμήσεων και των στόχων συνεπάγεται, εξ ορισμού, προσπάθειες από τους κύριους δρώντες να σφετεριστούν για τους εαυτούς τους ποικίλους πόρους, σύμφωνα με διαφορετικούς υπολογισμούς και σχέσεις μεταξύ στόχων και μέσων- ειδικά διαφορετικών βαθμών *ανοιχτότητας* μεταξύ αυτών.

XII

Οι αρχές που ρυθμίζουν αυτούς τους θεμελιώδεις κανόνες της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και των πλαισίων των προτιμήσεων περιέχουν όχι μόνο αντιληπτικά ή συμβολικά, αλλά επίσης κανονιστικά και γνωστικά χαρακτηριστικά. Παρέχουν τις κανονιστικές διαστάσεις για τον προσδιορισμό των βασικών οργανωτικών πλευρών της κοινωνικής οργάνωσης- π.χ. των νόμων, των συνόλων νόμων και των συνόλων κοινωνικών στάτους και θεσμικών σχηματισμών. Με άλλα λόγια, τέτοια ρύθμιση ελαχιστοποιεί ή «κλωνοποιεί» για να το θέσουμε έτσι, μερικές από τις βασικές απροσδιοριστίες έμφυτες στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση. Περιέχουν επίσης κανονιστικές προδιαγραφές για τη ρύθμιση της παραγωγής και διανομής των κυριότερων πόρων.

Τέτοιες ρυθμίσεις παρέχουν, στις σχετικές κοινωνίες ή τομείς τους, το πλαίσιο της γενικής ανταλλαγής και των σχέσεων μεταξύ γενικευμένης ανταλλαγής και ανταλλαγής «ρουτίνας» · και τις μορφές ρύθμισης της παραγωγής και της ροής των πόρων, ειδικά μέσω της ρύθμισης της πρόσβασης σε διαφορετικούς δρώντες (άτομα όπως και ομάδες) στα μεγαλύτερα οικονομικά, πολιτικά και πολιτισμικά πεδία · τη μετατροπή μεταξύ αυτών των διαφορετικών πόρων σε διαφορετικά πεδία κοινωνικής δράσης · τα πρότυπα επένδυσης και διανομής τέτοιων πόρων στο χώρο και το χρόνο · και τη ρύθμιση της χωρικής και

χρονικής οργάνωσης τέτοιων πόρων.³⁰ Αυτό πραγματοποιείται, σύμφωνα με κυρίως αποδιδόμενα κριτήρια, διαφορετικά απ' αυτά που ρυθμίζουν ελεύθερα τις δραστηριότητες, μέσω δραστηριοτήτων ανταλλαγής «τύπου αγοράς». Όλες αυτές οι διαδικασίες περιέχουν τον περιορισμό πάνω σε ό, τι μπορεί να ονομαστεί «ελεύθερη, διαμορφωμένη, εφήμερη» ανταλλαγή πόρων.³¹

Το επίκεντρο των εν λόγω περιορισμών είναι ο προσδιορισμός της κατανομής –σε κάθε συνεχή πρότυπα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης- των *άνευ όρων καταστάσεων* (*unconditionalities*) π.χ των σχέσεων μεταξύ των δρώντων που δεν βασίζονται σε άμεσες και υποθετικές, αλλά σε έμμεσες, μακροπρόθεσμες δοσοληψίες υπηρεσιών ή πόρων και στην σύσταση «τίτλων» ή δικαιωμάτων σε τέτοιους πόρους ή υπηρεσίες.

Οι *άνευ όρων καταστάσεις* και οι τίτλοι συνήθως περιέχουν «πακέτα συμφωνιών» που συνδυάζουν την ανταλλαγή διαφορετικών ειδών οικονομικών πόρων, ισχύος και διαπροσωπικής εκτίμησης με πληροφορίες και, συνεπώς περιορίζουν φυσικά άλλους πιθανούς συνδυασμούς.³² Τέτοιοι όροι εγκαθιδρύονται από το συνδυασμό οικονομικών πόρων και πόρων ισχύος με κοινωνικό κύρος, το τελευταίο όχι μόνο ως μια συμβολική διάσταση των διαπροσωπικών σχέσεων, αλλά επίσης, όπως έχουμε δει στο «Κοινωνικό Κύρος, Συμμετοχή και Διαστρωμάτωση», η δομική αρχή που ρυθμίζει την πρόσβαση σε μια σχετική «αποκλειστικότητα» στη συμμετοχή σε μια συλλογικότητα, ένα κοινωνικό κέντρο, ή σε πολιτισμικές τάξεις και στους κυριότερους τύπους πληροφορίας που είναι κεντρικοί στη συμμετοχή σε αυτές τις αντίστοιχες ρυθμίσεις.

Τέτοια πακέτα και όροι είναι ιδιαίτερης σημασίας για τη ρύθμιση της οργανωτικής διάστασης των θεμελιωδών κανόνων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Πρώτον είναι ο προσδιορισμός των κριτηρίων της δημόσιας διανομής των ιδιωτικών αγαθών, π.χ. η κατανομή των ποικίλων πόρων σε διαφορετικούς τομείς του πληθυσμού. Το δεύτερο όριο πραγματοποιείται μέσω της ρύθμισης των δημόσιων αγαθών- για παράδειγμα της πρόνοιας από την κυβέρνηση για την άμυνα ή για υπηρεσίες υγείας που εγκαθιδρύονται ώστε εάν ένα μέλος μίας συλλογικότητας τους αποδέχεται, δεν μπορούν να τους απαρνηθούν τα άλλα μέλη. Αυτός ο περιορισμός επίσης θέτει τις «τιμές» για τις ποικίλες ομάδες που συστήνουν τέτοια δημόσια αγαθά, άμεσα ή έμμεσα μέσω της φορολογίας. Τρίτον, στενά συνδεδεμένος με τον ορισμό των δημόσιων αγαθών είναι ο ορισμός του βαθμού στον οποίο διαφορετικές ομάδες, οργανισμοί και θεσμικές σφαίρες

³⁰Βλ. σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια το κεφάλαιο 6, «Κοινωνικοί Στόχοι, Συστημικές Ανάγκες, Κοινωνική Αλληλεπίδραση και Ιδιωτική Συμπεριφορά» και κεφάλαιο 7, «Συμβολικές Δομές και Κοινωνικές Δυναμικές.»

³¹R. Solow, «Για τις Θεωρίες της Ανεργίας», *American Economic Review* 70 (1980):1-11.

³²Στη Ρωσία, για παράδειγμα, το κύρος της περιφέρειας δεν μπορούσε να ανταλλαχθεί για αυτό του κέντρου, ενώ στην παραδοσιακή Κίνα, ο πλούτος της περιφέρειας δεν μπορούσε ευθέως να ανταλλαχθεί για το κύρος του κέντρου. Και στη Ρωσία και στην Κίνα, ο πλούτος (κυρίως εμπορικός πλούτος) δεν μπορούσε εξ αρχής να μετασχηματιστεί σε πολιτικά δικαιώματα (συγκεκριμένα δικαιώματα για πρόσβαση στο κέντρο), ενώ η πολιτική ισχύς μπορούσε, υπό τις κατάλληλες συνθήκες, να λειτουργήσει ως βάση απόκτησης πλούτου. Αυτή η εξειδίκευση στη μετατροπή των πόρων είναι αντίθετη με την αντίστοιχη που αναπτύχθηκε στην Ευρώπη, όπου η οικονομική ισχύς μπορούσε νόμιμα να μετατραπεί σε πολιτική ισχύ. Βλ. σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια S.N. Eisestadt. «Κύρος, Συμμετοχή, και Διαμόρφωση στρωμάτων», στο *Κοινωνική Διαστρωμάτωση*, εκδ. J. A. Jackson (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), μέρος II και S.N. Eisestadt, *Κοινωνική Διαφοροποίηση και Διαστρωμάτωση* (Glenview: M. Scott & Forman, 1971).

απολαμβάνουν θεσμική πίστωση- ο βαθμός που οι πόροι που παρέχονται από κάθε ομάδα δεν χρησιμοποιούνται σε άμεση ανταλλαγή ή σε άμεση κατανάλωση, αλλά είναι δεδομένα για ένα ορισμένο βαθμό άνευ όρων, παρέχοντας σ' αυτήν την ομάδα ή θεσμό με ό, τι μπορούμε να ονομάσουμε «πιστωτική αυτονομία». Αυτή η αυτονομία παρέχει τη βάση για τη μακροπρόθεσμη λειτουργία του θεσμού. Στη διαδικασία χορήγησης θεσμικής πίστωσης επίσης περιλαμβάνεται ο ορισμός του εύρους και των μακροπρόθεσμων συνθηκών μιας τέτοιας πίστωσης.

Ένα κεντρικό κομμάτι αυτών των ρυθμίσεων των οργανωτικών διαστάσεων των θεμελιωδών κανόνων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης είναι η παροχή μερικών μακροπρόθεσμων συσχετίσεων μεταξύ τάξεων προτίμησης των κοινωνικών δρώντων και των κινήτρων ή των αμοιβών που τους προσφέρονται στα σχετικά πρότυπα κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

XIII

Καθένας από τους *κώδικες προσανατολισμού* που αναλύθηκε παραπάνω και οι σχετικές προδιαγραφές τους σχετίζεται στενά με διαφορετικούς τρόπους δόμησης πόρων, ή για να το θέσουμε ακριβέστερα, υπάρχει μια εκλεκτική σχέση μεταξύ αυτών των κωδικών και των τρόπων δόμησης των θεσμικών αγορών και πεδίων. Για να επεξηγήσουμε αυτό το σημείο, η κατασκευή των ορίων των συλλογικοτήτων συνεπάγεται τη δόμηση των δικαιωμάτων των μελών της συλλογικότητας, περιλαμβανομένης και της πρόσβασης σε δημόσια αγαθά και μείζονες θεσμικές αγορές- όπως είναι διακριτά από τα μη μέλη, τους αμύητους. Οι λεπτομέρειες μιας τέτοιας δόμησης ποικίλουν ωστόσο, σύμφωνα με την έμφαση στα διάφορα συστατικά των κωδικών που διαμορφώνουν την κατασκευή της συλλογικότητας.³³ Έτσι, για να δώσουμε λίγες πολύ προκαταρκτικές ενδείξεις, οι πρωταρχικοί προσανατολισμοί έχουν μια ισχυρή εκλεκτική σχέση με το θεσμό των σχετικά ευρέων «πακέτων συμφωνιών» των πόρων και πρόσβαση σε δημόσια αγαθά για όλα τα μέλη της κοινότητας, της συνακόλουθης άρνησης κάθε τέτοιας πρόσβασης και δικαιωμάτων σε «ξένους» και της συγκρότησης σχετικά ευρέων πεδίων δημόσιων αγαθών. Εντούτοις, διαφορές μπορούν να προκύψουν μεταξύ των διαφορετικών πρωταρχικών κωδικών αναφορικά με τη σχετική τους έμφαση στην ισότητα έναντι της ιεραρχίας και της διάκρισης μεταξύ διαφορετικών πρωταρχικών υπο-κοινοτήτων.

Παρομοίως, υπάρχει μια ισχυρή εκλεκτική σχέση μεταξύ των κωδικών προσανατολισμών ευγένειας και της ανάπτυξης μιας οξείας διάκρισης μεταξύ των δικαιωμάτων και της πρόσβασης στα δημόσια αγαθά απ' τη μια μεριά και της πρόσβασης σε μεγάλες, κυρίως οικονομικές αγορές απ' την άλλη. Τα προηγούμενα είναι περιορισμένα στα μέλη της κοινωνίας, ενώ η πρόσβαση στα τελευταία μπορεί επίσης να επιτραπεί στους ξένους. Το εύρος των δημόσιων αγαθών και των δικαιωμάτων που μοιράζονται σε όλα τα μέλη μιας τέτοιας κοινωνίας είναι πολύ μικρότερο απ' ό, τι σε πρωταρχικές κοινωνίες, και τείνει να αναπτύσσεται μια διάκριση μεταξύ των ιδιωτικών και δημόσιων πεδίων.

Ομοίως, πολιτιστικοί, ειδικά ιεροί, υπερφυσικοί *κωδικοί προσανατολισμοί* έχουν μια

³³S. N. Eisstadt και B. Giesen, *Η Κατασκευή της Συλλογικής Ταυτότητας* (εκδ. προσεχώς).

ισχυρή εκλεκτική σχέση με ένα συγκεκριμένο τρόπο δόμησης των δικαιωμάτων. Ένας τέτοιος κωδικός προσανατολισμός δίνει έμφαση στην καθολική πρόσβαση όλων των «πιστών» στους βασικούς πόρους που διανέμονται και στα δημόσια αγαθά που συγκροτούνται από την πολιτισμική «συλλογικότητα», αλλά όχι απαραίτητα από άλλες συλλογικότητες.

Τέλος, υπάρχουν εκλεκτικές σχέσεις μεταξύ διαφορετικών κωδικών και της δόμησης προτιμήσεων. Δεν είναι μόνο ότι κάθε κωδικός προσανατολισμός σχεδόν εξ' ορισμού συνεπάγεται μια ισχυρή έμφαση σε διαφορετικούς τύπους στόχων. Αυτοί οι προσανατολισμοί επίσης παρέχουν τη βάση για την αξιολόγηση διαφορετικών δραστηριοτήτων από ανθρώπους και για τον υπολογισμό σύμφωνα με τον οποίο εκτιμούν τις δραστηριότητες και τους λόγους γι αυτούς τους υπολογισμούς και τις εκτιμήσεις.

XIV

Η δομή των προτιμήσεων και των ορισμών των κοινωνικών δρώντων, των κυριότερων κοινωνικών πεδίων και των διαφορετικών τομέων πολιτισμικής δημιουργικότητας δεν είναι απαραίτητα η ίδια σε διαφορετικές κοινωνίες, σε αντίθεση με κάποιες ερμηνείες της δομολειτουργικής σχολής με σχετικά παρόμοια επίπεδα τεχνολογικής ανάπτυξης ή δομικής διαφοροποίησης. Αυτό περιλαμβάνει, για παράδειγμα, τον ορισμό τους ως διακριτούς τομείς, ως «θρησκεία», «οικονομία», «πολιτική» και τα παρόμοια, όπως επίσης από διαφορετικούς τύπους ρόλων. Όλα τους εδράζονται στον «πολιτισμό». Πρέπει, εντούτοις, να λάβουν υπόψη τα οργανωτικά και συστηματικά προσ απαιτούμενα αυτών των πεδίων, τα οποία επηρεάζονται από διαφορετικά επίπεδα τεχνολογίας, από το βαθμό της δομικής διαφοροποίησης που δημιουργείται απ' τον καταμερισμό της εργασίας που επικρατεί σε αυτά, όπως επίσης από τις πολιτικές-οικολογικές τους συνθήκες και τις βασικές προϋποθέσεις των διαφορετικών τρόπων παραγωγής. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, είναι αυτοί οι ορισμοί που παρέχουν τον ακριβή προσδιορισμό τους- τον ορισμό των αναγκών των διαφορετικών οργανωτικών ρυθμίσεων, τη σχετική τους αυτονομία, τις ιεραρχικές τους συμφωνίες και τους σχετικούς θεμελιώδεις κανόνες για την κοινωνική τους αλληλεπίδραση.

Έτσι, για παράδειγμα, οποτεδήποτε κατασκευάζεται ένα σύγχρονο βιομηχανικό σύστημα, πρέπει να ληφθεί μέριμνα για τα βασικά του προσ απαιτούμενα- εάν πρόκειται να λειτουργήσει αποτελεσματικά- μέσω σχετικά συγκεκριμένων θεσμικών συμφωνιών, περιλαμβανομένης και της διαθεσιμότητας της βιομηχανικής εργασίας, του κατάλληλου τύπου του καταμερισμού της εργασίας, της επαρκούς εργασιακής πειθαρχίας μεταξύ των επιχειρήσεων, την πρόβλεψη για κεφάλαιο και ούτω καθεξής. Τέτοιες ανάγκες ή προσ απαιτούμενα έγιναν όλο και πιο συγκεκριμένα στα καπιταλιστικά ή κοινωνικο-βιομηχανικά συστήματα. Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι υπάρχει μόνο ένας τρόπος θεσμικών συμφωνιών στον οποίο τέτοιες ανάγκες μπορούν να φροντιστούν μέσα στα ευρέα όρια του κοινού πυρήνα τέτοιων «λειτουργικών προσ απαιτούμενων».

Έτσι, σε διαφορετικά βιομηχανικά- ή ακόμα σε διαφορετικά καπιταλιστικά-καθεστώτα, διάφοροι τύποι τέτοιων λειτουργικών ισοδύναμων ή θεσμικών συμφωνιών μπορούν ν' αναπτυχθούν, περιλαμβανομένων για παράδειγμα διαφορετικών τύπων

θεσμικών σχέσεων, κεφαλαιοκρατικών αγορών και ούτω καθεξής. Τέτοιες διαφορετικές θεσμικές συμφωνίες επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τους ιδιαίτερους ορισμούς των σχετικών θεσμικών πεδίων-σε αυτήν την περίπτωση της οικονομίας, της σχέσης των οικονομικών δραστηριοτήτων για την ευημερία της συλλογικότητας και την τελική νομιμοποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων, είτε με όρους άμεσου οικονομικού κέρδους, βιομηχανικής ανάπτυξης ή συλλογικών πολιτικών ή ιδεολογικών σκοπών.³⁴

Η ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗΣ

XV

Οι προσδιορισμοί των δομών προτιμήσεων των ανθρώπων, των ορισμών των κυριότερων πεδίων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και των θεμελιωδών κανόνων που ρυθμίζουν τις κυριότερες δραστηριότητες μέσα σ' αυτά τα πεδία, δε συμβαίνουν σαν κάποια μορφή φυσικής προέλευσης από τις βασικές οντολογικές αντιλήψεις που επικρατούν σε κάθε κοινωνία ή από τους διαφορετικούς κώδικες και τους συνδυασμούς τους. Τέτοιοι προσδιορισμοί δεν είναι φυσικά δεδομένοι. Πραγματικά, τα πλαίσια μιας τέτοιας κατασκευής τίθενται από τις βασικές παραμέτρους και κώδικες της ανθρώπινης δραστηριότητας κα από την κατασκευή του νοήματος και αυτά όπως τα βασικά θεσμικά τους παράγωγα μπορούν να θεωρηθούν ως μέρος αυτού που ο Karl Popper αποκάλεσε Κόσμο III. Κατ' αρχήν, όντως δεν είναι πιθανό στην κατασκευή της κοινωνικής δράσης-παρά τις ουτοπικές όψεις αντιθέτως – και ακόμη και αν τέτοιες όψεις πιστοποιούν την αμφιθυμία στην κοινωνική τάξη, η οποία είναι έμφυτη σε αυτήν την κατασκευή- να πάει πέρα από τους γενικούς τύπους των συστατικών των βασικών κωδικών προσανατολισμών. Όμως τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των διαφορετικών κωδικών προσανατολισμών και η σχετική σημασία των διαφορετικών κωδικών, όπως και οι συνδυασμοί των διαφορετικών κωδικών προσανατολισμών και των θεσμικών τους παραγώγων, όπως αποκρυσταλλώνονται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, δεν είναι με κανέναν τρόπο προαποφασισμένα. Δεν υπάρχει μία απλή, ένα προς ένα σχέση μεταξύ των κοσμολογικών όψεων και των όψεων της κοινωνικής τάξης απ' τη μια μεριά και του εύρους των προτιμήσεων που επικρατούν μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, ή οι θεμελιώδεις κανόνες της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, οι κανόνες του παιχνιδιού, οι στρατηγικοί κανόνες και το εύρος των επιλογών που αναπτύσσεται μέσα σε κάθε πεδίο κοινωνικής αλληλεπίδρασης απ' την άλλη. Μάλλον, όπως έχουμε διευκρινίσει παραπάνω, υπάρχουν ισχυρές εκλεκτικές σχέσεις μεταξύ τους.

Μέσα στο εύρος τέτοιων εκλεκτικών σχέσεων, ο συγκεκριμένος προσδιορισμός και διαμόρφωση αυτών των ορισμών και κατασκευών δεν είναι ποτέ απλά δεδομένα και μπορούν να συγκροτήσουν μία εστία συνεχών διαπραγματεύσεων, ακόμα και ταραχών

³⁴Για παρουσιάσεις ιστορικών κοινωνιών βλ. κεφάλαιο 11, «Πολιτισμός και Κοινωνική Δομή Αναθεωρημένα».

μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών δρώντων- ακόμη κι αν μπορούν να γίνουν αντιληπτοί από μεγάλους τομείς της κοινωνίας και για μακρές περιόδους στην ιστορία αυτής της κοινωνίας ως «αντικειμενικά»- ως εμφανώς φυσικά δεδομένα. Είναι όντως η συγκεκριμένη συγκρότηση και η διάδοση τέτοιων διαφορετικών *κωδικών προσανατολισμών*, τα πλαίσια προτίμησης και οι διαφορετικοί υπολογισμοί που χρησιμοποιούνται απ' τους ανθρώπους στη στενά συνδεδεμένη θεσμοθέτηση και τη συνεχή επανερμηνεία των θεμελιωδών κανόνων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και οι συνακόλουθοι θεσμικοί σχηματισμοί που συγκροτούν τις εστίες της ανθρώπινης δημιουργικότητας στα κοινωνικά πεδία.

Τέτοιος προσδιορισμός, ερμηνεία και διαπραγμάτευση συμβαίνουν σε διαφορετικά επίπεδα της κοινωνικής δομής, που κυμαίνονται από τα πιο ανεπίσημα στα επίσημα, από το μικρο- στο μακρο-επίπεδο και στα κεντρικά θεσμικά πεδία. Είναι τέτοιοι προσδιορισμοί και συνδυασμοί – σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης, αλλά πάνω απ' όλα στα ευρύτερα, μακρο-κοινωνιολογικά- που συγκροτούν τον πυρήνα της χαρισματικής διάστασης της ανθρώπινης δραστηριότητας, των προσπάθειών να συνδυαστεί η συγκεκριμένη ανθρώπινη δραστηριότητα με έναν προσανατολισμό προς αυτό που στην ανθρώπινη κοινωνία θεωρείται ως η «πηγή του είναι» και της ανθρώπινης ύπαρξης.³⁵

ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΜΟΝΤΕΛΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ: ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΕΝΤΡΩΝ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ

XVI

Τέτοιες δραστηριότητες που κατευθύνονται προς την εφαρμογή των χαρισματικών διαστάσεων της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης στην κοινωνική ζωή μπορούν να βρεθούν- ακόμη κι αν μερικές φορές μάλλον φευγαλέα- σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, ακόμη και σε πιο ανεπίσημα «παροδικά» περιβάλλοντα.

Είναι ωστόσο, στην κατασκευή των κέντρων μιας συλλογικότητας, μιας κοινωνίας ή των τομέων της ³⁶ που τα βασικά χαρακτηριστικά της θεσμοθέτησης των χαρισματικών διαστάσεων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μπορούν να παρατηρηθούν με τον καλύτερο τρόπο. Τέτοιου είδους κέντρα και υποκέντρα συγκροτούν τους τόπους της διάδοσης και συγκρότησης των ορισμών των κύριων πεδίων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στην οποία διαδίδονται και εφαρμόζονται οι βασικοί κανόνες για τη ρύθμιση των κύριων δραστηριοτήτων εντός αυτών. Στο μακροκοινωνιολογικό επίπεδο, αυτά τα κέντρα είναι συνήθως (αν και όχι πάντα, όπως στην περίπτωση του πολιτισμού των Hindu) τουλάχιστον μερικές προσπάθειες που σχετίζονται στενά με τα πολιτικά πεδία και τους πολιτικούς κανόνες και την εξουσία. Όμως η διάσταση της κεντρικότητας δεν είναι ισαξία

³⁵Βλ. σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια το κεφάλαιο 8, «Χάρισμα και Δόμηση Θεσμών», και το κεφάλαιο 10, «Κύρος, Διαστρωμάτωση και Σχηματισμός Στρωμάτων» · E. Shils, «Χάρισμα, Τάξη και Κοινωνική Θέση», στο *Κέντρο και Περιφέρεια* (Chicago: University of Chicago Press, 1975), 256-86 · S. N. Eisenstadt, εκδ. *O Max Weber για το Χάρισμα* (Chicago: University of Chicago Press, 1968).

³⁶ E. Sahlin, *Κέντρο και Περιφέρεια* (Chicago: University of Chicago Press, 1975), 3-17.

μόνο με την οργανωτική διαφοροποίηση ή την εξειδίκευση στην πολιτική αρένα, ή σε ποικίλους πολιτικο-διοικητικούς κανόνες. Επίσης αναφέρεται, ίσως πάνω απ' όλα, στη σύνδεση τέτοιων δραστηριοτήτων με τους βασικούς θεμελιώδεις κανόνες της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, οι οποίοι απευθύνονται με όρους των βασικών πόλων της ανθρώπινης αναστοχασμός, στην κατασκευή της εμπιστοσύνης, τη ρύθμιση της ισχύος και την κατασκευή του νοήματος- και με τους ορισμούς των κύριων πεδίων της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης.

Είναι μέσα από τέτοιους προσδιορισμούς και ορισμούς, όπως αποκρυσταλλώνονται μέσω της αλληλεπίδρασης μεταξύ διαφορετικών κέντρων και μεγαλύτερων συλλογικοτήτων που η κοινωνία και η συλλογική συνείδηση των μελών της συγκροτούνται και γίνονται ένα κεντρικό συστατικό και σημείο αναφοράς για την ατομική αυτό-συνείδηση των μελών της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, είναι μέσω αυτού του προσδιορισμού που λαμβάνει χώρα η «φαντασιακή συγκρότηση της κοινωνίας».³⁷

Σε όλες τις συλλογικότητες, αλλά ιδιαίτερα σε ποικίλες μακρο-κοινωνικές τάξεις (σε «κοινωνίες»), η κατασκευή μιας συλλογικής συνείδησης σχετίζεται στενά με τον προσδιορισμό των πρωταρχικών διαστάσεων του ατόμου και της συλλογικότητας με όρους εδαφικής προσάρτησης, κοινής συγγένειας, γλώσσας ή ιστορίας. Συνδέεται επίσης στενά με τις απαντήσεις στα προβλήματα του θανάτου και της αθανασίας και με την έρευνα για την υπέρβαση της διάκρισης μεταξύ του δεδομένου κόσμου και του πέρα κόσμου· για τις διαφορετικές θεωρήσεις του χρόνου· και ειδικά για την αντίληψη του χώρου σε σχέση με το παρόν και το μέλλον. Τέτοιοι ορισμοί είναι επίσης στενά συνδεδεμένοι με τη διάκριση, αναγνωρισμένη από παλιά από τον Durkheim, μεταξύ του ιερού και του βέβηλου και με τους διαφορετικούς συνδυασμούς αυτών των δύο διαστάσεων της κοινωνικής τάξης.

XVII

Η κατασκευή των κοινωνιακών κέντρων και της συλλογικής συνείδησης, ήτοι η θεσμοθέτηση της χαρισματικής κοινωνικής τάξης, επιτυγχάνεται μέσω ενός συνδυασμού της διάδοσης και θεσμοθέτησης των μοντέλων κοινωνικής και πολιτισμικής τάξης με ποικίλες προσπάθειες για έλεγχο της παραγωγής και της ροής των πόρων.

Τέτοια μοντέλα πολιτιστικών και κοινωνικών τάξεων –τα μοντέλα του Geertz «από και για την κοινωνία»³⁸ –αναπαριστούν και διαδίδουν τις αδιόρθωτες υποθέσεις για τη φύση της πραγματικότητας και μιας κοινωνικής πραγματικότητας επικρατούσας σε μια κοινωνία, τα βασικά σύμβολα μιας κοινωνίας, την αξιολόγηση διαφορετικών πεδίων της ανθρώπινης δραστηριότητας και το χώρο διαφορετικών συμβολικών («πολιτισμικών») δραστηριοτήτων, όπως σχετίζονται με τις βασικές αντιξοότητες και αβεβαιότητες της ανθρώπινης εμπειρίας. Αυτά τα μοντέλα παρουσιάζουν τα κριτήρια που σκιαγραφούν τα όρια της δεσμευτικής κοινωνικής τάξης, των παραμέτρων της παράδοσης της κοινωνίας,

³⁷C. Castoriadis, *Ο Φανταστικός Θεσμός της Κοινωνίας* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987)· E. Sahlin, «Για την κατασκευή της Συλλογικής Συνείδησης» (εργασία σε εξέλιξη στο Πανεπιστήμιο του Chicago, 1992-3).

³⁸C. Geertz: *Η Ερμηνεία των Πολιτισμών* (New York: Basic Books, 1973), 93-4.

και των συμβόλων της συλλογικής ταυτότητας, όπως οι κατάλληλοι κώδικες συμπεριφοράς μεταξύ των κύριων αρένων της θεσμικής και πολιτισμικής δραστηριότητας.

Τέτοια μοντέλα εξειδικεύουν τις βασικές παραμέτρους των σχέσεων μεταξύ των προσωπικών και συλλογικών ταυτοτήτων των μελών διαφορετικών κοινωνιών και των προτύπων συμπεριφοράς, κατάλληλης γι αυτά. Επίσης παρέχουν οδηγίες για την αποδοχή και αξιολόγηση της ολότητας ή ενός μέρους της πολιτισμικής και κοινωνικής τάξης.

Είναι μέσω της διάδοσης, της θεσμοθέτησης και της ερμηνείας τέτοιων μοντέλων που, για να χρησιμοποιήσουμε την ονοματολογία του D.M. Schneider, συνδέεται η κατασκευή της «ταυτότητας» και της ιδιότητας μέλους σε διαφορετικές συλλογικότητες με το εύρος των «κωδίκων» κατεστημένων σε αυτούς που συμμετέχουν σε τέτοιες συλλογικότητες,³⁹ εγκαθιδρύοντας αυτό που στην ορολογία του Durkheim λειτουργεί ως το προσυμβατικό στοιχείο της κοινωνικής ζωής, οι βάσεις της μηχανικής αλληλεγγύης.⁴⁰ Αυτά τα μοντέλα και οι κώδικες συγκροτούν τα κύρια συστατικά της κατασκευής των κέντρων και της συλλογικής συνείδησης μιας κοινωνίας ή συλλογικότητας. Επίσης παρέχουν τη βάση για τις δεδομένες προϋποθέσεις της πολιτισμικής και κοινωνικής τάξης –κάτι που οι Comaroff ονόμασαν ηγεμονίες, όπως επίσης για τη διάδοση πιο αρθρωτών ιδεολογιών.⁴¹

Η διάδοση τέτοιων μοντέλων και κωδίκων επίσης εγκαθιστά τη γενική δομή των προτιμήσεων που παρουσιάστηκαν ως δεσμευτικές στους συμμετέχοντες σε κάθε συνθήκη κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

XVIII

Η διάδοση των μοντέλων κοινωνικών και πολιτισμικών τάξεων και των κατάλληλων κωδικών προσανατολισμών λαμβάνει χώρα σε πολλές διαφορετικές καταστάσεις κοινωνικής αλληλεπίδρασης, αλλά συχνότερα αρθρώνεται πλήρως σε μερικούς τύπους καταστάσεων. Ο ένας αποτελείται από ποικίλες καταστάσεις ή συνθήκες κοινωνικοποίησης και μύησης-από την οικογένεια μέσω των διαφορετικών εκπαιδευτικών πεδίων και των πεδίων της «δευτερογενούς» ενήλικης κοινωνικοποίησης- στην οποία οι βασικοί αρχικοί προσανατολισμοί για τις προϋποθέσεις και τους προσανατολισμούς που είναι έμφυτοι σε τέτοια μοντέλα και κώδικες έχουν εμφυσηθεί στα (μελλοντικά) μέλη μιας κοινωνίας ή ενός τομέα της.

Δεύτερον, συχνά επικαλυπτόμενα με τον πρώτο παράγοντα, είναι τα ποικίλα τελετουργικά και επικοινωνιακές καταστάσεις, ειδικά (α) καταστάσεις στις οποίες υπάρχει μια μετάβαση από μία θεσμική αρένα ή από ένα στάδιο στη ζωή ενός ατόμου σε ένα άλλο, ή καταστάσεις στις οποίες υπάρχει συγχρονική δραστηριότητα σε μερικά πεδία· (β) καταστάσεις στις οποίες η ρουτίνα ενός δεδομένου ρόλου ή ομάδας διακινδυνεύεται ή διακόπτεται ή παραβιάζεται· (γ) ποικίλες περιθωριακές καταστάσεις (όπως

³⁹D. M. Schneider και R. T. Smith, *Ταξικές Διαφορές και Έμφυλοι Ρόλοι στην Αμερικανική Συγγενική και Οικογενειακή Δομή* (Engelwood Cliffs: Prentice Hall, 1973).

⁴⁰E. Durkheim, *Ο Καταμερισμός της Εργασίας στην Κοινωνία* (New York: The Free Press, 1933).

⁴¹J. Comaroff και J. Comaroff, *Για την Αποκάλυψη και την Επανάσταση: Χριστιανισμός, Αποικιοκρατία και Συνείδηση στη Νότια Αφρική* (Chicago: University of Chicago Press, 1991).

προσκυνήματα) στις οποίες τονίζονται οι «οριακές» διαστάσεις της κοινωνικής εμπειρίας· (δ) εμφανώς λιγότερο εκφραστικές αλλά σε υψηλό βαθμό επισημοποιημένες και δομημένες καταστάσεις, όπως αυτές της «επίσημης» επίσκεψης και φιλοξενίας· και (ε) ιδιωτικές ή ημι-ιδιωτικές, συχνά εμφανώς μη δομημένες καταστάσεις παιχνιδιού και ψυχαγωγίας. Στους δύο τελευταίους τύπους καταστάσεων, αυτά τα θέματα δραστηριοποιούνται σε τελετουργικά της καθημερινότητας, στα «πλαίσια και συναντήσεις» που αποτυπώθηκαν απ' τον Erwin Goffman και μελετήθηκαν με κάπως διαφορετική διάθεση, απ' τους εθνομεθοδολόγους.⁴²

Αυτές οι καταστάσεις συνδέονται στενά με τη διακοπή από τη ρουτίνα του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας· συμβαίνουν στα διάκενα της «ρουτίνας» της ζωής, αλλά ανακλύπτουν όχι μόνο από τις οργανωτικές κρίσιμες καταστάσεις του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, αλλά μάλλον από την πιθανή διάσταση μεταξύ της πραγματικής οργάνωσης και του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και των «χαρισματικών» διαστάσεων της κοινωνικής τάξης. Αξιοσημείωτα, οι διακοπές στη «ρουτίνα», που συνοψίζουν πολλές παρόμοιες περιπτώσεις, είναι πολύ συχνές- όπως έχει δείξει ο George Homans στη συζήτησή του πάνω στην ανάλυση του Malinowski και του Radcliffe Brown για τα τελετουργικά- παραγόμενες μέσα σε κάθε κοινωνία ή τομέα αυτής σαν να συμβαίνει αυτό επί σκοπού, σε μία αναζήτηση για τερματισμό, για την επαναβεβαίωση της υπάρχουσας τάξης, ή ως τρόποι για την πρόκληση αυτής της τάξης.⁴³

Σε τέτοιες καταστάσεις, οι συμμετέχοντες αντιμετωπίζουν την ευθραυστότητα των επικρατέστερων ορισμών τέτοιων κοινωνικών καταστάσεων στις σχέσεις τους με ευρύτερες συνθήκες και αντιμετωπίζουν την πιθανότητα να υπονομευτεί η κοινωνική τους θέση, από τη διάσταση της κανονικής, καθημερινής τους εμπειρίας από το την ευρύτερη κοινωνική σύνθεση.

Σε όλες τις επικοινωνιακές, τελετουργικές και ενδιάμεσες τέτοιου τύπου καταστάσεις, ότι ορίζεται ως το «φυσικό» δεδομένο κάθε θεσμικής αρένας-το φύλο, η ηλικία και γέννηση στα πλαίσια της οικογένειας και της συγγένειας· η ισχύς και η δύναμη στον πολιτικό «λόγο»· η εξαγωγή πόρων από τη φύση στην οικονομική αρένα- συχνά διαδραματίζεται, αξιολογείται και σχετίζεται με τα οργανωτικά προβλήματα κάθε τέτοιας αρένας. Στη διαδικασία της διάδοσης, παρουσίασης και επιδοκιμασίας, αυτά τα μοντέλα και οι κώδικες και οι τρόποι με τους οποίους παρουσιάζονται και κοινοποιούνται σε διαφορετικές καταστάσεις, οι εκφραστικές και γνωστικές πλευρές των «πολιτισμικών» διαστάσεων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, συνδυάζονται ισχυρά και σχετίζονται με τον προσδιορισμό των προτιμήσεων, των επιλογών των στόχων και των προτύπων της συμπεριφοράς σε κατάλληλες δομές.

Τέτοια διάδοση πραγματοποιείται σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής δράσης, αν και με διαφορετικούς βαθμούς επισημοποίησης, ενθέτοντας τους *κωδικούς-προσανατολισμούς* σε

⁴²Βλ. κεφάλαιο 1, «Ο Τόπος των Ελίτ και οι Πρωτογενείς Ομάδες στην Απορρόφηση των Νέων Μεταναστών στο Ισραήλ», και επίσης σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια S.N. Eisenstadt, *Δοκίμια σε Συγκριτικούς Πολιτισμούς* (New York: John Wiley & Sons, 1963), τομ. V, κεφάλαιο 12.

⁴³ G. C. Homans, «Ανησυχία και Τελετουργικό: Η Θεωρία του Malinowski και του Radcliffe Brown» στο *Συναίσθημα και Δράσεις: Δοκίμια στην Κοινωνική Επιστήμη* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1962), 192-202.

διαφορετικούς τύπους αφηγημάτων και αντιπροσωπευτικών ειδών και με την ανάπτυξη σε κάθε κοινωνία ή τομέα της πολλαπλών τρόπων λόγου καθώς και το οποίο συνεπάγεται, όπως θα δούμε αργότερα, διαδικασίες αντιπαραθέσεων λόγου.⁴⁴

XIX

Αυτές οι χαρακτηριστικές διαστάσεις της κοινωνικής τάξης, οι ποικίλες δραστηριότητες που διαδίδονται μέσω των κέντρων των κοινωνιών ή των τομέων τους, οι ορισμοί των διαφορετικών προτύπων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και των βασικών κανόνων που τους ρυθμίζουν- όλα αυτά δεν είναι δεδομένα ή επηρεασμένα, όπως ισχυρίζονται μερικοί δομιστές, από κάποια προέλευση από τους βασικούς κανόνες του ανθρώπινου νου, ή, σύμφωνα με τους Μαρξιστές δομιστές, σύμφωνα με τους νόμους ή τις αρχές διαφορετικών μοντέλων παραγωγής. Μάλλον, επηρεάζονται μέσω διακριτών κοινωνικών διαδικασιών και από ειδικές κοινωνικές δραστηριότητες και φορείς που μπορούν να αναγνωριστούν σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μέσω διακριτών τρόπων κοινωνικής δράσης.

Τέτοια αλληλεπίδραση λαμβάνει χώρα μέσω διάφορων τύπων κοινωνικών δραστηριοτήτων. Σε πιο άτυπες συνθήκες, είναι η αλληλεπίδραση μεταξύ των ποικίλων φορέων που ασκούν επιρροή και άλλων συμμετεχόντων που συγκροτεί την κύρια δυσκολία αυτής της αλληλεπίδρασης. Σε πιο εισημοποιημένες και κεντρικές συνθήκες, ειδικοί τύποι δρώντων, που προσδιορίζονται καλύτερα ως «ελίτ», είναι συνήθως οι μνητές αυτών των δραστηριοτήτων, αλλά πάντα σε αλληλεπίδραση με άλλους δρώντες. Οι πιο σημαντικές απ' αυτές τις ελίτ είναι οι πολιτικές ελίτ, οι φορείς των οραμάτων για αλληλεγγύη των διαφορετικών συλλογικοτήτων, οι πολιτισμικές ελίτ και οι οικονομικοί επιχειρηματίες. Οι πιο επίσημες ελίτ ή φορείς επιρροής βρίσκονται σε ρόλους που είναι σχετικά κεντρικά τοποθετημένοι- από την άποψη των συστηματικών προϋποθέσεων των δεδομένων προτύπων αλληλεπίδρασης-ασκώντας έλεγχο πάνω σε μια ευρεία γκάμα δραστηριοτήτων σε ευρύτερους τομείς της κοινωνίας.

Ο κοινός παρονομαστής μιας τέτοιας αλληλεπίδρασης, σε τέτοιους τρόπους ανθρώπινης δράσης, είναι ότι μεταξύ όλων των συμμετεχόντων κάποιος προσανατολισμός αναπτύσσεται προς τη χαρακτηριστική διάσταση της ανθρώπινης δράσης, κάποια προδιάθεση για συμμετοχή σε τέτοιες διαστάσεις. Με άλλα λόγια, για τα περισσότερα άτομα, η πιθανή συμμετοχή σε τέτοιες δραστηριότητες συγκροτεί ένα στοιχείο των στόχων ή των προτιμήσεών τους.

Ο πυρήνας της αλληλεπίδρασης μεταξύ τέτοιων ελίτ, φορέων επιρροής και ευρύτερων τομέων της κοινωνίας προσανατολίζεται προς τη μακροπρόθεσμη δέσμευση των πόρων και στηρίζεται στην ετοιμότητα των περισσότερων δρώντων που συμμετέχουν σε τέτοια πρότυπα αλληλεπίδρασης να παραιτηθούν από κάποια από τα προνόμια και να ελαχιστοποιήσουν τους κινδύνους που ενυπάρχουν στις πιο ευθείες και εμφανώς ελεύθερες

⁴⁴ Η εφαρμογή των όρων *αφηγήματα*, *λόγος* και *γένος* στην πολιτισμική-κοινωνιολογική ανάλυση πρόσφατα επιχειρήθηκε από τον J.C. Alexander. Βλ. για παράδειγμα, J.C. Alexander και S.G. Sherwood, *O Bush, o Hussein και η Πολιτισμική Προετοιμασία για Πόλεμο: Αφηγηματικός Κώδικας, Γένος και Κοινωνική Δράση* (εκδ. προσεχώς).

ανταλλαγές. Αυτός ο τύπος αλληλεπίδρασης συνεπάγεται ένα συνδυασμό διαφορετικών πακέτων συμφωνιών «υλικών» και συμβολικών πόρων. Είναι αυτός ο συνδυασμός που κατασκευάζει τους διαφορετικούς τύπους αποδοσμένων τίτλων και άνευ όρων καταστάσεων, στις οποίες αναφερθήκαμε παραπάνω.

Συνεπώς, η κύρια δυσκολία της σχέσης μεταξύ τέτοιων ελίτ, φορέων επιρροής και των ευρύτερων τομέων των κοινωνικών συνθηκών στις οποίες συμμετέχουν (π.χ. ο διακριτός τρόπος της ανθρώπινης δράσης που χαρακτηρίζει τέτοια αλληλεπίδραση), είναι ο προσδιορισμός των συνθηκών που περιορίζει την ευθεία χρήση των πόρων ή η εν δυνάμει ελεύθερη ανταλλαγή τέτοιων πόρων. Με άλλα λόγια, η διάδοση των μοντέλων κοινωνικής τάξης και τα μηνύματα που εμπεριέχονται σε τέτοια μοντέλα και κώδικες, συνδέονται στενά με το θεσμό των βασικών κανόνων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και των αρχών της γενικευμένης ανταλλαγής που επικρατούν σε κάθε κοινωνία και τους τομείς της. Είναι στην εν λόγω αλληλεπίδραση μεταξύ των ελίτ, των φορέων επιρροής και των ευρύτερων τομέων που προσδιορίζονται οι βασικοί κανόνες της γενικευμένης ανταλλαγής, ο προσδιορισμός των δικαιωμάτων και των *άνευ όρων καταστάσεων*, οι συνθήκες και οι περιορισμοί της παραγωγής και της ανταλλαγής των πόρων.

Τέτοιες συνθήκες και περιορισμοί εφαρμόζονται και στις ελίτ και στους επιχειρηματίες, όπως και σε αυτές τις ομάδες από τις οποίες μετακινούνται οι πόροι. Αυτές οι συνθήκες εμπεριέχουν την κατεύθυνση και τον περιορισμό και της ευθείας χρήσης των πόρων, όπως επίσης και της άσκησης της ισχύος και από τους δύο τύπους των κοινωνικών δρώντων.

Για τις δύο πλευρές τέτοιων ανταλλαγών ή αλληλεπιδράσεων, αυτοί οι περιορισμοί συνεπάγονται τη διαπλοκή της ισχύος με μακροπρόθεσμη εμπιστοσύνη και ευρύτερο νόημα. Τέτοιοι περιορισμοί στην άσκηση της ισχύος και της χρήσης των πόρων δεν εμπεριέχουν τη συνολική «παράδοση» της ισχύος, σίγουρα όχι από τις ποικίλες ελίτ και επιχειρηματίες, αλλά επίσης από τα μέλη των ευρύτερων κοινωνικών ομάδων. Όμως αυτοί οι περιορισμοί είναι διαφορετικοί για τις ελίτ και τους φορείς επιρροής και για τους ευρύτερους τομείς της κοινωνίας, παρόλο που μπορεί να υπάρχει αξιοσημείωτη επικάλυψη μεταξύ τους.

Για τις ελίτ και τους φορείς επιρροής, τέτοια διαπλοκή δεν συνεπάγεται την παράδοση της ισχύος, αλλά μάλλον περιορίζει τη χρήση της με όρους των προσανατολισμών της προς τους ευρύτερους θεσμικούς στόχους και προϋποθέσεις. Αυτά προσδιορίζονται με όρους της διαπλοκής με την κατασκευή της εμπιστοσύνης και του απόλυτου νοήματος. Αυτές οι ελίτ παραμένουν υπεύθυνες για την εφαρμογή μακροπρόθεσμων θεσμικών στόχων και προτύπων κοινωνικής αλληλεπίδρασης και για τη συνεχή διατήρηση των όρων της εμπιστοσύνης, και είναι υπόλογες αναλόγως.

Για τα μέλη διαφορετικών τομέων της κοινωνίας, η διαπλοκή της ισχύος με την εμπιστοσύνη και το νόημα συνεπάγεται την παραίτηση απ' τη πιθανότητα της χρήσης της ισχύος που έχουν- την εμφανώς «παθητική» ισχύ υπακοής ή δέσμευσης- και τη συνεχή μεταφορά μερικών απ' τις πηγές τους σε αυτούς τους μακροπρόθεσμους στόχους ή πλαίσια. Την ίδια στιγμή, αυτή η διαπλοκή της ισχύος με την εμπιστοσύνη και το νόημα, τους ενδυναμώνει να διατυπώνουν απαιτήσεις προς τις ελίτ ή τους φορείς επιρροής στις

ανάλογες συνθήκες τους, σύμφωνα με κάποιες μακροπρόθεσμες προϋποθέσεις και οράματα που διαδίδονται από τις ελίτ και τα οποία επίσης συγκροτούν τις αρχές της νομιμοποίησής τους.

Έτσι η νομιμοποίηση δεν είναι απλά μια μορφή οπίου για τους ανθρώπους. Δημιουργεί επίσης τα κριτήρια νομιμοποίησης για την άσκηση ισχύος από τις ελίτ, η οποία, αν δεν τηρηθεί, μπορεί να παράγει προκλήσεις για μια τέτοια ισχύ και για τους κατέχοντες την ισχύ.

Είναι η αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών συνασπισμών των ελίτ και των φορέων επιρροής, η διαρκής τους αλληλεπίδραση με τους διαφορετικούς, ευρύτερους τομείς της κοινωνίας και οι τρόποι ελέγχου που ασκούν, που παρέχει τους συγκεκριμένους ορισμούς, τους προσδιορισμούς των κύριων θεσμικών αρένων και των βασικών κανόνων που ρυθμίζουν τις κύριες δραστηριότητες εντός τους.

Οι συνασπισμοί των ελίτ και οι φορείς επιρροής με ευρύτερους τομείς της κοινωνίας ασκούν έλεγχο μέσω της ικανότητάς τους να ρυθμίζουν την πρόσβαση στις κύριες θεσμικές αρένες (π.χ οικονομικές, πολιτικές ή πολιτισμικές) και στη μετατροπή των πόρων μεταξύ αυτών των αρένων. Επιπροσθέτως, ελέγχουν την παραγωγή και τη διανομή πληροφοριών κεντρικών για τη δομή των γνωστικών χαρτών των μελών της κοινωνίας τους γενικά και των προσανατολισμών των κατευθύνσεων αναφοράς και των ομάδων συγκεκριμένα.

Αυτές οι ρυθμιστικές δραστηριότητες των ελίτ και των φορέων επιρροής συνδυάζουν τη δομή των πληροφοριών που εμπεριέχεται στα σχετικά μοντέλα της κοινωνικής τάξης και των κωδικών και μακροπρόθεσμες δεσμεύσεις στα σύμβολα της νομιμοποίησής τους, με μία σχετικά ευρεία γκάμα συγκεκριμένων βραχυπρόθεσμων επιλογών και στρατηγικών. Τέτοιος έλεγχος περιλαμβάνει τον ορισμό των βασικών κανόνων των σχετικών προτύπων αλληλεπίδρασης και τους συνακόλουθους κανόνες πρόσβασης στους κύριους τύπους πηγών και το συνδυασμό τους. Βασίζεται σε προσπάθειες να ρυθμιστούν, μέσω της κοινωνικοποίησης και της επικοινωνίας, τα βασικά κίνητρα, τάξεις προτιμήσεων και κατευθύνσεις αναφοράς αυτών που συμμετέχουν σε κάθε χώρο κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Οι τρόποι στρατολόγησης αυτών των κύριων τύπων ελίτ και φορέων επιρροής διαφέρουν, όπως έχουμε ήδη δει στην εισαγωγή, σε διαφορετικές κοινωνίες. Σε μερικές κοινωνίες, τέτοιες δραστηριότητες είναι ενσωματωμένες σε ευρύτερες, συχνά αποδοσμένες ρυθμίσεις. Σε άλλες, αυτές οι ελίτ ή φορείς επιρροής είναι στρατολογημένοι σύμφωνα με κάποια κριτήρια επίτευξης.

Η διαθεσιμότητα αποδεκτών δρώντων ελίτ ή φορέων επιρροής συγκροτεί ένα από τα κυριότερα προβλήματα ή προκλήσεις που αντιμετωπίζει κάθε πρότυπο συνεχούς κοινωνικής αλληλεπίδρασης.⁴⁵ Ενώ στα περισσότερα πρότυπα κοινωνικής αλληλεπίδρασης υπάρχουν άνθρωποι έτοιμοι να εκτελέσουν τις ποικίλες λειτουργίες των ελίτ ή των φορέων επιρροής, τέτοια διαθεσιμότητα δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη. Έτσι, για παράδειγμα, στην ανάλυσή μου για τις ιστορικές αυτοκρατορίες, υπήρχαν περιπτώσεις όπου μη κατάλληλες «αυτοκρατορικές» ελίτ αναπτύχθηκαν σε κοινωνίες, οι

⁴⁵Βλ. κεφάλαιο 1, «Ο Τόπος των Ελίτ και οι Πρωτογενείς Ομάδες στην Απορρόφηση των Νέων Μεταναστών στο Ισραήλ», και κεφάλαιο 2, «Συμπεριφορά των Ομάδων Αναφοράς και Κοινωνική Ένταξη».

οποίες ήταν, παρόλα αυτά ικανές για την ανάπτυξη των αυτοκρατοριών.⁴⁶ Επιπλέον, ακόμη κι αν είναι διαθέσιμες, δεν είναι βέβαιο πόσο καλά οι ελίτ και οι φορείς επιρροής θα λειτουργήσουν και σε ποιο βαθμό η παράστασή τους θα είναι αποδεκτή σε άλλους ανταγωνιστές για θέσεις ελίτ ή σε ευρύτερες ομάδες που συμμετέχουν σε τέτοια πρότυπα αλληλεπίδρασης.

Όταν είναι διαθέσιμοι, αυτοί οι προσδιορισμοί των βασικών κανόνων των αλληλεπιδράσεων και των τάξεων των προτιμήσεων επίσης διαμορφώνουν τα ιδιαίτερα θεσμικά περιγράμματα κάθε κοινωνίας ή τομέα της- τα ιδιαίτερα περιγράμματα των πολιτικών καθεστώτων, της πολιτικής οικονομίας, της δόμησης των κοινωνικών ιεραρχιών και τα συναφή⁴⁷- και συγκροτούν τον πυρήνα της γενικευμένης ανταλλαγής σε κάθε κοινωνία. Σε όλους αυτούς τους διαφορετικούς τρόπους, δομούνται τα κύρια χαρακτηριστικά και οι δυναμικές των διαφορετικών «μικρο» και «μάκρο» προτύπων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, τα συστημικά χαρακτηριστικά τους και τα σχετικά τους περιβάλλοντα.

ΟΙ ΣΥΣΤΗΜΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗΣ

XX

Τα κύρια πρότυπα κοινωνικής αλληλεπίδρασης και κοινωνικής δομής που αποκρυσταλλώνονται σε κάθε πληθυσμό πάντα οργανώνονται σε πολλαπλά επίπεδα, σε διαφορετικές αρένες των κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων και σε διαφορετικά πλαίσια δράσης, τα οποία τείνουν να επιδεικνύουν συστημικές τάσεις.⁴⁸

Σε κάθε ανθρώπινη κοινωνική ζωή, σε κάθε συνεχόμενο πρότυπο κοινωνικής αλληλεπίδρασης, αναπτύσσονται τάσεις σε κάποια συστημικά χαρακτηριστικά, με την ταυτόχρονη κατασκευή- μέσω της διαδικασίας που αναλύσαμε παραπάνω- ορίων των διαφορετικών προτύπων της αλληλεπίδρασης. Αυτά είναι πολύ εύθραυστα, αλλά το ότι είναι εύθραυστα δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν. Σημαίνει, ωστόσο, ότι ειδικοί μηχανισμοί ελέγχου και ενσωμάτωσης, ειδικοί ρυθμιστικοί μηχανισμοί- πάνω απ' όλα αυτοί της θεσμοθέτησης και της αναπαραγωγής των γενικών προαπαιτούμενων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης- χρειάζονται για να ξεπεραστεί η έμφυτη αστάθεια και ευθραυστότητα των ορίων τους, προκειμένου να διατηρηθεί και να εξασφαλισθεί η αναπαραγωγή τους.

Τέτοιοι ενοποιητικοί μηχανισμοί και διαδικασίες ελέγχου γίνονται πιο σημαντικοί και αυτόνομοι και εντούτοις επίσης πιο εύθραυστοι- ως δηλωτικοί, για παράδειγμα στη σύνδεση των γραφειοκρατιών των γενικών συστημάτων του κοινωνικού νόμου- όσο διαφορετικά κοινωνικά και πολιτικά συστήματα και πολιτισμικά πλαίσια γίνονται πιο σύνθετα. Ήταν η αξιoσημείωτη συνεισφορά του Herbert Simons που απέδειξε ότι οι μηχανισμοί του ελέγχου συγκροτούν αυτόνομες αναλυτικές διαστάσεις και ότι κάθε

⁴⁶ Βλ. S.N. Eisenstadt, *Το Πολιτικό Σύστημα των Αυτοκρατοριών* (New York: The Free Press, 1963).

⁴⁷ Βλ. κεφάλαιο 11, «Πολιτισμός και η Κοινωνική Δομή Αναθεωρημένα».

⁴⁸ Βλ. N.S. Eisenstadt, «Λειτουργική Ανάλυση στην Ανθρωπολογία και την Κοινωνιολογία», *Annual Review of Anthropology* 19 (1990): 243-60.

τέτοιος μηχανισμός ελέγχου έχει έναν ενσωματωμένο μηχανισμό σταθερότητας και αστάθειας.⁴⁹ Αυτοί οι μηχανισμοί ελέγχου, αυτοί οι ενοποιητικοί μηχανισμοί, μπορούν να αποκτήσουν από μόνοι τους μια αυτονομία στην κατασκευή και διατήρηση των συστημικών ορίων.

Όποια κι αν είναι η δύναμη τέτοιων ενοποιητικών μηχανισμών και των συστημικών τάσεων των προτύπων κοινωνικής αλληλεπίδρασης, τέτοια πρότυπα ποτέ δεν αναπτύσσονται ως ολοκληρωτικά αυτό-περίκλειστα συστήματα. Οι πληθυσμοί που ζουν εντός των ορίων αυτού που προσδιορίζεται ως «κοινωνία» ή μία μακρο-κοινωνιολογική τάξη, συχνά δεν οργανώνονται σε ένα «σύστημα», αλλά μάλλον σε αρκετά συστήματα, συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών συστημάτων, των οικονομικών σχηματισμών, των διαφορετικών αποδοσμένων συλλογικοτήτων και των πολιτισμικών πλαισίων. Η διαδικασία της κατασκευής των συλλογικοτήτων, των κοινωνικών συστημάτων και των πολιτισμικών πλαισίων συγκροτεί το διαρκή αγώνα, στον οποίο τα ιδεολογικά, «υλιστικά» και στοιχεία ισχύος διαπλέκονται αδιάλειπτα. Αυτές οι διαδικασίες δομούνται, αρθρώνονται και πραγματώνονται από διαφορετικούς κοινωνικούς δρώντες και φορείς, πάνω απ' όλα από διαφορετικούς συνασπισμούς ελίτ και αντι-ελίτ και φορείς επιρροής σε αλληλεπιδράσεις με τους ευρύτερους τομείς της κοινωνίας. Κάθε «σύστημα» με τα εύθραυστα όριά του πραγματοποιείται από διαφορετικούς συνασπισμούς τέτοιων φορέων. Αυτές οι διαφορετικές δομές και πρότυπα -αυτά τα «συστήματα»- αναδεικνύουν διαφορετικά πρότυπα οργάνωσης, συνέχειας και αλλαγής. Μπορούν να αλλάξουν μέσα στην «ίδια» την κοινωνία σε διαφορετικούς βαθμούς σε διαφορετικές περιοχές της κοινωνικής ζωής. Επιπλέον, είναι πολύ σπάνιο τα μέλη ενός τέτοιου πληθυσμού να περιορίζονται σε κάθε «κοινωνία» -ακόμη κι αν μια τέτοια «κοινωνία» φαίνεται να είναι η προεξέχουσα μακροδομή για αυτά. Συνήθως, ζουν σε πολύπλοκες συνθήκες ή πλαίσια.

Τέτοιες συνθήκες ή πλαίσια αλληλεπίδρασης διαφέρουν το ένα από το άλλο αναφορικά με τη σχετική σημασία εντός τους για τους τύπους των πόρων που παράγονται, μοιράζονται και ελέγχονται από αυτά· αναφορικά με τη διάρκεια του χρόνου και του χώρου στην οποία προσανατολίζεται μια τέτοια ρύθμιση και η επένδυση και ροή τέτοιων πόρων· αναφορικά με τη «σφιχτότητα» ή την κλειστότητα μεταξύ διαφορετικών συμβολικών και πιο «υλικών» πόρων· και αναφορικά με τις δράσεις που ενεργοποιούν τις διαφορετικές διαδικασίες ελέγχου.

Αυτές οι διαφορές στις συνθήκες και τα πλαίσια των ποικίλων δραστηριοτήτων δεν είναι τυχαίες. Συνδέονται στενά με τις ειδικές οργανωτικές κρίσιμες καταστάσεις και με τη βασική συμβολική προβληματική κάθε τύπου και επιπέδου δραστηριότητας. Αυτοί οι διαφορετικοί τύποι προβληματικών συχνά συνδέονται και επανασυνδέονται σε διαφορετικές συγκεκριμένες καταστάσεις σύμφωνα με τους ορισμούς των συνθηκών τέτοιων καταστάσεων. Έτσι, μέσα σε κάθε κατάσταση, κάθε αρένα κοινωνικής αλληλεπίδρασης ή θεσμικού σχηματισμού, κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα τείνει να βασίζεται σε μία δυνητικά ανεξάντλητη δεξαμενή εικόνων και «ερεθισμάτων» από τα

⁴⁹ H. Simon, «Η Αρχιτεκτονική της Πολυπλοκότητας», *Yearbook of the Society for General Systems Research* 10 (1965): 63-76· στο ίδιο, «Περίπλοκότητα», τομ. 4 από το *Μοντέλα Ανακάλυψης και άλλα Θέματα στις Μεθόδους της Επιστήμης* (Boston: D.Reidel, 1977), 175-265.

κατασκευασμένα περιβάλλοντα του ανθρώπου. Δομεί ανθρώπινες δράσεις σε συγκεκριμένα θέματα και μοτίβα συμπεριφοράς, σύμφωνα με τα συγκεκριμένα οργανωτικά προβλήματα αυτών των συνθηκών και δραστηριοτήτων, συνδυασμένα με τη σχέση τους με τα ευρύτερα πλαίσια δράσης και νοήματος και μετανοήματος.

Αυτές οι δράσεις οργανώνονται είτε σε κάποια χαλαρή θεματικότητα και συστηματικότητα, σύμφωνα με κάποια επίσημα κριτήρια επιλογής και μετασχηματισμού (π.χ αυτά που προτείνονται απ' τους δομιστές ή διαφορετικοί τρόποι σημειωτικής μεσολάβησης), σύμφωνα με τις ολογραφικές συμφωνίες διαφορετικών «τροπών», όπως προτάθηκε απ' τον R. Wagner,⁵⁰ ή σύμφωνα με τις συστηματικές ανάγκες ή τα διαφορετικά πρότυπα αλληλεπίδρασης.

Δεν χρειάζεται να αναφέρουμε ότι όχι όλα τα συστατικά, τα θέματα ή οι τροπές που μπορούν να βρεθούν στην πολιτισμική δεξαμενή μιας κοινωνίας είναι σχετικά και ενεργοποιούνται με τέτοιες δραστηριότητες και καταστάσεις. Υπάρχει διαρκής επιλογή, ανακατασκευή, επανερμηνεία και επινόηση θεμάτων, τροπών, παραμέτρων, μοντέλων και κωδίκων, όπως επίσης και τρόπων σημειωτικής μεσολάβησης που χρησιμοποιούνται την παρουσίασή τους. Τέτοια επιλογή, ανασύνθεση και επανερμηνεία δίνει έμφαση στη διακριτικότητα και την αυτονομία κάθε σφαίρας ή αρένας δραστηριότητας, όπως επίσης στη σύνδεσή της με τα πιο γενικά πλαίσια ή μεταπλάσια. Τέτοια μεταπλάσια εδράζονται σε αυτό που μπορεί να αποκαλεστεί η ανθρώπινη κατάσταση, στις διάφορες πτυχές της ανθρώπινης εμπειρίας κι στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται οι βασικές διαστάσεις αυτής της εμπειρίας στα κεντρικά τους σύμβολα, στις βασικές οντολογίες και στις αντιλήψεις για την κοινωνική τάξη και τους κανόνες που επικρατούν σε μια κοινωνία ή σε έναν τομέα της. Εντούτοις, σε οποιονδήποτε βαθμό οι τελευταίοι αλληλοσυνδέονται, ποτέ δεν ενσωματώνονται πλήρως σε ένα κλειστό σύστημα. Πάντα είναι υποκείμενα στη διαρκή επανερμηνεία και κάθε ένας από αυτούς απαραίτητα εμφανίζει ισχυρές τάσεις για κάποια, αν και περιορισμένη αυτονομία. Οργανώνονται όχι σε ένα οργανωτικά κλειστό σύστημα, αλλά κυρίως με χαλαρότητα, στην οποία μερικές φορές υπάρχουν απροσδιοριστίες στις σχέσεις μεταξύ των συστατικών. Επίσης διασταυρώνονται με διάφορους τρόπους, μέσω διαφορετικών διαδικασιών, που καθεμία συνεπάγεται μία διαφορετική διάρκεια σε μια ποικιλία από συγκεκριμένες καταστάσεις. Έτσι, οι διαφορετικές αρένες της ανθρώπινης δραστηριότητας δεν χάνουν τη μερική τους αυτονομία ή τη δυνατότητα καινοτομίας εντός και πέραν αυτών.

XXI

Η κατασκευή των ορίων των κοινωνικών συστημάτων, των συλλογικοτήτων και των οργανισμών απαραίτητα καθορίζει τις σχέσεις με το περιβάλλον τους. Εντούτοις, είναι λάθος να υποθέσουμε ότι υπάρχει ένα φυσικό περιβάλλον της κάθε κοινωνίας, του κάθε προτύπου κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Δεν υπάρχει κάτι τέτοιο όπως το «φυσικό» περιβάλλον «εκεί έξω». Αντίθετα, κάθε πρότυπο κοινωνικής αλληλεπίδρασης, κάθε κοινωνία, κατασκευάζει το δικό της περιβάλλον, διαρκώς τονισμένο. Είναι η κατασκευή

⁵⁰ R. Wagner, *Η εφεύρεση του Πολιτισμού* (Engelwood Cliffs: Prentice Hall, 1975).

τέτοιων πολύπλοκων περιβαλλόντων σε διαφορετικές οικολογικές συνθήκες που τονίζει τα διακριτά χαρακτηριστικά της κατασκευής του ανθρώπινου περιβάλλοντος. Κάθε περιβάλλον κατασκευάζεται, εντός πολύ διευρυμένων ορίων, από την κοινωνία και μπορεί να κατανοηθεί μόνο σε σχέση με αυτήν την κοινωνία ή το πρότυπο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Φυσικά, στην κατασκευή ενός περιβάλλοντος, κάθε κοινωνία έχει κάποιο υλικό για να βασιστεί. Αλλά κάθε «φυσικό περιβάλλον παρέχει αρκετές πιθανές θεσμικές επιλογές και μία από αυτές τις επιλογές επιλέγεται από τους σχετικούς κοινωνικούς δρώντες. Μόλις παρθούν τέτοιες επιλογές, θέτουν τα όρια του συστήματος και δημιουργούν τη συστημική ευαισθησία για περιβαλλοντικές αλλαγές. Αυτές οι ευαισθησίες δημιουργούνται όχι από το ίδιο το περιβάλλον, όχι από την ίδια την τεχνολογία, αλλά από την κοινωνία, καθώς αναδομεί το περιβάλλον χρησιμοποιώντας διαφορετικές τεχνολογίες.

Η υλοποίηση αυτών των θεσμικών τάσεων λαμβάνει χώρα σε διαφορετικές πολιτικο-οικολογικές συνθήκες. Δύο πλευρές αυτών των συνθηκών είναι ιδιαίτερης σημασίας. Η μία, η οποία έχει επισημανθεί έντονα σε πρόσφατη έρευνα, είναι η σημασία των διεθνών πολιτικών και οικονομικών συστημάτων γενικά, συμπεριλαμβανομένου του χώρου εντός των κοινωνιών, και οι διαφορετικοί τύποι ηγεμονικών σχέσεων και σχέσεων εξάρτησης συγκεκριμένα. Η δεύτερη είναι η μεγάλη ποικιλία των πολιτικο-οικολογικών συνθηκών των κοινωνιών, όπως διαφορές μεταξύ μεγάλων και μικρών κοινωνιών και η σχετική τους εξάρτηση από εσωτερικές ή εξωτερικές αγορές. Και οι δύο πτυχές επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τους τρόπους με τους οποίους τείνουν να αναπτυχθούν τα θεσμικά περιγράμματα και οι δυναμικές.⁵¹

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗ

XXII

Η προηγούμενη ανάλυση υποδηλώνει τη φύση των σχέσεων μεταξύ της «κοινωνικής φύσης» και της «ανθρώπινης δράσης». Η ανάλυση αυτή έδειξε ότι η δομή είναι βασικά ο προσδιορισμός της πρόσβασης σε «συμβολικούς» και «υλικούς» πόρους, της χρήσης τους και της δυνατότητας για μετατροπή μεταξύ τέτοιων διαφορετικών πόρων, π.χ μεταξύ οικονομικών πόρων, ισχύος, κοινωνικής εικόνας και πληροφορίας. Τέτοια μετατροπή, σύμφωνα με διαφορετικά σχήματα, θεμελιώνεται στους ποικίλους κωδικούς προσανατολισμούς. Είναι ο προσδιορισμός αυτών των κωδικών προσανατολισμών μέσω της αλληλεπίδρασης μεταξύ των ελίτ, των φορέων επιρροής και των ευρύτερων τομέων της κοινωνίας που μετατρέπει μερικά «αντικειμενικά» ανθρώπινα ή φυσικά δεδομένα σε πόρους που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην κοινωνική αλληλεπίδραση. Έτσι, η κοινωνική δομή και η ανθρώπινη δράση συγκροτούν δύο όψεις της ίδιας διαδικασίας.

Αυτές οι σχέσεις μεταξύ της δομής και της δράσης έχουν διερευνηθεί πρόσφατα από τον William H. Sewell, Jr.⁵² Για να τον παραθέσουμε:

⁵¹ Για επεξηγήσεις βλ. κεφάλαιο 11, «Πολιτισμός και Κοινωνική Δομή Αναθεωρημένο».

⁵² 52. W. Sewell, «Μια Θεωρία της Δομής: Δυαδικότητα, Δράση και Μετασχηματισμός», *American Journal of Sociology* 98 (1992):1-29.

...οι κανόνες ή σχήματα που αποτελούν τις δομές μπορούν χρήσιμα να γίνουν αντιληπτοί σαν να έχουν μία «εικονική» ύπαρξη, ότι οι δομές αποτελούνται από διϋποκειμενικά διαθέσιμες διαδικασίες ή σχήματα, ικανά να πραγματοποιούνται ή να ενεργοποιούνται σε μία γκάμα από διαφορετικές περιστάσεις. Τέτοια σχήματα θα έπρεπε να θεωρηθούν σαν να λειτουργούν σε ευρέως διαφοροποιημένα επίπεδα βάθους, από τις βαθιές δομές του Lévi-Strauss στους σχετικά επιπόλαιους κανόνες της εθιμοτυπίας...

Η δομή, έπειτα, πρέπει να οριστεί σαν να έχει συντεθεί ταυτόχρονα από σχήματα, τα οποία είναι εικονικά και από πόρους, οι οποίοι είναι πραγματικοί. Εάν οι δομές είναι δυαδικές με αυτήν την έννοια, τότε πρέπει να είναι αληθές ότι τα σχήματα είναι τα αποτελέσματα των πόρων, όπως οι πόροι είναι τα αποτελέσματα των σχημάτων...

ειδικά για τα πιο συνεχή, στα οποία ο κανονιστικός προσδιορισμός της χρήσης των πόρων είναι σχετικά ισχυρός.

Η κατασκευή της δομής δημιουργεί ηγεμονική δύναμη που επιτρέπει τη χρήση των πόρων από διαφορετικούς ανθρώπους, αλλά την ίδια στιγμή, επίσης ενδυναμώνει όλους αυτούς που συνδέονται μαζί της σε σχέση με την εν λόγω πρόσβαση. Είναι η εν λόγω πρόσβαση στους πόρους που συγκροτεί τον πυρήνα ή τη βάση της ανθρώπινης «δράσης». Για να ακολουθήσουμε ξανά τον Sewell:

Οι εν λόγω αναπαραστάσεις των δομών συνεπάγονται μία συγκεκριμένη έννοια δράσης-μία που αντιλαμβάνεται τη δράση όχι σε αντιπαράθεση, αλλά ως συστατικό μέρος της δομής. Το να είσαι δρών σημαίνει το να είσαι ικανός να εξασκείς κάποιο βαθμό ελέγχου πάνω στις κοινωνικές σχέσεις στις οποίες κάποιος εμπλέκεται, το οποίο εν συνεχεία συνεπάγεται την ικανότητα μετασχηματισμού αυτών των κοινωνικών σχέσεων σε κάποιο βαθμό. Όπως το αντιλαμβανόμαστε, οι δρώντες είναι αρμόδιοι να δρουν μαζί και ενάντια σε άλλους μέσω των δομών: έχουν επίγνωση για τα σχήματα που ενημερώνουν την κοινωνική ζωή και έχουν πρόσβαση σε κάποιο σε κάποια καταμέτρηση των ανθρώπινων και των μη ανθρώπινων πόρων. Η δράση προκύπτει από τη γνώση του δρώντα για τα σχήματα, το οποίο σημαίνει την ικανότητα να τα εφαρμόσεις σε νέα πλαίσια. Ή, για να το θέσουμε διαφορετικά, η δράση προκύπτει από την ικανότητα του δρώντα να ελέγξει τους πόρους, το οποίο σημαίνει την ικανότητα να επανερμηνεύσει ή να κινητοποιήσει μια συστοιχία πόρων με όρους ή σχήματα διαφορετικά απ' αυτά που συγκροτούσαν αυτήν τη συστοιχία. Η δράση υπονοείται από την ύπαρξη δομών.

Θα συμφωνούσα ότι η ικανότητα για δράση – για επιθυμία, για δημιουργία σκοπών και για δημιουργική δράση – είναι έμφυτη σε όλους τους ανθρώπους...Οι ιδιαίτερες μορφές που μπορεί να πάρει η δράση συνεπώς

διαφέρουν σημαντικά και είναι πολιτισμικά και κοινωνικά προκαθορισμένες. Όμως η ικανότητα για δράση είναι εξίσου δεδομένη για τους ανθρώπους όσο η ικανότητα για αναπνοή.

...Είναι ωστόσο εξίσου σημαντικό να επιμείνουμε ότι η δράση που ασκείται από διαφορετικά άτομα, απέχει πολύ απ' το να είναι ομοιόμορφη, καθώς η δράση διαφέρει πάρα πολύ τόσο σε είδος, όσο και σε έκταση. Το τι είδος επιθυμίες μπορούν να έχουν οι άνθρωποι, τι προθέσεις μπορούν να σχηματίσουν και τι είδος δημιουργικών μεταθέσεων μπορούν να εκτελέσουν, διαφέρει πραγματικά από τον έναν κοινωνικό κόσμο στον άλλο, καθώς εξαρτάται από τη φύση των συγκεκριμένων δομών που ενημερώνουν αυτούς τους κοινωνικούς κόσμους.

Τέτοιου είδους περισσότερο τύπου ρουτίνας, διακριτά μοτίβα συμπεριφοράς συνεπάγονται ένα σχετικά ευέλικτο χειρισμό «ελευθέρων» πόρων και τεχνικών πληροφοριών που σχετίζονται με τα σύμβολα της νομιμοποίησης, αλλά απαιτούν αγώνα πάνω απ' τις δομές των μηχανισμών ελέγχου σε έναν πολύ μικρότερο βαθμό παρά στην περίπτωση της γενικευμένης ανταλλαγής. Η διαπλοκή της δύναμης και του νοήματος, αν και υπάρχει πάντα στην εν λόγω αλληλεπίδραση, είναι περισσότερο χαλαρή σε σχέση με το πλαίσιο της γενικευμένης ανταλλαγής.

Τα συγκεκριμένα περιγράμματα κάθε συνεχούς μοτίβου κοινωνικής αλληλεπίδρασης και οι δυναμικές του διαμορφώνονται από τις σχέσεις μεταξύ της γενικευμένης ανταλλαγής και της επιλογής των συγκεκριμένων μοτίβων συμπεριφοράς. Η εν λόγω αλληλεπίδραση ή διαπλοκή είναι ανοικτού τύπου σε όλες τις περιπτώσεις. Οι προσδιορισμοί από τους διαφορετικούς βασικούς κανόνες διαφορετικών κανονιστικών εντολών και πλαισίων προτιμήσεων δεν αποφασίζουν πλήρως τα συγκεκριμένα μοτίβα συμπεριφοράς που αναπτύσσονται σε κάθε συγκεκριμένη συνθήκη. Δεδομένης της πολύσημης φύσης των σχημάτων και των πόρων, της φαινομενικής απειρίας των ανθρώπινων επιθυμιών και της βασικής ανοιχτότητας των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, υπάρχει σε κάθε περίπτωση κοινωνικής αλληλεπίδρασης μία πιθανή ανοιχτότητα μεταξύ των ευρέων προσδιορισμών των βασικών κανόνων και κωδικών προσανατολισμών και των συγκεκριμένων επιλογών συμπεριφοράς.

Είναι εξ' αιτίας της εν λόγω ανοιχτότητας που σε κάθε συνεχή κατάσταση κοινωνικού ενδιαφέροντος αναπτύχθηκαν πολλαπλές κοινωνικές διαδικασίες, όπως η δόμηση προσανατολισμών αναφοράς που πλαισιώνουν και συντονίζουν τις ενστάσεις της δράσης και κατ' αυτόν τον τρόπο επηρεάζουν τα πρότυπα επιλογής της συμπεριφοράς, όπως και τις ποικίλες διαδικασίες που αναλύθηκαν παραπάνω, μέσω των οποίων μερικές μακροπρόθεσμες σχέσεις εξισορροπούν τις τάξεις προτιμήσεων των κοινωνικών δρώντων και δομούνται τα κίνητρα και οι αμοιβές που τους προσφέρονται. Εντούτοις, τέτοιες διαδικασίες είναι από μόνες τους πολύπλοκες και συγκροτούν, επιπρόσθετα με τις τάξεις προτιμήσεων των ανθρώπων, μόνο έναν παράγοντα που επηρεάζει τις εν λόγω επιλογές.⁵³

⁵³ Βλ. S. Lindenberg, «Η εξήγηση των Προτιμήσεων», στο *Εμπειρική Κοινωνιολογία ως εντολή*, εκδ. H. van Goor (MB Groningen, 1993), 49-67· S. Lindenberg, «Συμβατικές Σχέσεις και Αδύναμη Αλληλεγγύη: Η Συμπεριφορική Βάση των Περιορισμών στη Μεγιστοποίηση του Κέρδους», *Journal of Institutional and*

Τα συγκεκριμένα μοτίβα επιλογής επηρεάζονται από αρκετούς επιπρόσθετους, στενά συνδεδεμένους παράγοντες. Οι εν λόγω επιλογές επηρεάζονται από αρκετά βασικά, κυρίως επίσημα-δομικά, χαρακτηριστικά των πλαισίων του καταμερισμού της εργασίας, εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η κοινωνική αλληλεπίδραση, και μέσω της δομικής τοποθέσιας των ανθρώπων εντός αυτών των πλαισίων. Σε αυτό το πλαίσιο, ο πρώτος κύριος παράγοντας που επηρεάζει τις συγκεκριμένες επιλογές συμπεριφοράς είναι η δομική τοποθέσια των διαφορετικών ανθρώπων – τα επίσημα χαρακτηριστικά των διαφορετικών δομών ρόλων και κοινωνικών θέσεων, η διανομή τους και ο τρόπος που η δυνατότητα των αντιφάσεων μεταξύ των συστατικών των ρόλων, τα σύνολα ρόλων και κοινωνικής θέσης στα οποία δομούνται τα μοτίβα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά δημιουργούν πολλαπλές επιλογές, όπως δυναμικά έχει αναλύσει⁵⁴ ο Robert K. Merton, μεταξύ των κοινωνικά δομημένων εναλλακτικών, οι οποίες

Theoretical Economics 144 (1988): 39-58 · S. Lindenberg, “Κοινωνικοοικονομικός Άνθρωπος: Η Επείγουσα παρουσία ενός Γενικού Μοντέλου του Ανθρώπου στις Κοινωνικές Επιστήμες», *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 146 (1990): 727-47 · S. Lindenberg, «Μία Εκτεταμένη Θεωρία των Θεσμών και της Συμβατικής Πειθαρχίας», *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 148 (1992).

⁵⁴ Θα ακολουθήσουμε εδώ την ανάλυση του A. Stinchcombe για τον Merton:

...Θα συμφωνήσω ότι η κύρια διαδικασία που ο Merton θεωρεί ως κεντρική για την κοινωνική δομή είναι η επιλογή ανάμεσα στις κοινωνικά δομημένες εναλλακτικές. Αυτό διαφέρει από τη διαδικασία επιλογής της οικονομικής θεωρίας, στην οποία οι εναλλακτικές θεωρούνται ότι έχουν έμφυτες χρήσεις. Διαφέρει από την επιλογή της διαδικασίας της θεωρίας μάθησης, στην οποία οι εναλλακτικές θεωρούνται ότι εκπέμπουν ενισχυμένα ή κατευνασμένα ερεθίσματα. Διαφέρει και απ’ τις δύο στο ότι για τον Merton η χρήση ή ενδυνάμωση μιας συγκεκριμένης εναλλακτικής επιλογής θεωρείται κοινωνικά εγκαθιδρυμένη, ως μέρος της θεσμικής τάξης.

Για παράδειγμα, η επιλογή των αθέμιτων μέσων για κοινωνικά καθορισμένους στόχους ορίζεται με όρους των θεσμικών ορισμών της νομιμότητας και των αξιόλογων σκοπών. Η επιλογή ανάμεσα στην εναλλακτική «καινοτομία» και μία άλλη εναλλακτική, για παράδειγμα του «τελετουργισμού» (θεμιτά μέσα, έλλειψη συμφωνίας για τους κοινωνικά αποδεκτούς σκοπούς) είναι μια επιλογή ανάμεσα στις εναλλακτικές των οποίων οι χρήσεις ή ικανότητες για ενίσχυση είναι θεσμικά δομημένες. Εφόσον οι εναλλακτικές είναι κοινωνικά δομημένες, η επιλεγμένη συμπεριφορά που προκύπτει έχει θεσμικές συνέπειες.

Αλλά το σημείο εστίασης για τη θεωρία του Merton για αυτές τις «επιλογές με θεσμικές συνέπειες» διαφέρει σε βαθμούς επιλογής από ανθρώπους που είναι διαφορετικά τοποθετημένοι στην κοινωνική τάξη.

...Σε αυτήν τη βασική συνδετική διαδικασία, η οποία συνδέει θεσμικές δυνάμεις με θεσμικές επακόλουθες επιλογές, και κατόπιν με θεσμικά πρότυπα, ο Merton προσθέτει δύο είδη αιτιωδών βρόγχων. Το πρώτο είναι αυτό για το οποίο είναι ίσως περισσότερο γνωστός: δηλαδή την ανασύνταξη της φύσης της λειτουργικής ανάλυσης, έτσι ώστε οι θεσμικές συνέπειες της δράσης να επενεργήσουν ώστε να διαμορφώσουν τη φύση των εναλλακτικών που τίθενται στους ανθρώπους. Η συνέπεια μιας ομάδας που επιλέγει τη βοήθεια, όχι τη δικαιοσύνη, είναι η βιωσιμότητα της πολιτικής μηχανής η οποία έπειτα παρέχει εναλλακτικούς τρόπους για τους επιχειρηματίες να υπηρετήσουν αθέμιτες, αλλά επικερδείς αγορές, εναλλακτικές δυνατότητες καριέρας για τους δικηγόρους ώστε να γίνουν δικαστές αν είναι καλοί στο να βοηθούν και όχι και τόσο καλοί στο να αποδίδουν δικαιοσύνη κ.ο.κ.

Το δεύτερο είδος βρόγχου είναι η ιστορική ανάπτυξη ενός κοινωνικού χαρακτήρα από μια συστηματική βιογραφική σχηματοποίηση επιλογών. Για παράδειγμα, ένας κοσμοπολίτης είναι δομικά παρακινημένος να επιλέξει μη τοπικά πρότυπα συλλογής πληροφοριών και αντίστοιχες περιοχές και στυλ επιλογής, τα οποία διαφέρουν απ’ τα συμπεριφορικά πρότυπα των ντόπιων. Αυτά τα στυλ εντυπώνονται ως βασικοί προσανατολισμοί του χαρακτήρα προς τις πληροφορίες και την επιρροή οι οποίες οδηγούν τους ανθρώπους σε συνεπείς βιβλιογραφίες ως ντόπιοι και κοσμοπολιτικοί φορείς επιρροής, ώστε τα πρότυπα της

εν συνεχεία δημιουργούν περαιτέρω πολλαπλές επιλογές.

Η συσσώρευση διαφορετικών επιλογών μεταξύ των ποικίλων δομικά διαθέσιμων εναλλακτικών στο διαχωρισμό των διαφορετικών προσωπικών ωφελειών και επιλογών διαφορετικών συλλογικών ορθολογικοτήτων, όπως έχουν αναπτυχθεί από άτομα που είναι τοποθετημένα σε διαφορετικές καταστάσεις και ενδυναμωμένα από διαφορετικά οράματα, όπως και από διαφορετικούς προσανατολισμούς αναφοράς και πλαίσια αντικειμένων δράσης, αναδεικνύει τη συνεχή αντιπαράθεση μεταξύ της δόμησης προτιμήσεων και του προσδιορισμού των βασικών κανόνων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και είναι η εν λόγω αντιπαράθεση που δημιουργεί τις συγκεκριμένες δυναμικές κάθε μοτίβου κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Η σχετική ανοιχτότητα μεταξύ των κανονιστικών προσδιορισμών των επιλογών των μοτίβων συμπεριφοράς και οι εν λόγω συγκεκριμένες επιλογές δείχνουν ότι η συνέχεια, η θεσμοθέτηση κάθε προτύπου κοινωνικής αλληλεπίδρασης και η αναπαραγωγή των εν λόγω μοτίβων – παρά τη συνεχή ανάπτυξη μηχανισμών και διαδικασιών ελέγχου που αποσκοπούν στο να τα επιβεβαιώσουν – δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη ή διαρκών επιβεβαιωμένη· συνεπώς η ευθραυστότητα, η αλλαγή και η σύγκρουση είναι εγγενή στη συγκρότηση της κοινωνικής τάξης – όντως διαμορφώνουν την «άλλη πλευρά» της εν λόγω συγκρότησης.

ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΗ: ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

XXIII

Η κληρονομιά της ευθραυστότητας, της αλλαγής και των συγκρούσεων σε κάθε μοτίβα κοινωνικής αλληλεπίδρασης εδράζεται στη διαπλοκή κάποιων απ' τα γενικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης δράσης με, πρώτων, τους περιορισμούς εγγενείς στη θεσμοθέτηση κάθε χαρισματικού οράματος, κάθε μοτίβου βασικών κανόνων κοινωνικής αλληλεπίδρασης και δεύτερον, με τις δομικές ιδιότητες και τις διαδικασίες αναπαραγωγής κάθε τέτοιου μοτίβου αλληλεπίδρασης.

Στο πιο γενικό επίπεδο, η τάση για ευθραυστότητα και μεταβολή – όπως έχουμε ήδη σύντομα υποδείξει παραπάνω – εδράζεται στην ίδια την ύπαρξη των κενών χώρων μεταξύ, απ' τη μια μεριά των γενικών τάσεων για τη δημιουργία του κοινωνικού καταμερισμού

συμπεριφοράς δεν αλλάζουν με κάθε αλλαγή σε συγκεκριμένες περιστασιακές συνθήκες. Έτσι, ο δεύτερος βρόγχος είναι μια ανατροφοδότηση προς τη διαμόρφωση του χαρακτήρα, η οποία παράγει προσωπικές συνέχειες στο είδος της σύνδεσης ενός δεδομένου προσώπου μεταξύ των δομικών πιέσεων και των προτύπων συμπεριφοράς επιλογής.

Τα συσσωρευμένα αποτελέσματα τέτοιων επιλογών ενισχύονται με τις μετατοπίσεις σε θέσεις των διαφορετικών τομέων σε μια κοινωνία και μπορούν να δημιουργήσουν μακροπρόθεσμες διαδικασίες αλλαγής. Τέτοιες επιλογές μπορούν να περιέχουν μετατοπίσεις σε προτιμήσεις και στους τρόπους υπολογισμού ή τους λόγους στους οποίους εμπλέκονται οι άνθρωποι- π.χ από ξεκάθαρα «λογικό-ωφελιστικούς» υπολογισμούς σε αυτούς της ισχύος ή της αλληλεγγύης ή των δεσμεύσεων με βάση τις αξίες. A.L.Stinchcombe, «Η Θεωρία του Merton για την κοινωνική Δομή», στο *Η Ιδέα της Κοινωνικής Δομής*, εκδ. L.A.Coser (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1985), 3-11.

της εργασίας και του πολιτισμού, τα οποία είναι εγγενή στην ανθρώπινη κατάσταση και απ' την άλλη για τον προσδιορισμό και τη συγκεκριμενοποίηση αυτών των γενικών τάσεων.

Η ύπαρξη των εν λόγω κενών χώρων περιλαμβάνει, κατ' αρχήν, την πιθανότητα ότι μπορεί να συμβεί μια αποτυχία να αναπτύξει τις κατάλληλες δραστηριότητες – μια αποτυχία, για να το θέσουμε έτσι, για να «γεμίσει» τους κενούς χώρους. Είναι πάντα πιθανό ότι οι κατάλληλοι τύποι δράσης, μέσω των οποίων αναπαράγονται συνεχή θεσμικά μοτίβα δεν θα προκύψουν, ή ότι αυτοί που θα προκύψουν δεν θα γίνουν αποδεκτοί από τους ευρύτερους τομείς του πληθυσμού· ότι η αλληλεπίδραση μεταξύ επίδοξων φορέων επιρροής, ελίτ και των σχετικών κοινών τους θα αποτύγχανε να δημιουργήσει σχετικά σταθερά μοτίβα σχέσεων μεταξύ της παραγωγής και της κατανομής των πόρων, της διανομής της ισχύος και της κατασκευής της εμπιστοσύνης και της νομιμοποίησης με έναν τρόπο αποδεκτό σε αυτούς που συμμετέχουν σε μια τέτοια αλληλεπίδραση.

Δεύτερον, η ροπή σε κάθε μοτίβο κοινωνικής αλληλεπίδρασης για ευθραυστότητα, μεταβλητότητα, σύγκρουση και μη μεταβολή εδράζεται στη συνεχή διαπλοκή των προβλημάτων και αοριστιών που είναι έμφυτα σε κάθε τέτοια αλληλεπίδραση, με τα βασικά χαρακτηριστικά της οργανωτικής και της συμβολικής κατασκευής της εν λόγω αλληλεπίδρασης και τα συνακόλουθα χαρακτηριστικά της κατασκευής του περιβάλλοντός τους από τους ανθρώπους και, πάνω απ' όλα, έχοντας επίγνωση του άπειρου των ανθρώπινων επιθυμιών, την πολυσημία των ανθρώπινων πόρων και την ανοιχτότητα και αυθαιρεσία των συμβολικών κατασκευών της πραγματικότητας.

Τρίτον, η εν λόγω ευθραυστότητα και μεταβλητότητα – όπως και η στενά συνδεδεμένη τάση για σύγκρουση – είναι επίσης έμφυτα σε κάθε συνθήκη κοινωνικής αλληλεπίδρασης, λόγω της πληθώρας των δρώντων σε κάθε τέτοια συνθήκη και λόγω των αγώνων και συγκρούσεων μεταξύ των εν λόγω δρώντων για την πρόσβαση και τη χρήση των πόρων, τους οποίους συνεπάγεται κάθε θεσμοθέτηση συνεχούς αλληλεπίδρασης.

XXIV

Η πανταχού παρουσία της ευθραυστότητας, των συγκρούσεων και των δυνατοτήτων της αλλαγής σε κάθε συνθήκη κοινωνικής αλληλεπίδρασης εντατικοποιείται από τη διαπλοκή όλων αυτών των *γενικών* χαρακτηριστικών της ανθρώπινης δράσης και αλληλεπίδρασης που αναλύθηκαν παραπάνω με αυτά της θεσμοθέτησης κάθε τέτοιου μοτίβου αλληλεπίδρασης και του προτύπου της παραγωγής τους. Ιδιαίτερης σημασίας εδώ είναι μερικές απόψεις της θεσμοθέτησης των χαρισματικών διαστάσεων της ανθρώπινης δράσης, η πρώτη εκ των οποίων είναι η νομιμοποίηση που η εν λόγω θεσμοθέτηση επιβάλλει στην ανθρώπινη δημιουργικότητα.

Οι βασικές ρίζες των περιορισμών στη δημιουργικότητα, έμφυτες στη θεσμοθέτηση των χαρισματικών διαστάσεων της ανθρώπινης δραστηριότητας γενικά, και της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και τάξης συγκεκριμένα, έγκεινται στο γεγονός ότι κάθε εν λόγω διαδικασία θεσμοθέτησης συνεπάγεται την επιλογή κάποιων περιορισμένων θεμάτων ή δυνατοτήτων από μία πολύ μεγαλύτερη ποικιλία τέτοιων θεμάτων· η δεύτερη

άποψη αφορά τη μετατροπή της δημιουργικής δράσης σε πράξη ρουτίνας, που είναι έμφυτη σε κάθε εν λόγω θεσμοθέτηση· και η τρίτη άποψη περιέχει τη στενή σχέση μεταξύ του εν λόγω κλεισίματος και της άσκησης ισχύος μέσω μιας διαδικασίας ελέγχου και ρύθμισης κάθε τέτοιας αλληλεπίδρασης.

Για να το θέσουμε διαφορετικά, οι περιορισμοί που είναι έμφυτοι σε κάθε θεσμοθέτηση της χαρισματικής διάστασης της ανθρώπινης δραστηριότητας γενικά και της κατασκευής της κοινωνικής τάξης συγκεκριμένα, οφείλονται στο γεγονός ότι κάθε εν λόγω θεσμοθέτηση βασίζεται σε μία έμφαση στα συγκεκριμένα συστατικά ή διαστάσεις της ανθρώπινης ύπαρξης, των οντολογικών θεμελίων και των αντιλήψεων για την κοινωνική τάξη ή μια επιλογή του συγκεκριμένου εύρους των προτιμήσεων για τον αποκλεισμό άλλων. Έτσι, για παράδειγμα, κάθε εν λόγω θεσμοθέτηση περιέχει κάποια σχετική έμφαση στην ιεραρχία της ισότητας, στον ατομικισμό ή τη συλλογικότητα, στην αλληλεγγύη ή την ισχύ και ούτω καθεξής. Μια τέτοια επιλογή από μια ποικιλία πιθανών αιώνιων δυνατοτήτων συνεπάγεται ένα συνακόλουθο κλείσιμο και περιορισμό και μια βέβαιη συνείδηση του εν λόγω κλεισίματος και περιορισμού. Μόλις η εν λόγω επιλογή έχει παρθεί και θεσμοποιηθεί, οι άλλες πιθανότητες τουλάχιστον αρχικά, απορρίπτονται από την έκτακτη κοινωνική τάξη, αν και δεν εξαφανίζονται απαραίτητα από τη συνείδηση μερικών τομέων της κοινωνίας.

Δεύτερον, τέτοιοι περιορισμοί και η συνειδητοποίησή τους εδράζονται στο γεγονός ότι κάθε συγκεκριμένη θεσμοθέτηση περιλαμβάνει ορισμένους περιορισμούς αναφορικά με το βαθμό κατά τον οποίο καθένα από τα συμβολικά και οργανωτικά συστατικά της, και οι σχέσεις μεταξύ τους, «ξεδιπλώνονται» ή διαφοροποιούνται εσωτερικά. Κάθε τέτοια θεσμοθέτηση περιορίζει ή «περικλείει» σαν να ήταν μία περαιτέρω ανάπτυξη των «λογικών» ή οργανωτικών δημιουργικών δυνατοτήτων που είναι έμφυτες στους πολιτισμικούς προσανατολισμούς όπως και στην κοινωνική οργάνωση, όπως οι διαφορετικές δυνατότητες της περαιτέρω διαφοροποίησης, της εξελισσόμενης ορθολογικότητας, της υπέρβασης των «δεδομένων» κάθε τέτοιας συγκεκριμένης κατάστασης προβληματισμού της εν λόγω κατάστασης.

Ο τρίτος βασικότερος τύπος περιορισμού στη δημιουργικότητα είναι το γεγονός ότι όταν γίνεται αποδεκτή μια θεσμική καινοτομία, μπορεί ακολούθως να εμπίσει σε κατάσταση ρουτίνας, να «υποτιμηθεί», όλο και περισσότερο απομακρυνόμενη απ' την αυθεντική της ώθηση. Αυτοί που συμμετέχουν στη διαιώνισή της – οι πρωτοουργοί της, οι αρχικά στενοί συνεργάτες τους και ειδικά οι διάδοχοί τους – τείνουν να ενδιαφέρονται όλο και λιγότερο γι αυτήν· όντως, ολόκληρη η σχέση τους γι αυτά τα θεμελιώδη κίνητρα της δημιουργικότητας μπορεί να εξασθενήσει. Η ανάπτυξη τέτοιων στενώσεων μπορεί επίσης να εδράζεται στο γεγονός ότι οι δημιουργοί των εν λόγω καινοτομιών – των σπουδαιών θρησκειών, των νέων πολιτικών συστημάτων, των νέων οικονομικών επιχειρήσεων και οι διάδοχοί τους – μπορεί να φοβηθούν από την περαιτέρω εξάπλωση του πνεύματος της δημιουργικότητας και μπορεί να προσπαθήσουν να επιβάλουν περιορισμούς σε μια τέτοια εξάπλωση και στις προσπάθειες άλλων ανθρώπων ή ομάδων να συμμετάσχουν σε μια τέτοια δημιουργικότητα ή να επεκτείνουν το πεδίο δράσης της.

Έτσι, κάθε θεσμοθέτηση της χαρισματικής διάστασης των ανθρώπινων

δραστηριοτήτων υπονοεί την πιθανότητα ότι η αντικειμενοποίηση του εξωτερικού και του κοινωνικού κόσμου μπορεί να μετατραπεί σε μια σχετικά άκαμπτη πραγματοποίηση και θα λάβει αυτόν το χαρακτηρισμό από πολλά μέλη της κοινωνίας, δίνοντας ώθηση στα πιθανά αισθήματα αλλοτρίωσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι πρωτοπόροι και οι διάδοχοί τους, μπορεί να προκαλέσουν εχθρότητα και αλλοτρίωση ή απάθεια μεταξύ των εν λόγω ομάδων προς αυτές τις δράσεις δημιουργικότητας και μπορεί να δημιουργήσουν τάσεις προς την καταστροφή των θεσμών.

Παρομοίως, η διαδικασία της θεσμοθέτησης των χαρισματικών διαστάσεων της ανθρώπινης εμπειρίας δημιουργεί μια συνεχή τάση μεταξύ της σφαίρας της ιδιωτικής και της δημόσιας ζωής από τη μια μεριά και μεταξύ της καλύτερης δημόσιας ζωής και των απαιτήσεων για πολιτισμική και κοινωνική δημιουργικότητα απ' την άλλη· δηλαδή, μεταξύ της αναζήτησης του ατόμου για προσωπική ταυτότητα και της δυνατότητας για καταβύθιση στους κοινωνικούς ρόλους απ' την άλλη.

XXV

Για όλους αυτούς τους λόγους, η θεσμοθέτηση των χαρισματικών διαστάσεων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων οξύνει τη συνειδητοποίηση για τις συνέπειες της αυθαιρεσίας της εν λόγω τάξης και δημιουργεί – όπως έχουμε δει παραπάνω – ισχυρές τάσεις για αμφιθυμία, αναφορικά με την κοινωνική τάξη γενικά και κάθε δεδομένη ειδική τάξη συγκεκριμένα και για συνεχείς, ωστόσο ποτέ πλήρως επιτυχείς προσπάθειες για να ξεπεράσει (την αυθαιρεσία αυτή).

Αυτά τα αισθήματα της αυθαιρεσίας και αμφιθυμίας για την κοινωνική τάξη ενισχύονται από την τέταρτη πλευρά της θεσμοθέτησης των χαρισματικών διαστάσεων της ανθρώπινης ζωής· δηλαδή, από το γεγονός ότι οι περιορισμοί και αποκλεισμοί που απαιτούνται από την πολλαπλότητα των διαφορετικών δομικών αρχών, τα διαφορετικά «προαπαιτούμενα» ή οι «ανάγκες» των διαφορετικών θεσμικών τομέων, όπως επίσης και από την πολλαπλότητα και τα διακριτά χαρακτηριστικά των ποικίλων τρόπων ανταλλαγής. Σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερης σημασίας είναι οι τάσεις και οι πιθανές αντιφάσεις μεταξύ των κύριων συστατικών των βασικών ενοτήτων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης· δηλαδή, μεταξύ της οργάνωσης του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, τη ρύθμιση της ισχύος και την κατασκευή της εμπιστοσύνης και του νοήματος, ειδικά των τάσεων μεταξύ της σχετικά περιοριστικής διάστασης της κατασκευής της εμπιστοσύνης και τις δυνητικά πιο επεκτατικές τάσεις που είναι έμφυτες στα άλλα συστατικά της κοινωνικής τάξης.⁵⁵

Το επίκεντρο αυτής της τάσης έγκειται στις τάσεις ή αντιφάσεις μεταξύ των συνθηκών που δημιουργούν την κατασκευή της εμπιστοσύνης μεταξύ διαφορετικών μελών μιας ομάδας ή κοινωνίας απ' τη μια μεριά και αυτών που διασφαλίζουν και τη διαθεσιμότητα των πόρων και των θεσμικών επιχειρηματιών για τη διαμόρφωση των ευρύτερων

⁵⁵ 55. L. Roniger, «Η Δημόσια Εμπιστοσύνη και η Ενοποίηση των Λατινοαμερικανικών Δημοκρατιών», στο *Λατινική Αμερική το έτος 2000* εκδ. A.R.M. Ritter, M.A. Cameron και D.H.Pollock (New York: Praeger, 1992) και *Η Εμπιστοσύνη στη Σύγχρονη Κοινωνία- Μία Προσέγγιση* (Messina: Rubbettino, 1992).

θεσμικών συμπλεγμάτων, όπως επίσης και τη ρύθμιση και νομιμοποίηση της ισχύος των εν λόγω επιχειρηματιών, απ' την άλλη. Όταν οι άλλες συνθήκες είναι ίσες (όπως, για παράδειγμα, η έκταση της πίεσης που ασκείται σε τέτοιες καταστάσεις), η διαβεβαίωση της εμπιστοσύνης είναι μεγαλύτερη σε σχετικά περιορισμένο εύρος κοινωνικής αλληλεπίδρασης, στο βαθμό που σχετικά στενά, αποδοσμένα κριτήρια εξειδικεύουν τη συμμετοχή στις κοινότητες αλληλεγγύης και παρέχουν ξεκάθαρες ενδείξεις για αμοιβαία υποχρέωση μεταξύ τους. Καθώς επικυρώνεται η δομή της ανθρώπινης οικογένειας, τέτοια περιορισμένα εύρη αλληλεπίδρασης φαίνονται να συγκροτούν τις ελάχιστες συνθήκες για την εσωτερική ανάπτυξη της εμπιστοσύνης, ακόμη κι αν δεν είναι αρκετά για να επιβεβαιώσουν τη συνέχειά της. Ταυτόχρονα, ωστόσο, οι συνθήκες που διασφαλίζουν τη συνέχεια της εν λόγω εμπιστοσύνης μπορεί να είναι εχθρικές για την ανάπτυξη των πιο ποικιλόμορφων πόρων και δραστηριοτήτων που χρειάζονται για μία ευρύτερη γκάμα θεσμικής δημιουργικότητας.

Όντως, οι συνθήκες που δημιουργούν τους πόρους που μπορεί να είναι διαθέσιμοι για τη συνθετότερη δόμηση θεσμών τείνουν επίσης να υποτιμούν τις απλές ή «πρωτόγονες», σχετικά περιορισμένες, συνθήκες της αρχικής ή πρωταρχικής εμπιστοσύνης. Συνεπώς, σε όλα τα διαρκή μοτίβα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, το πρόβλημα προκύπτει στο πώς να θεσμοθετηθούν οι εν λόγω δραστηριότητες με κάποια σταθερά, μακροπρόθεσμα μοτίβα, πέρα από αυτά που είναι ενσωματωμένα στα σχετικά στενά σύνολα των κοινωνικών σχέσεων.

Η πιθανότητα της εν λόγω θεσμοθέτησης εξαρτάται κυρίως από την αποτελεσματική διάσταση του εύρους του συμβολισμού και των υποχρεώσεων της εμπιστοσύνης πέρα από τη στενή έκταση των πρωταρχικών ή αρχικών ενοτήτων και από την αποτελεσματική σύνδεση μιας τέτοιας εκτεταμένης εμπιστοσύνης με την οργάνωση ευρύτερων ευρών νοήματος.

Η διαδικασία της επέκτασης του εύρους της εμπιστοσύνης πέρα από τις μικρές πρωταρχικές ή αρχικές σχέσεις και ομάδες αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα για τη σχετική ανοιχτότητα των σχέσεων μεταξύ των βασικών χαρακτηριστικών της οντολογικής σφαίρας και των βασικών κανόνων που ρυθμίζουν τα κύρια πεδία της κοινωνικής ζωής και της πολιτισμικής δημιουργικότητας, όπως και τις ασάφειες και τάσεις που είναι έμφυτες στο συμβολικό ορισμό και νομιμοποίηση των διαφορετικών πεδίων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Αυτές οι ασάφειες και τάσεις εντείνονται όλο και περισσότερο όταν μετατίθενται σε ευρύτερες θεσμικές συνθήκες.

Σε κάθε τέτοια ευρύτερη συνθήκη, αυτή η επέκταση μπορεί εύκολα να δημιουργήσει ένταση μεταξύ της εκτεταμένης εμπιστοσύνης απ' τη μια πλευρά και των απαιτήσεων του καταμερισμού της εργασίας ή τη ρύθμιση της ισχύος απ' την άλλη. Τέτοιες εντάσεις και αντιφάσεις ήδη αναπτύσσονται μέσα στις βασικές οικογενειακές σχέσεις, στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, στη διαλεκτική μεταξύ της προσκόλλησης και του αποχωρισμού, ειδικά μεταξύ της μητέρας και του παιδιού και στη διαπλοκή αυτής της διαλεκτικής με τις σχέσεις ισχύος που είναι έμφυτες στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης.

Η επέκταση της εμπιστοσύνης και η συνύφανσή της με τις ευρύτερες θεσμικές ρυθμίσεις απαραίτητα συνεπάγεται τάσεις ή αντιφάσεις μεταξύ των κριτηρίων της

κατανομής των πόρων που απορρέουν απ' τα κριτήρια που ρυθμίζουν τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, την ισχύ και την κατασκευή του νοήματος. Καθένας από αυτούς τους προσανατολισμούς ή αρχές μπορεί να επιβαρυνθεί από διαφορετικούς κοινωνικούς δρώντες και συνασπισμούς, που μπορεί να τονίσουν την «κεντρικότητα» κάθε τέτοιου προσανατολισμού ή της θεσμοθέτησής του ως διακριτού από τους άλλους και που μπορούν να αναπτύξουν τις δικές τους αυτόνομες δυναμικές στην πλήρη έκτασή τους- στο πιθανό κόστος των άλλων- μεταξύ των οποίων υπάρχει διαρκής ανταγωνισμός για τον έλεγχο και την κατανομή των πόρων. Ο εν λόγω ανταγωνισμός συνεπάγεται τη διάδοση διαφορετικών τρόπων λόγου, διαφορετικών υπολογισμών από διαφορετικές προτιμήσεις και τον αγώνα για τη σχετική τους επικράτηση στα σχετικά πλαίσια αλληλεπίδρασης και μπορούν να υποτιμήσουν τη διαπλοκή της εμπιστοσύνης με την άλλη διάσταση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης που συγκροτεί τον πυρήνα της συνέχειας κάθε μοτίβου κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

XXVI

Όλες αυτές οι αμφιθυμίες, οι δυνητικές συγκρούσεις και αλλαγές είναι επίσης δηλωτικές στην ίδια τη διαδικασία της διάδοσης των μοντέλων της πολιτισμικής και κοινωνικής τάξης και τη διαπλοκή τους με τη θεσμοθέτηση των βασικών κανόνων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και τη δόμηση των εμβελειών των προτιμήσεων και των χρήσεων των πόρων.

Αν και η παρουσίαση των πολλών μοντέλων κοινωνικής και πολιτισμικής τάξης στις ποικίλες επικοινωνιακές και κοινωνικοποιητικές καταστάσεις αποσκοπεί στη διαβεβαίωση της αποδοχής από τους συμμετέχοντες στις εν λόγω καταστάσεις της υπάρχουσας τάξης, παραδόξως οξύνουν την επίγνωση της αυθαιρεσίας της κοινωνικής τάξης και τους περιορισμούς που επιβάλλει η συγκρότηση κάθε άλλης τάξης στις ανθρώπινες δραστηριότητες. Απ' τη μια πλευρά, στις εν λόγω καταστάσεις λαμβάνουν χώρο προσπάθειες για να «πείσουν» τα μέλη μιας δεδομένης κοινωνίας ότι η θεσμική τάξη γενικά και η συγκεκριμένη τάξη της κοινωνίας τους επί του συγκεκριμένου, είναι οι «σωστές». Τα σύμβολα και οι εικόνες που σκιαγραφούνται σ' αυτά τα μοντέλα εκθειάζουν τη δεδομένη τάξη (την αγνότητα του κόσμου μέσα στα σύνορα και τον κίνδυνο του έξω κόσμου) ή την ανάγκη να παραμείνουν μέσα στα όρια παρά τη συνεχή έλξη του κόσμου έξω.⁵⁶ Αυτά τα σύμβολα και οι εικόνες ενισχύουν, για να το θέσουμε έτσι, τις ισχύουσες μυθολογίες, ιδεολογίες και αντι-ιδεολογίες.

Απ' την άλλη πλευρά, ωστόσο, μία συνειδητοποίηση αναπτύσσει σε τέτοιες καταστάσεις την αυθαιρεσία κάθε κοινωνικής τάξης και τους περιορισμούς των ανθρώπινων δραστηριοτήτων που επιβάλλει, όπως και μια αυξανόμενη επίγνωση της πιθανότητας ανάπτυξης νέων θεμάτων και μοντέλων. Έτσι, την ίδια στιγμή, η έλξη του να βγει κάποιος έξω από τα όρια μιας δεδομένης τάξης ενισχύεται όπως και η αγωνία για την ίδια την πράξη.

Για το λόγο αυτό η διάδοση – σε ποικίλες καταστάσεις κοινωνικοποίησης και σε

⁵⁶ 56. Βλ. κεφάλαιο 12, «Οι Πτυχές του Πολιτισμού για τη Διατήρηση και Μετασχηματισμό της Τάξης»

επικοινωνιακές καταστάσεις μοντέλων πολιτισμικής και κοινωνικής τάξης και κωδίκων- δεν εξαλείφει τις πολλές εντάσεις που είναι έμφυτες στη δόμηση της ανθρώπινης εμπειρίας ή στη συνειδητοποίηση των αοριστιών και των ασαφειών. Η εν λόγω διάδοση δεν εκμηδενίζει την επίγνωση των πιθανοτήτων πέραν απ' αυτές που υπάρχουν στη δεδομένη κοινωνική τάξη.

Η κατασκευή τέτοιων μοντέλων μπορεί μόνο να σκιαγραφήσει μερικά πιθανά όρια αυτών των ασαφειών και να τα μεταθέσει σε ένα νέο επίπεδο, πυροδοτώντας την αναζήτηση του μετανοήματος – κάτι που ο Gregory Bateson αποκάλεσε αναζήτηση της μετα-επικοινωνίας- μία αναζήτηση που δομείται στην ίδια τη διαδικασία της διάδοσης των εν λόγω μοντέλων. Μια τέτοια μετα-επικοινωνία συνδυάζει τον ορισμό της ασάφειας προς κάθε τάξη – πολιτισμική ή κοινωνική- με τις προσπάθειες να κατασκευάσει μερικά ευρύτερα και απόλυτα, όμως πάντα εύθραυστα και όχι πλήρως δομημένα ή αρθρωμένα νοήματα της σημασίας.⁵⁷ Συνεπώς η διάδοση τέτοιων μετα-επικοινωνιακών μηνυμάτων μπορεί επίσης να εκθειάσει και να εντείνει την αίσθηση της αυθαιρεσίας της κοινωνικής τάξης και την αμφιθυμία γι αυτήν.

Η πιθανότητα μιας τέτοιας εντατικοποίησης είναι εμφανής- όπως έχουμε δείξει λεπτομερώς στο κεφάλαιο 12- στην πανταχού παρουσία των συμβόλων διαμαρτυρίας σε τέτοιες καταστάσεις, ακόμη κι αν είναι συχνά, για να το θέσουμε έτσι, περιορισμένα ή καλυμμένα.

XXVII

Για όλους αυτούς τους λόγους, οι διαδόσεις και αρθρώσεις των μοντέλων της κοινωνικής τάξης δεν δημιουργούν μια κατάσταση στην οποία όλα τα μέλη μιας κοινωνίας ή ενός τομέα της μοιράζονται τις ίδιες πεποιθήσεις ή ενεργοποιούν τους ίδιους κώδικες σε όλες τις καταστάσεις. Αντίθετα, παρουσιάζουν ένα ευρύ πλαίσιο με κάποια τάση για συστηματικότητα στην οποία πολλαπλά σχήματα, θέματα και μοντέλα σημειωτικής μεσολάβησης ταξινομούνται σε ένα χαλαρό πλαίσιο. Αυτό το πλαίσιο παρέχει μία σειρά κοινών θεμάτων, που μπορεί παρόλα αυτά να ερμηνευτεί με διαφορετικούς, συχνά μη μετρήσιμους τρόπους. Αντίθετα, δημιουργεί – όπως έχει δείξει ο Stromberg αναφορικά με μία σουηδική ενορία⁵⁸ - μία κατάσταση στην οποία διαφορετικοί άνθρωποι μοιράζονται μια ανησυχία για την ερμηνεία των ιδίων κεντρικών συμβόλων και συνόλων θεμάτων. Όπως το θέτει ο E. Ohnuki –Tierney,⁵⁹ δημιουργεί ένα κείμενο που στηρίζεται σε μία διχοτομικά αντιτιθέμενη ερμηνεία του «τι σημαίνει». Μέσα στο πλαίσιο τέτοιων κειμένων, τέτοιων κοινών κεντρικών συμβόλων και συνόλων θεμάτων, διαφορετικοί κοινωνικοί δρώντες τείνουν και κατασκευάζουν, να διαδίδουν και συνεχώς να επανερμηνεύουν διαφορετικές ιδεολογίες και αντι-ιδεολογίες, διαφορετικές ερμηνείες αυτών των συμβόλων

⁵⁷ C.K. Ogden και A.I. Richard, *To Νόημα του Νοήματος: Μία Μελέτη της Επίδραση της Γλώσσας Πάνω στη Σκέψη και την Επιστήμη του Συμβολισμού* (London: Routledge and Jkegan Paul, 1923).

⁵⁸ P. Stromberg, «Ομοφωνία και Ποικιλία στην Ερμηνεία του Θρησκευτικού Συμβολισμού: Ένα Σουηδικό Παράδειγμα», *American Ethnologist* 8 (1981): 544-59.

⁵⁹ E. Ohnuki-Tierney, *Ο Πίθηκος ως Καθρέφτης* (Princeton: Princeton Univesity Press, 1987).

και της συνάφειάς τους για διαφορετικές καταστάσεις.

Ένας αριθμός τέτοιων μοντέλων και κωδίκων – ο καθένας με διαφορετική θεματική έμφαση, εικόνες γνώσης και εκφραστικό συμβολισμό- συνήθως είναι επικρατέστερα ή λειτουργικά μέσα σε μια ομάδα ή ακόμη κι από ένα άτομο και μπορούν να ενεργοποιηθούν επιλεκτικά σε διαφορετικές καταστάσεις. Μέσα σε μια κοινωνία ή σε μέρες αυτής, τα ποικίλα μοντέλα κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής αρθρώνονται και τυποποιούνται σε διαφορετικούς βαθμούς. Επίσης διαφέρουν στο βαθμό διαπερατότητάς τους, αποδοχής ή κυριαρχίας τους σε κάθε κοινωνία. Τα ποικίλα ιδιωτικά μοντέλα που διατηρούνται από άτομα ή ομάδες σε μια κοινωνία μπορεί να είναι παρόμοια ή διαφορετικά από τα επίσημα. Διαφορετικά μοντέλα μπορούν να ενεργοποιηθούν σε ποικίλες καταστάσεις, αν και μερικά συνήθως τείνουν να είναι επικρατέστερα ή δεσμευτικά από άλλα και μπορούν να συνδεθούν με θέματα διαμαρτυρίας και αισθήματα αμφιθυμίας προς την κοινωνική τάξη και τα μοντέλα που είναι ηγεμονικά μέσα σ' αυτή.

XXVIII

Τέτοια αισθήματα αμφιθυμίας δημιουργούν τις συνθήκες για καταστρεπτικούς προσανατολισμούς που εστιάζονται γύρω απ' τις αντινομίες της κατασκευής της τάξης, ειδικά της κοινωνικής τάξης, η οποία σχετίζεται στενά με τη χαρισματική διάσταση της ανθρώπινης δραστηριότητας και παράγει το συνδυασμό, σε κάθε χαρισματική δραστηριότητα, για δημιουργικές και καταστρεπτικές τάσεις.

Οι δημιουργικές ή καταστρεπτικές ιδιότητες είναι έμφυτες στη χαρισματική δραστηριότητα επειδή η χαρισματική προδιάθεση ή θέρμη εδράζεται στην προσπάθεια να έρθει σε επαφή με την ίδια την ουσία της ύπαρξης, η οποία θεωρείται ότι είναι οι ίδιες οι ρίζες της ύπαρξης, της κοσμικής, κοινωνικής και πολιτισμικής τάξης, για ό, τι θεωρείται ιερό και θεμελιώδες. Αυτές οι προδιαθέσεις συγκροτούν την εστία όχι μόνο για τις δημιουργικές, αλλά και για τις καταστρεπτικές τάσεις του χαρίσματος.

Όλες αυτές οι τάσεις μαρτυρούν το γεγονός ότι οι χαρισματικές προδιαθέσεις μπορούν να οδηγήσουν σε υπερβολές διαταραχής ή παραβατικότητας. Ο ένθερμος συνοδός σε πολλές χαρισματικές δραστηριότητες μπορεί επίσης να περιέχει μία ισχυρή προδιάθεση για ιεροσυλία, για μια άρνηση της εγκυρότητας του ιερού και για ό, τι διακηρύσσεται σε κάθε δεδομένη κοινωνία ως ιερό. Η ίδια η προσπάθεια για την εγκαθίδρυση άμεσης επαφής με αυτές τις ρίζες της κοσμικής και κοινωνικοπολιτικής τάξης μπορούν να δημιουργήσουν αντίθεση στις πιο εξασθενημένες και τυποποιημένες μορφές αυτής της τάξης, όπως και ένα φόβο και συνεπώς αντίθεση στο ίδιο το ιερό.

Εξαιτίας αυτού, η ανθρώπινη δραστηριότητα μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να διαταραχθεί και δεν είναι μόνο η πιθανή διαταραχή αλλά η ίδια η δημιουργικότητα- από τη φύση της και τον προσανατολισμό της – η οποία ίσως τείνει να υποτιμά και να καταστρέφει υπάρχοντες θεσμούς.

Είναι η πανταχού παρουσία και των δημιουργικών και των καταστρεπτικών πλευρών της χαρισματικής διάστασης της ανθρώπινης δραστηριότητας, της προσπάθειας να δημιουργηθεί ξανά επαφή με τις ρίζες της κοινωνικής και πολιτισμικής τάξης, της εκδήλωσης αυτών των πλευρών σε οριακές καταστάσεις, το οποίο εξηγεί, όπως έχουμε

δείξει με μεγαλύτερη λεπτομέρεια στο κεφάλαιο 12, ότι οι διαστάσεις διατήρησης της τάξης και μετασχηματισμού της τάξης του πολιτισμού δεν είναι παρά οι δύο πλευρές της κατασκευής της κοινωνικής τάξης.

XXIX

Αυτά τα προβλήματα της θεσμοθέτησης των χαρισματικών διαστάσεων της ανθρώπινης δράσης μπορούν να εντοπισθούν σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης αλλά γίνονται ιδιαίτερα ορατά στη συγκρότηση της μακροκοινωνικής τάξης και του κέντρου ή των κέντρων της κοινωνίας. Είναι στις προσπάθειες της κατασκευής της μακροκοινωνικής τάξης και στη συγκρότηση των κοινωνικών κέντρων που οι συμβολικές δομικές αντιφάσεις και τάσεις έμφυτες στην ίδια την προσπάθεια να θεσμοθετηθούν μοντέλα κοινωνικής δομής και σύνολα κωδίκων, γίνονται πληρέστερα πρόδηλες.

Είναι εδώ που οι περιορισμοί και οι εξαιρέσεις που συνεπάγεται η θεσμοθέτηση των χαρισματικών διαστάσεων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων συνδέονται όλο και στενότερα, αν και όχι απαραίτητα απaráλλακτα, με τη διατήρηση της κατανομής της δύναμης και του πλούτου. Είναι στη συγκρότηση κέντρων που πληρέστερα θεσμοθετούν τις εξαιρέσεις και τους περιορισμούς των διαφορετικών οντολογικών ή κοινωνικών θεμάτων, προσανατολισμών ή υποθέσεων – τα οποία, ωστόσο, την ίδια στιγμή σπάνια παραιτούνται πλήρως. Αντίθετα, αποκτούν μια ορμή από μόνα τους και μπορούν να συνδεθούν με τους επαναστάτες ενάντια στην ισχύ και την εξουσία από ομάδες που αισθάνονται αποκλεισμένες από τα παραπάνω και μπορούν να συγκροτήσουν τις ίδιες τις εστίες αποκρυστάλλωσης αιρέσεων, ετεροδοξιών, επαναστάσεων και κινήματων αλλαγής.

Επιπλέον, αυτές οι ποικίλες προσπάθειες για τον έλεγχο και τη ρύθμιση από ποικίλες ελίτ και οι δομές που δημιουργούνται από την αλληλεπίδρασή τους με άλλους τομείς της κοινωνίας, επίσης ενδυναμώνουν άλλους τομείς του πληθυσμού και αυτοί, εν συνεχεία, παράγουν συνεχείς αλλαγές και δυνητική αντίσταση στα θεσμοθετημένα μοντέλα. Είναι αυτός ο τρόπος αλληλεπίδρασης που συγκροτεί την κύρια δυσκολία της σχέσης ανάμεσα στη δράση και τη δομή και δημιουργεί την πανταχού παρουσία της αλλαγής και της αντιπαράθεσης σε όλες τις καταστάσεις της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

XXX

Συνεπώς, οποιαδήποτε είναι η επιτυχία των προσπαθειών κάθε συνασπισμού ελίτ να εγκαθιδρύσει και να νομιμοποιήσει μοντέλα κοινωνικών και πολιτιστικών κοινών νορμών, αυτά τα μοντέλα και οι νόρμες πιθανών δεν είναι ποτέ αποδεκτά από όλους αυτούς που συμμετέχουν σε μια δεδομένη τάξη. Οι περισσότερες ομάδες τείνουν να επιδεικνύουν κάποια αυτονομία και διαφορές στις στάσεις τους προς αυτές τις νόρμες με όρους της προθυμίας τους ή της ικανότητάς τους να παρέχουν τους πόρους που απαιτούνται από το δεδομένο θεσμικό σύστημα.

Τοιουτοτρόπως, υπάρχει πάντα, σε κάθε κοινωνική τάξη, ένα ισχυρό στοιχείο διαφωνίας για την κατανομή της δύναμης και των αξιών. Συνεπώς, όπως έχουμε δει, κάθε θεσμικό σύστημα ποτέ δεν είναι πλήρως «ομοιογενές» με την έννοια ότι είναι πλήρως αποδεκτό κατά τον ίδιο βαθμό από όλους όσους συμμετέχουν σε αυτό. Μερικές ομάδες μπορεί να είναι αντίθετες σε μεγάλο βαθμό με τα ίδια τα θεμέλια της θεσμοθέτησης ενός

δεδομένου συστήματος, μπορεί να μοιράζονται τις αξίες και τα σύμβολά του μόνο κατά ένα πολύ μικρό βαθμό και να αποδέχονται αυτές τις νόρμες ως το λιγότερο ανάμεσα στα αρνητικά και συνδεόμενοι με τις τελευταίες μόνο σε έναν πολύ περιορισμένο βαθμό. Άλλοι μπορεί να μοιράζονται αυτές τις αξίες και τα σύμβολα και να αποδέχονται τις νόρμες σε ένα μεγαλύτερο βαθμό, αλλά μπορεί να αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως τα πιο αξιόπιστα θεματοφυλάκια αυτών των ίδιων αξιών. Μπορεί να αντιτίθενται στους συγκεκριμένους βαθμούς που θεσμοθετούνται τα σύμβολα από την ελίτ που βρίσκεται στην εξουσία και μπορεί να προσπαθήσουν να τα ερμηνεύσουν με διαφορετικούς τρόπους. Μπορεί να μην αποδεχτούν τα μοντέλα πολιτισμικής και κοινωνικής τάξης που πιστεύουν ότι διατηρούνται από τα κέντρα ως νομιμοποιητικοί παράγοντες της υπάρχουσας κατανομής των εξουσιών και των πόρων και μπορεί, αντίθετα, να διατηρούν πολιτισμικούς προσανατολισμούς διαφορετικούς ή αντίθετους από αυτούς που διατηρούνται από το κέντρο. Άλλοι μπορεί να αναπτύξουν νέες ερμηνείες υπάρχοντων μοντέλων.

Ακόμα κι αν μια μεγάλη πλειοψηφία των μελών μιας δεδομένης κοινωνίας μπορεί να ταυτοποιηθεί για μεγάλες χρονικές περιόδους, σε κάποιο βαθμό, με τις αξίες και τις νόρμες του δεδομένου συστήματος και (τα μέλη) είναι πρόθυμοι να παρέχουν σ' αυτό το σύστημα τους πόρους που χρειάζεται, άλλες τάσεις μπορούν να αναπτυχθούν σε κάθε περίπτωση.

Συνεπώς, υπάρχει η πιθανότητα ότι τα «αντι-συστήματα» μπορούν να αναπτυχθούν μέσα σε κάθε μοτίβο και σε όλα τα επίπεδα κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Ενώ αυτά θα παραμένουν λανθάνοντα για μακρές χρονικές περιόδους, υπό ευνοϊκές προϋποθέσεις μπορούν επίσης να συγκροτήσουν σημαντικές εστίες μακροπρόθεσμων αλλαγών, συμπεριλαμβανομένων των αλλαγών στα βασικά θεμέλια και παραμέτρους των διαφορετικών συνθηκών αλληλεπίδρασης. Η ύπαρξη δυνητικών αντι-συστημάτων είναι πρόδηλη στην ύπαρξη - σε όλες τις κοινωνίες- θεμάτων και προσανατολισμών διαμαρτυρίας και κοινωνικών κινημάτων και ετεροδοξιών που συχνά καθοδηγούνται από διαφορετικές, δευτερεύουσες ελίτ. Τέτοια λανθάνοντα αντι-συστήματα μπορούν να ενισχυθούν και να πραγματοποιηθούν μέσω των συνεπειών των επιλογών διαφορετικών κοινωνικών δρώντων, η συσσώρευση των οποίων μπορεί να πάει πέρα, για να το θέσουμε έτσι, από τα υπάρχοντα θεσμικά πλαίσια.

Η διαδικασία της κατασκευής των συστημάτων και αντι-συστημάτων συνεπάγεται την ανάπτυξη διαγωνισμών λόγου. Για να ακολουθήσουμε τον Bo Strath: ⁶⁰

...Στις εν λόγω διαδικασίες διαφορετικές κατηγορίες ή έννοιες που αναφέρονται σε σχετικές πτυχές της κοινωνικής τάξης τυποποιούνται μέσω της αναπαράστασης σε διαγωνισμούς λόγου, όπου στόχος ήταν το δικαίωμα να καθορίσει και να εντοπίσει κανείς τα προβλήματα και τις λύσεις τους στην οργάνωση της κοινωνίας. Στους εν λόγω διαγωνισμούς πρότυπα επιβεβαίωσης, αρνήσεις και καταστολές προέκυπταν σε διαδικασίες στις οποίες ένας ορισμός εμφανιζόταν περισσότερο ή λιγότερο κυρίαρχος.

Τα αποτελέσματα των εννοιολογικών αγώνων είναι πάντα αβέβαια. Τα αποτελέσματα της μάχης μεταξύ των κοινωνικών δυνάμεων που αφορούν την ερμηνεία μιας έννοιας είναι σε μεγάλο βαθμό πιθανή υπόθεση, η έκβαση της οποίας είναι επείγουσα και όχι αιτιολογική. Η επιδεξιότητα να παρουσιαστούν νέες έννοιες με πειστική ικανότητα

⁶⁰ B.Strath, «Παραγωγή του Νοήματος, Κατασκευή των Ταξικών Ταυτοτήτων και Κοινωνική Αλλαγή», στο *Η Γλώσσα και η Κατασκευή των Ταξικών Ταυτοτήτων: Ο Αγώνας για Δύναμη Λόγου στην Κοινωνική Οργάνωση- Η Σκανδιναβία και η Γερμανία Μετά το 1800* (Gothenburg: Gothenburg University), 425-41.

και η ικανότητα να «κατακτήσει» κανείς έννοιες κλειδιά και θέσεις προτεραιότητας ή ακόμη να διατηρήσει το μονοπώλιο της ερμηνείας τους, είναι κρίσιμης σημασίας στην ιστορική διαδικασία. Εντούτοις, οι έννοιες από μόνες τους δεν προκαλούν αλλαγή, αντίθετα, εγκαθιδρύουν ένα συγκεκριμένο ορίζοντα για δυνητική δράση. Κάνουν δυνατή την αλλαγή απ' τη μια πλευρά και θέτουν όρια για πιθανή αλλαγή απ' την άλλη. Με αυτή την έννοια, οι έννοιες που οργανώνονται ως λόγοι ή ιδεολογίες είναι παρόμοιες με αυτό που ο Max Weber αποκαλούσε *Weltbilder* (κοσμοθεωρίες) που λειτουργούν ως κλειδούχοι, *Weichensteller*, που καθοδηγούν την ανάπτυξη σε νέες τροχιές.

Η έκβαση αυτών των διαδικασιών είναι πάντα ένα ανοιχτό ζήτημα που δεν μπορεί ποτέ να καθοριστεί εκ των προτέρων. Το νόημα είναι πολυδιάστατο και σχετικά διαμορφωμένο σε ένα υπαρκτό πεδίο λόγου· ταυτόχρονα, νέα πεδία δημιουργούνται. Το νόημα είναι ενδεχόμενο. Οι θετικοί ορισμοί εξαρτώνται από τους αρνητικούς και το αντίθετο, στη συμπερίληψη και τον αποκλεισμό.

...Οι εν λόγω αγώνες αποτελούνται επίσης από συμφέροντα. Τα συμφέροντα δημιουργούνται και εγκαθιδρύονται στο πεδίο του λόγου, στον πολιτικό αγώνα για τις έννοιες και μέσω της εισαγωγής νέων εννοιών και μεταφορών. Συνεπώς τα συμφέροντα κατασκευάζονται γλωσσικά. Η πειστική ικανότητα των εννοιών προκαθορίζει πώς και σε ποια συμφέροντα εκφράζονται και πώς μεσολαβούνται.

Η προηγηθείσα ανάλυση σημαίνει ότι ερωτήσεις για το πώς κατασκευάζονται η εξουσία και η νομιμοποίηση στους αγώνες λόγου γίνονται ερωτήσεις-κλειδιά στη μελέτη της κοινωνικής αλλαγής. Η δύναμη του λόγου δεν είναι απλά μια αντανάκλαση μιας εγκαθιδρυμένης κοινωνίας, αλλά μπορεί να δημιουργήσει νέα κοινωνικά δίκτυα. Η ισορροπία μεταξύ της αντανάκλασης και της δημιουργίας είναι λεπτή. Η δύναμη του λόγου που βασίζεται σε έννοιες με μεγάλη ικανότητα πειθούς και έλξη μπορεί να λάβει την αναλογία των διανοούμενων ηγεμονιών που διαρκούν για μακρές χρονικές περιόδους.

Όσο σταθερές κι αν φαίνονται αυτές οι ηγεμονίες, είναι παρ' όλα αυτά πάντα ασταθείς σχέσεις βασισμένες σε στοιχεία εμπιστοσύνης, πίστης, εξουσίας και νομιμότητας σε ποικίλους συνδυασμούς που μπορεί να τεθούν υπό αμφισβήτηση κάθε στιγμή, μέσω της ανάπτυξης νέων εννοιών και ερμηνευτικών πλαισίων με πειστικές ικανότητες, όταν νέα προβλήματα που απαιτούν νέες λύσεις τεθούν στην πολιτική ημερήσια διάταξη. Η δύναμη του λόγου, είτε λαμβάνει προσωρινά ηγεμονικές αναλογίες είτε όχι, βασίζεται σε μία διαρκώς εναλλασσόμενη διαδικασία σχέσεων δικτύου που ποικίλουν μεταξύ του συμβιβασμού και της σύγκρουσης.

XXXI

Οι πιθανότητες σύγκρουσης και μεταβολής σε κάθε συνθήκη κοινωνικής αλληλεπίδρασης επίσης ενισχύονται από τη διαπλοκή των γενικών χαρακτηριστικών της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης, όπως έχουν αναλυθεί παραπάνω και των διαδικασιών που ακολουθούν τη θεσμοθέτηση των χαρισματικών διαστάσεων της κοινωνικής δράσης με τα δομικά πρότυπα και τις διαδικασίες της αναπαραγωγής κάθε συνθήκης διαρκούς κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Εδώ, μεγάλης σημασίας, όπως έχουμε δει παραπάνω, είναι η αναμέτρηση μεταξύ των μοντέλων πολιτισμικής και κοινωνικής τάξης και των κανονιστικών προσδιορισμών της συμπεριφοράς που προκαλούν απ' τη μια μεριά και απ' την άλλη, οι συγκεκριμένες επιλογές των μοτίβων συμπεριφοράς που καθοδηγούνται απ' τις προτιμήσεις των ανθρώπων που λαμβάνουν χώρα μέσα στα πλαίσια του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και της συσσώρευσης των απρόσκοπτων συνεπειών της εν λόγω αλληλεπίδρασης και των επιλογών. Τα συσσωρευμένα αποτελέσματα τέτοιων ακούσιων συνεπειών μπορούν να είναι διαδικασία αλλαγής που ενισχύεται από αρκετές

διαδικασίες που συνδέονται με την αναπαραγωγή των προτύπων αλληλεπίδρασης, ειδικά των ευρύτερων και διαρκέστερων.

Οι σημαντικότερες αυτών των διαδικασιών είναι, πρώτα απ' όλα, οι αλλαγές στη σχετική ισχύ και οι φιλοδοξίες διαφορετικών κατηγοριών και ομάδων ανθρώπων, δεύτερον, η ενεργοποίηση μεταξύ των μελών νέων γενεών γενικά και αυτών των ανώτερων τάξεων και των ελίτ συγκεκριμένα, των πιθανών επαναστατικών και αντίνομων προσανατολισμών έμφυτων σε κάθε διαδικασία κοινωνικοποίησης· τρίτον, μερικές κοινωνικομορφολογικές ή κοινωνικοδημογραφικές διαδικασίες με τις οποίες συνδέεται η βιολογική αναπαραγωγή του πληθυσμού με την κοινωνική αναπαραγωγή των συνθηκών της κοινωνικής αλληλεπίδρασης· και τέταρτον, η αλληλεπίδραση μεταξύ των εν λόγω συνθηκών και των φυσικών και διακοινωνιακών τους περιβαλλόντων.

Η αναπαραγωγή κάθε συνθήκης κοινωνικής αλληλεπίδρασης περιλαμβάνει διαρκείς μετατοπίσεις στις σχετικές θέσεις ισχύος και αγοράς διαφορετικών δρώντων μέσα στην κοινωνία, στις φιλοδοξίες και τους προσανατολισμούς για τα θεμέλια της δεδομένης κοινωνικής συνθήκης γενικά και για μία μακρο- κοινωνιολογική τάξη συγκεκριμένα. Τέτοιες μετατοπίσεις δημιουργούνται πρώτον απ' το γεγονός ότι η συνεχής ορμή της εσωτερικής ανάπτυξης των πόρων παράγει αλλαγές στην κατανομή των ομάδων των ανθρώπων μεταξύ των εν λόγω θέσεων, με όρους εμπορίου μεταξύ του κέντρου και διαφορετικών ομάδων και μεταξύ των μεγαλύτερων ομάδων. Δεύτερον, τέτοιες μετατοπίσεις συνδέονται με την πιθανή ανάπτυξη, με το πέρασμα του χρόνου, μεταξύ των μελών των ομάδων, νέων φιλοδοξιών γενικά και απαιτήσεων για αυξανόμενη συμμετοχή στο κέντρο και για τη διανομή των πόρων από το κέντρο επί του συγκεκριμένου.

Στενά συνδεδεμένες είναι διαδικασίες που συνδέουν την κοινωνική και βιολογική αναπαραγωγή του πληθυσμού μιας κοινωνίας ή ενός τομέα της. Μια τέτοια διαδικασία είναι αυτή που συνδέει τη δημογραφική αναπαραγωγή με τις διαθέσιμες θέσεις και πόρους. Ιδιαίτερα σημαντικές σ' αυτό το πλαίσιο είναι οι πιθανές αλλαγές στην κατανομή του πληθυσμού μεταξύ διαφορετικών στρωμάτων και διαφορετικών οικολογικών συνθηκών, η πιθανή δημογραφική μείωση των ανώτερων στρωμάτων σε σύγκριση με τα κατώτερα και η διαδικασία της κινητικότητας που αναπτύσσεται ανάμεσά τους, όπως και η διείσδυση σε κάθε κοινωνία εξωτερικών στοιχείων μέσω της κατάκτησης ή της μετανάστευσης. Η δεύτερη εν λόγω διαδικασία είναι αυτή της επάνδρωσης των μεγαλύτερων ελίτ. Εδώ, οι συνδυασμένες επιδράσεις της σχετικής τάσης για χαμηλή αναπαραγωγή ανάμεσα στα ανώτερα στρώματα, η απορρέουσα αναγκαιότητα στρατολόγησης νέων μελών των ελίτ από το εξωτερικό σε πολλές κοινωνίες, όταν συνδυαστεί με τις αλλαγές στις σχετικές θέσεις ισχύος διαφορετικών ομάδων της κοινωνίας μπορεί να υποβαθμίσει τη συνοχή διαφορετικών ελίτ και την κοινή τους συνύπαρξη. Όλες αυτές οι διαδικασίες μπορούν να οξύνουν τις αντιφάσεις μεταξύ της δόμησης προτιμήσεων, τις στρατηγικές θεωρήσεις και τα πραγματικά πρότυπα συμπεριφοράς και τους κανονιστικούς προσδιορισμούς που υποδεικνύονται από τους βασικούς κανόνες της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

XXXII

Το ευμετάβλητο των μοτίβων κοινωνικής αλληλεπίδρασης, των «κοινωνικών συστημάτων», βασιζεται επίσης στις διαδικασίες που ακολουθούν τις σχέσεις μεταξύ της αναπαραγωγής κάθε κοινωνικού συστήματος, κάθε μοτίβου κοινωνικής αλληλεπίδρασης και των σχέσεών του με τα εξωτερικά «φυσικά», όπως επίσης και τεχνητά περιβάλλοντα. Αναφορικά με το φυσικό περιβάλλον, το σημαντικότερο πρόβλημα εδώ είναι η τάση κάθε κοινωνικής συνθήκης να αναπτύξει μία ορισμένη οικολογική ισορροπία, μια ισορροπία

που μπορεί εύκολα να οδηγήσει μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα στην εξαφάνιση αυτών των ίδιων των βάσεων των πόρων που έχουν δημιουργηθεί μέσω της τεχνολογίας και του τρόπου παραγωγής που επικρατεί σ' αυτό το περιβάλλον.

Συνεπώς, το γεγονός ότι κάθε περιβάλλον κοινωνικής αλληλεπίδρασης γενικά και οι μακρο-κοινωνικές τάξεις συγκεκριμένα, πάντα δρουν σε κάποιο διακοινωνιακό, «διεθνές» περιβάλλον, τις καθιστά ευάλωτες στις δυνάμεις και την αλλαγή που μπορεί να ενεργοποιήσει τις ποικίλες πιθανότητες διαμαρτυρίας και σύγκρουσης που αναπτύσσονται εντός τους. Αλλαγές σε ποικίλα τμήματα του σχετικού διεθνούς συστήματος ή συστημάτων κάθε κοινωνίας μπορούν να προσκρούσουν πιο άμεσα σε διαφορετικές ομάδες και μπορούν να γίνουν πιο ευάλωτες στις εν λόγω προσκρούσεις.

Η μεταβλητότητα και η σύγκρουση είναι επίσης έμφυτες στη συγκρότηση κάθε κοινωνικής τάξης, επειδή όπως έχουμε δει, τέτοια μοτίβα κοινωνικής αλληλεπίδρασης, όσο ισχυρές κι αν είναι οι συστημικές τους τάσεις, ποτέ δεν αναπτύσσονται ως ολοκληρωτικά περικλειστές οντότητες και οι οντότητες κάθε πληθυσμού πάντα οργανώνονται σε διάφορα περιβάλλοντα ή πλαίσια.

Οι διαδικασίες της κατασκευής συλλογικοτήτων, κοινωνικών συστημάτων ή πολιτιστικών πλαισίων συγκροτούν διαδικασίες διαρκούς αγώνα, στον οποίο ιδεολογικά, «υλικά» και στοιχεία ισχύος διαρκώς διαπλέκονται. Όλες αυτές οι (κανονιστικές) δραστηριότητες ρυθμίζουν την παραγωγή και τη ροή των πόρων- ειδικά των οικονομικών πόρων της πληροφορίας, του κύρους και της ισχύος- στα διαφορετικά πλαίσια της αλληλεπίδρασης.

Αυτές οι διαδικασίες δομούνται, αρθρώνονται και πραγματοποιούνται από διαφορετικούς κοινωνικούς δρώντες και φορείς. Κάθε σύνολο ορίων φέρεται από διαφορετικούς συνασπισμούς φορέων. Μία πολύ πολύπλοκη αλληλεπίδραση- και διαρκής ανταγωνισμός και αγώνας- αναπτύσσεται μεταξύ των εν λόγω φορέων. Ειδικά στις πιο περίπλοκες κοινωνίες, τέτοιοι αγώνες και ανταγωνισμός μπορούν επίσης να οδηγήσουν στην κατάρρευση των μηχανισμών ενσωμάτωσης. Συνεπώς, σε όλες τις κοινωνίες, τουλάχιστον δύο τάξεις ευαισθησίας αναπτύσσουν σταθερότητα και αστάθεια των μοτίβων κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Υπάρχουν οι ασάφειες που δομούνται στην ίδια την κατασκευή του συστήματος και οι αστάθειες που είναι έμφυτες στους μηχανισμούς ελέγχου και ενσωμάτωσης.

Αυτές οι διαδικασίες συχνά σχετίζονται με μία αναπτυσσόμενη «μερικοποίηση» και ιδιωτικοποίηση της παράδοσης. Ακόμη κι αν τα δεδομένα, υπάρχοντα «παλιά» έθιμα και σύμβολα δεν καταργούνται ή «απορρίπτονται», τείνουν να υπόκεινται μακρόπνοες αλλαγές. Ότι ήταν το «ολοκληρωτικό» καθιερωμένο πρότυπο ζωής σε κάθε δεδομένη κοινότητα, κοινωνία ή σε άτομα έτεινε να γίνει από πολλές απόψεις μόνο μερικό. Ίσως να εξακολουθεί να υφίσταται ως δεσμευτικό στοιχείο μόνο για μερικά μέλη μίας δεδομένης κοινωνίας, ή μόνο για μερικά πλαίσια και ακόμη και η εγκυρότητα της αποδοσμένης ισχύος του ή της λειτουργίας του ως καθοδηγητικά σύμβολα και πρότυπα σε ποικίλες σφαίρες της ζωής μπορεί να υποτιμηθεί σε μεγάλο βαθμό. Συνεπώς, διαφορετικά στρώματα της παράδοσης μπορούν να διαφοροποιηθούν αναφορικά με το βαθμό στον οποίο γίνονται εστίες επίγνωσης και «προβλήματα» για τους διαφορετικούς τομείς της κοινωνίας.

Επομένως, σε γενικά πλαίσια, η ανάπτυξη καταστάσεων σχετικά εντατικής αλλαγής συνδέεται στενά με τη διακοπή της κανονικής ροής των πληροφοριών στην κοινωνία γενικά και ειδικά των πληροφοριών για τις βάσεις, τα κριτήρια και τα γνωρίσματα του κύρους και των βασικών προσανατολισμών αναφοράς για τα άτομα συγκεκριμένα. Στις εν λόγω καταστάσεις αναπτύσσεται πολύς «θόρυβος» (με την κυβερνητική έννοια του

όρου) αναφορικά με τις εν λόγω πληροφορίες, που είναι ιδιαίτερα πρόδηλος κυρίως σε πιθανότητες βίας και βεβαιώνοντας, όπως έχει σημειωθεί παραπάνω, την αποσύνθεση των υπαρχουσών δομών.

Ο συνδυασμός όλων αυτών των εξελίξεων μπορεί να εμφανίσει, σε αυτές τις συνθήκες, ένα συνδυασμό εξέλιξης διάφορων άλλων μοτίβων δραστηριοτήτων, τάσεων ανομίας και δυνατοτήτων με κάτι παρόμοιο με την κατάσταση πολέμου του Hobbes, για παράδειγμα σε μια κατάσταση εσωτερικού πολέμου όλων εναντίων όλων, στον οποίο δεν επικρατεί κανένας κοινός κανόνας που οι συμμετέχοντες θα μπορούσαν να θεωρήσουν δεσμευτικό.

XXXIV

Οι συγκεκριμένοι τύποι συμπεριφοράς που τείνουν να αναπτυχθούν στις εν λόγω καταστάσεις αλλαγής και που μπορούν συχνά να επικαλυφθούν σε στενή σχέση με τις τάσεις που αναλύθηκαν παραπάνω είναι: πρώτον, η ελεύθερη, ρέουσα, μη δομημένη συμπεριφορά· δεύτερον, η ξεκάθαρη προσαρμοστική-εργαλειακή συμπεριφορά· τρίτον, νέα μοτίβα συμπεριφοράς και οργανώσεις σε διαφορετικές θεσμικές αρένες· τέταρτον, η ανάπτυξη εμφανώς αγνών χαρισματικών συμβόλων πολιτιστικών και κοινωνικών τάξεων που δεν αφομοιώνονται από τα πιο θεσμικά οργανωτικά τους πλαίσια· και πέμπτον, οι προσπάθειες για τη θεσμοθέτηση τέτοιων χαρισματικών οραμάτων και η συνακόλουθη ανακατασκευή των ποικίλων βασικών κανόνων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και των θεσμικών τους παραγώγων.

Οι αδόμητοι τύποι συμπεριφοράς που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι ορατοί, πάνω απ' όλα, στην εντατικοποίηση και τα «ξεσπάσματα» των ποικίλων τύπων της αποκαλούμενης συλλογικής συμπεριφοράς που ποικίλουν από τα «πλήθη», τους πανικούς, μέχρι τους πυρήνες των ποικίλων τύπων των κοινωνικών κινημάτων.

Οι πιο στενοί προσαρμοστικοί τύποι συμπεριφοράς είναι πρόδηλοι στην εντατικοποίηση των ξεκάθαρα θεσμικών προσανατολισμών και δραστηριοτήτων διαφορετικών κοινωνικών δρώντων, στην ανάπτυξη τέτοιων φαινομένων ως «κλειστών κοινωνιών» και στην εντατικοποίηση της πιθανής σύγκρουσης ανάμεσά τους. Αυτοί οι τύποι συμπεριφοράς μπορούν να σχετισθούν με την ανάπτυξη ποικίλων αλλά μάλλον ασύνδετων, νέων δραστηριοτήτων και με την αποκρυστάλλωση νέων ομάδων και οργανισμών σε διαφορετικές θεσμικές αρένες.

Οι χαρισματικοί τύποι των δραστηριοτήτων και των προσανατολισμών αναπτύσσονται πιο συχνά στα διαφορετικά κοινωνικά κινήματα, που τείνουν να γίνουν πιο εντατικά και αυτόνομα σε τέτοιες καταστάσεις, παρά στις «κανονικές» καταστάσεις ρουτίνας και τα οποία τείνουν να εξελίσσονται από λιγότερο τοποποιημένα στρώματα εσωτερικών προσανατολισμών που είναι ενσωματωμένα σε διαφορετικά επίπεδα της καθημερινής ζωής, από τη διπλή εικόνα της κοινωνίας και από τις διαφορετικές ετεροδοξίες και υποκουλτούρες. Μέσα σ' αυτά τα κινήματα, ειδικά στις πρώιμες φάσεις τους, η αναζήτηση χαρισματικών εμπειριών εκφράζεται μέσα από την άρθρωση των ποικίλων αιώνιων θεμάτων διαμαρτυρίας, των προσπαθειών να υπερβούν τις κρίσιμες καταστάσεις των ανθρώπινων συνθηκών και της κοινωνικής οργάνωσης γενικά. Αυτή η αναζήτηση για τέτοια αγνή χαρισματική εμπειρία καθιστά τους εμπλεκόμενους σε αυτούς τους τύπους συμπεριφορών ιδιαίτερα ευαίσθητους στην ανοιχτότητα για νέους πολιτισμικούς προσανατολισμούς ή μοντέλα κοινωνικής δομής ή για την αποκρυστάλλωση και ενίσχυση των παλιών μοντέλων.

Σε τέτοιες καταστάσεις, οι περισσότεροι κοινωνικοί δρώντες είναι εγκλωβισμένοι ανάμεσα σε δύο μάλλον αντιθετικές τάσεις. Από τη μια πλευρά, κάθε δρών ή ομάδα θέλει

να μεγιστοποιήσει τη θέση και τους πόρους του και επομένως τείνει να τονίζει τη δική του «στενά» υλική δύναμη ή τις συμβολικές «ιδιοτέλειες» και τις προτιμήσεις γι αυτό το σκοπό. Από την άλλη πλευρά, μία επίγνωση προκύπτει για το ότι εκτός αν υπάρχουν κάποιες νόρμες, κάποιες καινούριες, ακόμη και ευέλικτες δομές προτίμησης που μπορούν να είναι σε κάποιο βαθμό μειονεκτικές γι αυτούς, που αναπτύσσονται και αποκρυσταλλώνονται, μπορεί να προκύψει ή να συνεχιστεί μια κατάσταση άτακτου χάους. Ενώ δεν αντιλαμβάνονται απαραίτητα πάντα όλοι οι δρώντες αυτό το δίλημμα, η, ακόμη κι αν το αντιλαμβάνονται δεν είναι απαραίτητα πρόθυμοι να αποδεχθούν οποιεσδήποτε νόρμες, γενικά κάποια τέτοια λανθάνουσα ή αδύναμη προδιάθεση προς την εγκαθίδρυση κάποιας τάξης και προς την παράδοση κάποιων πλεονεκτημάτων ή πόρων προκειμένου να επιτύχει τη θεσμοθέτηση των εν λόγω νορμών τείνει να αναπτύσσεται στην κατάσταση αλλαγής.

Είναι αυτή η προδιάθεση που δημιουργεί, σε τέτοιες καταστάσεις, τη δυνατότητα για «ρύθμιση κανόνων» από κάποιους θεσμικούς επιχειρηματίες, ειδικά από χαρισματικούς ηγέτες και για την επανασυγκρότηση των περιεχομένων των βασικών κανόνων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης των δομών των προτιμήσεων συγκεκριμένα. Είναι αυτή η προδιάθεση που εξηγεί τη μεγάλη προτίμηση μεταξύ καταστάσεων ανομίας και χαρισματικής δράσης, μεταξύ των δημιουργικών και καταστρεπτικών πλευρών του χαρίσματος και την τάση για εμφάνιση και αποδοχή στις εν λόγω καταστάσεις των χαρισματικών ηγετών και της απόλυτης επανασυγκρότησης των βασικών κανόνων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Είναι η συνεχής διαδραστική αντιπαράθεση μεταξύ αυτών των διαφορετικών τάσεων- μεταξύ των ξεκάθαρα «εγωιστικών», ξεκάθαρα χαρισματικών τάσεων και των πιο συγκεκριμένων δεσμευόμενων από τους θεσμούς- που διαμορφώνει, σε πολλές καταστάσεις αλλαγής, την πιθανή αποκρυστάλλωση και πάνω απ' όλα τη θεσμοθέτηση νέων μοντέλων κοινωνικής τάξης και κωδίκων και των θεσμικών τους παραγώγων.

Σε όλες αυτές τις διαδικασίες, ένα κρίσιμο κομμάτι διαδραματίζεται από αυτούς τους κοινωνικούς δρώντες που, όπως έχουμε υποδείξει παραπάνω, είναι σημαντικοί για τη θεσμοθέτηση των χαρισματικών διαστάσεων της κοινωνικής τάξης, π.χ., διάφοροι θεσμικοί επιχειρηματίες, διαφορετικές ελίτ και φορείς επιρροής - οι αρθρωτές των μοντέλων της κοινωνικής και πολιτισμικής τάξης, αυτοί που αναπαριστούν τις πιθανές σχέσεις αλληλεγγύης με τις διάφορες ομάδες και ποικίλες λειτουργικές, ειδικά πολιτικές και οικονομικές ελίτ. Πολλοί από αυτούς τους δρώντες προκύπτουν απ' τα διάφορα κοινωνικά κινήματα ή από κάποιο από τα νέα οργανωτικά περιβάλλοντα και όλοι αυτοί αγωνίζονται στα εν λόγω περιβάλλοντα για θέσεις στο κέντρο ή δρουν ως υπερασπιστές των υπαρχουσών θέσεων.

Τέτοιοι επιχειρηματίες, ελίτ και φορείς επιρροής δημιουργούν το δυναμικό ανομίας που αναπτύσσεται σε αυτές τις καταστάσεις και προσπαθούν να δομήσουν τα επίπεδα της δυσaréσκειας των διαφορετικών ομάδων και στρωμάτων της κοινωνίας, να εστιάσουν και να δομήσουν τη σύγκριση που γίνεται από τα μέλη αυτών των ομάδων για τη δική τους θέση και το σχετικό κέρδος και στερήσεις σε σχέση με άλλες ομάδες, να οξύνουν την αντίληψή τους για πιθανές εναλλακτικές λύσεις για τις υπάρχουσες πιθανότητες και θεσμικές συμφωνίες και να τις οργανώσουν γύρω από διαφορετικές προσπάθειες να αλλάξουν αυτές τις συμφωνίες. Όλοι αποσκοπούν- προσφέροντας νέα μοντέλα κοινωνικής και πολιτισμικής τάξης και επαναδομώντας τον προσανατολισμό αναφοράς και το συντονισμό των αντικειμένων δράσης - να επανασυγκροτήσουν τον εννοιολογικό χάρτη και τον χάρτη προτίμησης δομών των μελών της κοινωνίας τους, να οργανώσουν τους μελλοντικούς προσανατολισμούς τους με κάποιο συνεκτικό τρόπο, να

επαναδομήσουν τις βάσεις ρύθμισης της ισχύος, την κατασκευή της εμπιστοσύνης και την κατασκευή του νοήματος στην κοινωνία.

XXXV

Μια κεντρική πλευρά τέτοιων καταστάσεων αλλαγής – ειδικά της πιο εντατικής περιοχής μακρο-κοινωνικής αλλαγής- είναι η διαρκής αντιπαράθεση μεταξύ των διαφορετικών μοντέλων και οραμάτων της κοινωνικής και πολιτισμικής τάξης και των διαφορετικών τους θεσμικών παραγών με τους πόρους που είναι πιθανών διαθέσιμοι για νέες θεσμοθετήσεις. Η εν λόγω αντιπαράθεση αρθρώνεται από τις διαφορετικές ελίτ και κοινωνικές ομάδες που φέρουν τα εν λόγω μοντέλα και προσπαθούν να τα θεσμοθετήσουν. Σε τέτοιες καταστάσεις, διαφορετικά μοντέλα κοινωνικής και πολιτισμικής τάξης και διαφορετικά καθορισμένα θεσμικά παράγωγά τους ανταγωνίζονται, για να το θέσουμε έτσι, για να γίνουν «επιλεγμένα» και θεσμοθετημένα με έναν από τους ορισμένους δρόμους που είναι ανοιχτοί στη δεδομένη κατάσταση. Τέτοιος ανταγωνισμός και η συνακόλουθη επιλογή μπορεί να αναπτυχθεί στις εν λόγω καταστάσεις διαφορετικών επιπέδων κοινωνικής οργάνωσης σε μεγάλο βαθμό σύμφωνα με αυτές τις πλευρές αυτής της οργάνωσης που έχουν υποτιμηθεί στην κατάσταση αλλαγής.

Το εύρος τέτοιων επιλογών σε κάθε ιδιαίτερη περίπτωση δεν είναι απεριόριστο και η καθορισμένη τους αποκρουστικότητα σε κάθε ιδιαίτερη κατάσταση δεν είναι ολοκληρωτικά προαποφασισμένη. Πάντα υπάρχει κάποιο εύρος πιθανών εναλλακτικών.

Αυτή η ανοιχτότητα καταστάσεων αλλαγής είναι, όπως έχει υποδηλωθεί παραπάνω, η πιο ακραία δήλωση της πιο γενικής ανοιχτότητας των σχέσεων μεταξύ των κύριων οργανωτικών πλευρών της διαδικασίας κατασκευής των κοινωνικών και πολιτιστικών τάξεων, π.χ. της αμοιβαίας ανοιχτότητας των μοντέλων πολιτιστικών και κοινωνικών τάξεων και των κωδίκων, των συγκεκριμένων μοτίβων συμπεριφοράς και επιλογών που αναπτύσσονται σε ένα τμήμα κάθε κατάστασης κοινωνικής αλληλεπίδρασης απ' τη μια πλευρά και της δομικής-οργανωτικής αποκρουστικότητας και παραγωγής πόρων απ' την άλλη.

Αλλά οποιοδήποτε κι αν είναι το αποτέλεσμα κάθε τέτοιας διαδικασίας επιλογής, δεν είναι, σε κάθε δεδομένη κατάσταση αλλαγής ολοκληρωτικά προκαθορισμένο από τα «αντικειμενικά» δομικά ή πολιτισμικά χαρακτηριστικά των «προηγούμενων» κοινωνικών συστημάτων ή από τη σχετική θέση ισχύος και τους προσανατολισμούς των δρώντων που συμμετέχουν σε αυτούς. Αντίθετα, επηρεάζεται από το συνδυασμό των βασικών θεσμικών και κανονιστικών μορφών, από τις διαδικασίες της μάθησης και στέγασης και από τους διαφορετικούς τύπους λήψης αποφάσεων από τα άτομα που βρίσκονται στις κατάλληλες αρένες δράσης και απαραίτητα ανταποκρίνονται σε μία μεγάλη ποικιλία ιστορικών συμβάντων.

Η διαδικασία των αλλαγών μεταξύ τέτοιων εναλλακτικών πρώτα απ' όλα επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την αντίληψη των διαφορετικών ομάδων για την κατάσταση σε περίπτωση που αλλάξει και για τις λύσεις που τους προσφέρονται. Η εν λόγω αντίληψη διαφορετικών εναλλακτικών από ποικίλους τομείς του πληθυσμού επηρεάζεται κατά πολύ από τις διαφορετικές ελίτ και τους φορείς επιρροής που μπορεί επίσης συχνά να προέρχονται από τις σχετικές ομάδες της κοινωνίας, από τα διαφορετικά θεσμικά συστήματα που διανοίχτηκαν από τις καταστάσεις αλλαγής.

Μερικοί επιπρόσθετοι παράγοντες είναι μεγάλης σημασίας στην επιρροή αυτών των διαδικασιών αλλαγής, πάνω απ' όλα την ίδια τη δομή της κατάστασης αλλαγής την ορμή που δημιουργήθηκε μαζί της. Ιδιαίτερης σημασίας σ' αυτό το πλαίσιο είναι ο βαθμός στον οποίο διευκολύνει ή παρεμποδίζει την αποκρουστικότητα των νέων μοτίβων

οργανωμένης δραστηριότητας· δεύτερον, ο βαθμός ασφάλειας και προβλεψιμότητας που δημιουργεί ή καταστρέφει σε σχέση με τις ποικίλες πλευρές της κοινωνικής ζωής· τρίτον, ο βαθμός στον οποίο οι διαφορετικοί τύποι της βασικής εμπιστοσύνης, είτε της οικογένειας, της συλλογικής ταυτότητας και της εξουσίας και της σχέσης της με τον καταμερισμό της εργασίας, τη ρύθμιση της ισχύος και την κατασκευή του νοήματος διατηρούνται ή καταστρέφονται από τη δομή των δυνατοτήτων που παρέχονται μέσα σ' αυτές τις νέες συνθήκες τους νέους πόρους κι τους ρόλους που είναι διαθέσιμοι και τα νέα μοτίβα συνασπισμών που αναπτύσσονται εντός αυτής της δομής.

Στη διαδικασία διαλογής των εν λόγω επιλογών, κρίσιμης σημασίας είναι ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μεταξύ των «παλιών» και των «νέων» δρώντων που τείνουν να αναπτύσσονται σε κάθε τέτοια κατάσταση αλλαγής και πάνω απ' όλα, η διάθεση για αλλαγή ή καινοτομία που αναπτύσσεται μεταξύ των διαφορετικών δρώντων στην κατάσταση αλλαγής. Οι πιο σημαντικές μεταξύ αυτών των διαθέσεων είναι: (α) μία ολοκληρωτικά παθητική, αρνητική διάθεση που συχνά προκύπτει από την εξαφάνιση εξασθένηση τέτοιων ομάδων που αντιστέκονται· (β) μία ενεργή, οργανωμένη αντίσταση στην αλλαγή, μία οργανωμένη «παραδοσιακή» απόκριση που προσπαθεί να επιβάλει μερικές, τουλάχιστον, από τις παλαιότερες αξίες στο νέο περιβάλλον· (γ) διαφορετικοί τύποι ευαισθησίας στην αλλαγή· (δ) ικανότητα μετασχηματισμού, π.χ η ικανότητα όχι μόνο για προσαρμογή σε νέες, μεταβαλλόμενες, εσωτερικές ή θεσμικές συνθήκες, αλλά επίσης για κατασκευή νέων, αποκρυσταλλωμένων θεσμικών πλαισίων γενικά και κέντρων συγκεκριμένα.

Τέτοιες διαθέσεις για αλλαγή μπορούν να συνδυαστούν με ποικίλους τρόπους συμβολικών προσανατολισμών με την κοινωνική τάξη – πάνω απ' όλα με διαφορετική έμφαση στην ισχύ, την αλληλεγγύη ή τις εργαλειακές αντιπαροχές ως τις κυριότερες βάσεις για την αποδοχή της κοινωνικής τάξης που αλλάζει ή αναφύεται.

Αυτές οι διαφορετικές διαθέσεις, μαζί με άλλους παράγοντες που έχουν αναφερθεί παραπάνω, συγκροτούν μερικές από τις πιο σημαντικές επιρροές στη διαδικασία της επιλογής των πολιτιστικών μοντέλων και του προτύπου της θεσμοθέτησής τους που λαμβάνει χώρα σε κάθε κατάσταση μακροπρόθεσμων αλλαγών που βεβαιώνουν την ανοιχτότητα κάθε κατάστασης αλλαγής.

Συνεπώς, σε όλες τις εν λόγω καταστάσεις λαμβάνει χώρα, όπως έχει υποδηλωθεί αλλού, μία διαδικασία επιλογής διαφορετικών μοντέλων πολιτισμικής και κοινωνικής τάξης και των φορέων τους και είναι σε αυτήν την επιλογή που η πιθανότητα δημιουργικότητας της κοινωνικής σφαίρας είναι περισσότερο στενά εμφανής. Όλη αυτή η επιλογή λαμβάνει χώρα και όλη αυτή η δημιουργικότητα θεσμοθετείται μέσω μιας διαδικασίας αγώνα μεταξύ όλων των δυνητικά διαθέσιμων «συντρόφων» για τους διαφορετικούς συνασπισμούς μέσω των οποίων συστήνονται οι βασικοί κανόνες της κοινωνικής αλληλεπίδρασης· μία διαδικασία αγώνα, στην οποία αυτοί που είναι περισσότερο επιτυχημένοι, επιτυγχάνουν στην κατάσχεση και διατήρηση των θέσεων ελέγχου, μέσω του οποίου διατηρούνται οι σχετικοί τίτλοι και όροι. Είναι μέσω της ενεργοποίησης τέτοιων διαφορετικών συνασπισμών που οι επιλογές μεταξύ των διαφορετικών εναλλακτικών, που μπορεί να είναι ανοιχτές σε κάθε κατάσταση αλλαγής, επηρεάζονται «διαρκώς» δραματικά ή πιο ανεπαίσθητα και οι νέες δομές δημιουργούνται και / ή τα θεσμικά συμπλέγματα υφίστανται υποστασιοποίηση.

Η κύρια δυσκολία τέτοιων διαπραγματεύσεων έγκειται, όπως έχουμε δει, στη συγκεκριμενοποίηση των όρων υπό τους οποίους παραιτείται η ευθεία χρήση των πόρων και οι κανονιστικές κατευθύνσεις για τη χρήση τους και οι περιορισμοί για την πιθανή ελεύθερη ανταλλαγή τους γίνονται αποδεκτοί και -η δυσκολία έγκειται επίσης- στους

συνακόλουθους αγώνες για τα συλλογιστικά πλαίσια και τομείς.

XXXVI

Η θεσμοθέτηση από τις εν λόγω ελίτ, φορείς επιρροής, ή θεσμικούς επιχειρηματίες νέων τύπων βασικών κανόνων κοινωνικής αλληλεπίδρασης εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο είναι ικανοί να «συσσωρεύσουν» υπάρχοντες πόρους και να «επιστρατεύσουν» νέους πόρους για επένδυση στην εγκαθίδρυση νέων νορμών με όρους και τίτλους και για την κατασκευή νέων θέσεων και μηχανισμών ελέγχου. Στη διαδικασία μιας τέτοιας ανασυγκρότησης, η εγκαθίδρυση διαφορετικών συνασπισμών των κύριων ελίτ και εκπροσώπων των συμφερόντων διαφορετικών ομάδων είναι κεντρικής σημασίας. Τέτοιοι συνασπισμοί συστήνονται μέσω αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ποικίλων μοτίβων συμπεριφοράς, τα οποία τείνουν να αναπτύσσονται σε καταστάσεις αλλαγής, π.χ. διάφοροι τύποι μη δομημένης συμπεριφοράς, κοινωνικά κινήματα και πιο διασκορπισμένες οργανωτικές δραστηριότητες.

Μέσω της αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών των εν λόγω συνασπισμών και τα διαφορετικά κοινωνικά κινήματα και τα νέα, πιο οργανωτικά μοτίβα δραστηριοτήτων μετασχηματίζονται σε μεγάλο βαθμό. Οι κυριότεροι στόχοι των περισσότερων αυτών των ειδών των κινήματων συνήθως κατευθύνονται στην αποκρυστάλλωση και διάδοση των νέων κοινωνικών και πολιτιστικών μοντέλων, στην κατασκευή νέων σχέσεων αλληλεγγύης και τη σύνδεσή τους με τους νέους, συγκεκριμένους οργανωτικούς σχηματισμούς. Ωστόσο δεν έχουν υπάρξει κινήματα, των οποίων η πραγματική επίδραση στην κοινωνική δομή ήταν ταυτόσημη με τη θεσμοθέτηση των αυθεντικών οραμάτων της τελευταίας. Τέτοια κινήματα έχουν από μόνα τους μια οργανωτική και κοινωνική ζωή· τείνουν να αναπτύσσονται ως σχετικά αυτόνομες οντότητες. Μπορεί να διαρκέσουν μακρές χρονικές περιόδους, να θεσμοθετηθούν και να διαγωνισθούν σε κάποιο βαθμό, ή μπορεί να εξαφανισθούν έπειτα από μια μικρή, δραματική ή μη διάρκεια ζωής. Επίσης μπορούν να θεσμοθετηθούν μερικώς ως ένα νέο απόθεμα διαρκών προσανατολισμών κέντρων που εγκαθιδρύουν την αλλαγή, κέντρων παραδόσεων ετεροδοξίας, διαμαρτυρίας και αλλαγής μέσα στις σχετικές κοινωνίες. Ακόμη κι αν τα εν λόγω κινήματα είναι επιτυχημένα, η ίδια τους η επιτυχία συχνά αναδεικνύει μία διαδικασία ρουτινοποίησης των χαρακτηριστικών προσανατολισμών τους. Το αυθεντικό τους όραμα εξασθενεί, όπως έχουμε δει παραπάνω, με τις ανάγκες και κρίσιμες καταστάσεις της θεσμοθέτησης. Εντούτοις, ακόμη κι αν τέτοια κινήματα φαίνονται να είναι μάλλον ανεπιτυχή στην επίτευξη των ρητών τους στόχων, ακόμη μπορούν να ασκήσουν μεγάλη επιρροή επηρεάζοντας- μέσω κάποιας διαδικασίας του δικού τους μετασχηματισμού- τις ευρείες βάσεις της αλληλεγγύης και κατασκευής του νοήματος, οι οποίες μπορεί να υπάρχουν μέσα σε μια κοινωνία και συνδυάζοντας τες με την οργάνωση των διαθέσιμων πόρων σε τέτοιες καταστάσεις.

Σε όλες αυτές τις καταστάσεις, ο πιθανός αντίκτυπος τέτοιων κινήματων στην κοινωνική δομή που αλλάζει- πάνω απ' όλα, στη θεσμοθέτηση νέων βασικών κανόνων και νέων συμβόλων συλλογικότητας - μπορεί επίσης να επιτευχθεί έμμεσα μέσω της επίτευξης των στόχων τους ή μέσω της ίδιας της θεσμοθέτησής τους μέσα το εναλλασσόμενο σκηνικό. Επίσης μπορεί να είναι αποτελεσματικά, στο βαθμό που επηρεάζουν την αναδόμηση των βάσεων και των κριτηρίων του κοινωνικού κύρους και στις κατευθύνσεις του συνδυασμού του κύρους με άλλα μέσα ανταλλαγής και εξειδικεύοντας, στη βάση των γνωρισμάτων τους, τους τίτλους και τις άνευ όρων καταστάσεις, μέσω των οποίων θεσμοθετούνται και διατηρούνται οι νέοι βασικοί κανόνες της αλληλεπίδρασης.

Την ίδια στιγμή, οι ποικίλοι νέοι τύποι της οργανωτικής και θεσμικής δόμησης, όπως και τα διακεκριμένα, εμφανώς εγωιστικά μοτίβα συμπεριφοράς που αναπτύχθηκαν

σε καταστάσεις αλλαγής, τείνουν να μετασχηματιστούν με την έννοια ότι είναι ανοιχτά σε ευρύτερες δεσμεύσεις που υπονοούνται από την εν λόγω θεσμοθέτηση νέων βασικών κανόνων κοινωνικής αλληλεπίδρασης – π.χ., είναι πρόθυμοι να επενδύσουν μερικούς από τους πόρους τους στην υποστήριξη μακροπρόθεσμων δεσμεύσεων – π.χ. τίτλων, άνευ όρων καταστάσεων, θεσμικής υπόληψης και δημοσίων αγαθών.

Η εν λόγω θεσμοθέτηση αναδεικνύει νέα θεσμικά πλαίσια, εντός των οποίων αναπτύσσονται πάντα τάσεις για διαφωνία, σύγκρουση και αλλαγή και εντός των οποίων όλες οι διχοτομίες της θεσμοθέτησης των χαρισματικών διαστάσεων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων που έχουμε συζητήσει παραπάνω είναι πλήρως πρόδηλες.

XXXVII

Οι δυνατότητες σύγκρουσης και αλλαγής είναι έμφυτες σε όλες τα ανθρώπινες κοινωνίες, αλλά η συγκεκριμένη τους ανάπτυξη, η έντασή τους και οι συγκεκριμένες κατευθύνσεις αλλαγής που προκαλούν, διαφέρουν κατά πολύ μεταξύ των διαφορετικών κοινωνιών και των πολιτισμών, σύμφωνα με τον ιδιαίτερο συνδυασμό των ιδιαίτερων δυνάμεων εντός τους, τα οποία αναλύθηκαν παραπάνω, π.χ. οι διαφορετικοί συνδυασμοί πολιτιστικού προσανατολισμού, των ελίτ, των μοτίβων και των κοινωνικών καταμερισμών της εργασίας και των πολιτικο-οικολογικών περιβαλλόντων.

Τέτοιοι συνδυασμοί διαμορφώνουν –σε διαφορετικές κοινωνίες- τα ποικίλα μοτίβα των κοινωνικών συγκρούσεων, των κοινωνικών κινημάτων, των επαναστάσεων και της ετεροδοξίας που αναπτύσσεται εντός τους, όπως και της σχέσης αυτών των κινημάτων με τη διαδικασία θεσμικής δόμησης. Διαμορφώνουν την κατεύθυνση των θεσμικών αλλαγών, το βαθμό στον οποίο συνασπίζονται οι αλλαγές σε διαφορετικές πλευρές της θεσμικής τάξης και το επακόλουθο μοτίβο μετασχηματισμού μιας τέτοιας τάξης.

Τέτοιες αλλαγές δεν προκαλούνται «φυσικά» είτε από τις βασικές οντολογίες που επικρατούν σε κάθε πολιτισμό, από οποιεσδήποτε δομικές δυνάμεις, ή από κάθε διαρκές μοτίβο κοινωνικής αλληλεπίδρασης εντός τους, αλλά μάλλον από τη διαρκή διαπλοκή αυτών των δύο διαστάσεων – της «πολιτισμικής» και της «κοινωνικής δομικής»- σε συγκεκριμένες καταστάσεις.⁶¹

Αληθώς, τα πολιτισμικά οράματα, τα μοντέλα, οι κώδικες και η «ηθική» περιέχουν εντός τους μερικές από τις πιθανές εξελίξεις που συνέβησαν στις κοινωνίες ή στους πολιτισμούς που έχουν θεσμοθετηθεί. Όμως οι τύποι κοινωνικών σχηματισμών που έχουν αναπτυχθεί σε διαφορετικούς πολιτισμούς δεν έχουν σίγουρα αποτελέσει απλώς το άμεσο αποτέλεσμα των βασικών έμφυτων τάσεων κάθε πολιτισμού.

Παράλληλα, παρόμοιοι τύποι τυχαίων δυνάμεων μπορούν να έχουν διαφορετικό αντίκτυπο σε διαφορετικούς πολιτισμούς (ακόμη κι αν αυτοί μοιράζονται πολλά συγκεκριμένα θεσμικά ή πολιτικο-οικολογικά περιβάλλοντα) εξ' αιτίας των διαφορών αυτών των προϋποθέσεων. Τέτοιες ιστορικές αλλαγές και κατασκευές νέων θεσμικών σχηματισμών έγιναν το αποτέλεσμα των βασικών θεσμικών και κανονιστικών μορφών, των διαδικασιών μάθησης και στέγασης και των διαφορετικών τύπων λήψης αποφάσεων από τα άτομα που είναι τοποθετημένα σε κατάλληλα πεδία δράσης και απαραίτητα ανταποκρίνονται σε μια ποικιλία ιστορικών γεγονότων.⁶²

Έτσι, κάθε συγκεκριμένο μοτίβο αλλαγής είναι – για να γίνει κατανοητό ως ο

⁶¹ S.N. Eisestadt, «Δομή και Ιστορία: Εισαγωγική Παρατήρηση», *International Political Science Review* 10, 99-111.

⁶² J.B. March και J.P. Olsen, «Ο Νέος Θεσμισμός: Οργανωτικοί Παράγοντες στην Πολιτική Ζωή», *American Political Science Review* 78 (1984): 734-49.

συνδυασμός ιστορικής ενδεχομενικότητας, δομής και «πολιτισμού»- τα βασικά θεμέλια της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και η δεξαμενή μοντέλων, θεμάτων και τρόπων που επικρατούν σε κάθε κοινωνία.⁶³

Τέτοιες αλλαγές είναι, όπως έχουμε δει, έμφυτες στην κατασκευή κάθε κοινωνικής τάξης. Η αλλαγή και η επίγνωση της αλλαγής είναι, όπως πρόσφατα τόνισε ο Marshall Sahlins, έμφυτη σε κάθε δομή και επηρεάζεται γενικά από τις βασικές προϋποθέσεις κάθε τέτοιας δομής.⁶⁴ Παράλληλα, η εμφάνιση νέων μορφών κοινωνικής οργάνωσης και δραστηριότητας περιέχει νέες ερμηνείες πολλών βασικών δογμάτων κοσμολογικών απόψεων και θεσμικών προϋποθέσεων. Αυτές οι νέες ερμηνείες μπορούν να μετασχηματίσουν σε μεγάλο βαθμό πολλά από τα προηγούμενα βασικά δόγματα και θεσμούς των πολιτισμών.

Ο βαθμός και το εύρος της αλλαγής διαφέρουν σημαντικά σε διαφορετικές καταστάσεις αλλαγής. Οι πιο δραματικές αυτών των αλλαγών είναι σχετικά σπάνιες στην ιστορία, όπως για παράδειγμα, στην αποκρυστάλλωση της Εποχής των αξιακών πολιτισμών ή στις μεγάλες επαναστάσεις, των οποίων ο ιστορικός αντίκτυπος ήταν τεράστιος. Τέτοιες αλλαγές συνεπάγονται τον επανακαθορισμό των καταστατικών παραμέτρων της κοινωνικής τάξης, μέσα στο πλαίσιο και σε σχέση με το οποίο διαμορφώνονται και αναπτύσσονται οι διαφορετικοί αποτί κανόνες και στρατηγικές των δράσεων.

Οι προσπάθειες για έναν τέτοιο επανακαθορισμό επίσης λαμβάνουν χώρα με λιγότερο δραματικό τρόπο, σε ποικίλες ανεπίσημες ή επίσημες καταστάσεις και οργανωτικά πλαίσια, όπως και μέσω μακρών διαδικασιών σε διαφορετικά μικροεπίπεδα, όπου τα παραπάνω τείνουν να γίνουν περισσότερο τυποποιημένα και πιο πλήρως αρθρωμένα. Οι συνεχείς, λιγότερο δραματικές εξελίξεις σε αυτήν την κατεύθυνση που διαρκώς λάμβανε χώρα στις περισσότερες κοινωνίες μπορεί τελικά να μην είναι λιγότερο σημαντικές στις αποτελεσματικές αλλαγές στη συγκρότηση της κοινωνίας. Όλες οι εν λόγω καταστάσεις συνεπάγονται διαφορετικούς συνδυασμούς συνέχειας και αλλαγής στις κύριες συμβολικές και θεσμικές διαστάσεις των σχετικών τους περιβαλλόντων, στα οποία αναπτύσσονται.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ, ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ

XXXVIII

Για όλους αυτούς τους λόγους που αναλύθηκαν παραπάνω, τα μοτίβα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, οι κοινωνικοί σχηματισμοί, οι «κοινωνίες» και τα «κοινωνικά συστήματα» συνεχώς αλλάζουν. Τέτοια αλλαγή συχνά είναι τυχαία, ή μπορεί να συνεπάγεται μετακινήσεις από το ένα πλαίσιο σε ένα άλλο, σε συγκεκριμένα οργανωτικά μοτίβα και στη συσσώρευση διαφορετικών προτύπων συμπεριφοράς τους και στη σχετική σημασία των διαφορετικών βασικών κανόνων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Τέτοια απτά μοτίβα μπορούν να καταδείξουν διαφορετικούς τύπους πολυπλοκότητας.

⁶³ S.A.Arjomand, «Η ιστορία, η Δομή και η Επανάσταση στην Σιτική Παράδοση στο Σύγχρονο Ιράν», *International Political Science Review* 10, 111-21.

⁶⁴ M.Sahlins, *Νήσοι Ιστορίας* (Chicago: University of Chicago press, 1985)· στο ίδιο, «Η Επιστροφή του Συμβάντος, Ξανά: Με Ανακλάσεις στις Απαρχές του Μεγάλου Πολέμου των Φίτζι από το 1843 μέχρι το 1855 Ανάμεσα στα Βασίλεια των Bau και Rewa» στο *Clio in Oceania: Toward a Historical Anthropology*, εκδ. A. Biersack (Washington: Smithsonian Institution Press, 1991), 37-101.

Μια από τις πιο σημαντικές διαστάσεις της αλλαγής που έχει συγκροτήσει ένα κεντρικό σημείο εστίασης κοινωνιολογικής ανάλυσης, είναι αυτή της «διαφοροποίησης», π.χ της κοινωνικής και πολιτισμικής διαφοροποίησης. Ήταν σε αυτή τη διάσταση που τονίστηκε ισχυρά από τις ποικίλες εξελικτικές θεωρίες – από τις κλασσικές οδηγούμενοι προς την πιο πρόσφατη εκδοχή που αναπτύχθηκε από τον Talcott Parsons και μερικούς απ' τους συνεχιστές του στη δεκαετία των εξήντα ή εβδομήντα⁶⁵- και δέχθηκε ισχυρή επίθεση από πολλές μερίδες ανθρώπων.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στην αυθεντική της εκδοχή- η οποία τόνισε τη μη γραμμική ανάπτυξη όλων των κοινωνιών σε μια καθολικά εξελικτική σκάλα και η σύγχυση ανάμεσα στις δομικές-οργανωτικές και συμβολικές διαστάσεις της κοινωνικής αλληλεπίδρασης- αυτή η εξελικτική προοπτική δεν είναι υποστηρίξιμη.

Όμως παρ' όλες αυτές τις κριτικές, η εξελικτική προοπτική έχει ένα ισχυρό πυρήνα αλήθειας εντός της: δηλαδή, η αναγνώριση της τάσης της ανθρώπινης δράσης για διαρκή επέκταση και για την αποσύνδεση από τα διαφορετικά στοιχεία ή διαστάσεις της κοινωνικής δράσης από τα πλαίσια στα οποία εντίθενται και από το ένα στο άλλο.⁶⁶

Οι διαδικασίες της διαφοροποίησης μπορούν να ειπωθούν ως μια πολύ σημαντική διάσταση μιας τέτοιας τάσης για επέκταση. Ο πυρήνας μιας τέτοιας διαφοροποίησης είναι η αποσύνδεση αμοιβαία εντιθέμενων δραστηριοτήτων. Η εν λόγω διαφοροποίηση μπορεί να αναπτυχθεί αναφορικά με τις δομικές και συμβολικές διαστάσεις της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και δομής.⁶⁷

Στο δομικό επίπεδο, η κύρια διαδικασία μιας τέτοιας αποσύνδεσης είναι αυτή της δομικής διαφοροποίησης, π.χ της αποκρυστάλλωσης των συγκεκριμένων, οργανωτικά διακριτών ρόλων- όπως επί παραδείγματι, ένας επαγγελματικός ενάντια αυτών που εντίθενται σε διαφορετικά οικογενειακά ή τοπικά περιβάλλοντα και της συνακόλουθης ανάπτυξης με νέους ολοκληρωτικούς μηχανισμούς. Στο συμβολικό επίπεδο, η διαδικασία μιας τέτοιας αποσύνδεσης είναι δηλωτική προ πάντων στη μη εμπέδωση των κύριων κωδικών προσανατολισμών από το ένα στο άλλο – π.χ, η αποσύνδεση των κωδικών και κωδικών προσανατολισμών και την αναπτυσσόμενη αυτονομία των διαφορετικών κωδικών. Η εν λόγω αποσύνδεση συχνά συνδέεται με έναν αυξανόμενο προβληματισμό στη σύλληψη της οντολογικής και κοινωνικής πραγματικότητας, με ένα αυξανόμενο προσανατολισμό προς κάποια αλήθεια πέρα από τη δεδομένη και με αυξανόμενη ανταναστοχασμός και δεύτερη σκέψη. Μερικές από τις σημαντικότερες απεικονίσεις της εν λόγω αποσύνδεσης και προβληματισμού μπορούν να φανούν στη μετάβαση από τους έμφυτους στους υπερβατικούς προσανατολισμούς, ή στη δόμηση των συλλογικοτήτων και των μοντέλων νομιμοποίησης καθεστώτων από τα πρωταρχικά στα αστικά και υπερβατικά.

Η πιο κρίσιμη σύνδεση μεταξύ της διαδικασίας αποσύνδεσης των δομικών και συμβολικών διαστάσεων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης είναι η αποσύνδεση από τις βασικές λειτουργίες των ελίτ, π.χ, πρώτων η μη εμπέδωση των λειτουργιών των ελίτ από τα

⁶⁵ T.Parsons, *Η Εξέλιξη των Κοινωνιών*, εκδ. J.Toby (Engelwood Cliffs:Prentice Hall, 1977).

⁶⁶ Μία άλλη πολύ σημαντική διακήρυξη μιας τέτοιας τάσης για επέκταση είναι αυτή των κινήσεων των πληθυσμών μεταξύ των «κοινωνιών» μεταξύ διαφορετικών γεωγραφικών τοποθεσιών- είτε με τη μορφή των μεταναστών, των εισβολών, των μετακινήσεων εμποριών και συναφών- φαινόμενα που μόλις πρόσφατα τους δόθηκε η προσοχή που αξίζουν ως δυνάμεις που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την πορεία της ανθρώπινης ιστορίας.

⁶⁷ Βλ. J.C. Alexander και Colony, εκδ., *Η θεωρία της Διαφοροποίησης και Κοινωνική Αλλαγή* (New York: Columbia University Press, 1990).

ποικίλα δομικά πεδία, όπως οι ποικίλες πρωταρχικές συλλογικότητες και δεύτερον η αποσύνδεση των διαφορετικών λειτουργιών των ελίτ από τη μία στην άλλη, π.χ. η αμοιβαία αποσύνδεση των πολιτισμικών από τις πολιτικές.

Διαφορετικοί συνδυασμοί μιας τέτοιας εμπέδωσης, ή μιας τέτοιας αποσύνδεσης, δημιουργούν διαφορετικούς τύπους συμφωνίας ή διαφωνίας ανάμεσα στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας και διαφορετικές λειτουργίες ελίτ, π.χ. αναδεικνύουν διαφορετικούς τύπους απ' ό,τι προσδιορίσαμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο ως σύμφωνες και μη κοινωνίες. Αντιθέτως, ωστόσο, στις προϋποθέσεις των κλασικών εξελικτικών και δομολειτουργικών αναλύσεων, οι διαφορετικές διαστάσεις της δομικής διαφοροποίησης και της συμβολικής μη εμπέδωσης των διαφορετικών κωδικών δεν χρειάζεται να πάνε μαζί.

Έχουμε εξετάσει μερικές υποθέσεις τέτοιων διαφορετικών τρόπων αποσύνδεσης στο εισαγωγικό κεφάλαιο όταν συζητήσαμε τις αποκρυσταλλώσεις των διαφορετικών κέντρων και των διαφορετικών βαθμών αυτονομίας και εμπέδωσης των ελίτ και των διαφορετικών συνασπισμών των ελίτ στις Αφρικανικές κοινωνίες και πάνω απ' όλα στην ανάλυση της πολιτισμικής κοινωνικής δομής. Μερικές επεξηγήσεις αυτής της ανάλυσης έχουν αναφερθεί στο κεφάλαιο 9 και στη λεπτομερή ανάλυση της εποχής των αξιακών πολιτισμών, στην οποία αναφερθήκαμε εκεί.

Σε όλες αυτές τις υποθέσεις έχουμε ερευνήσει την αποκρυστάλλωση των διαφορετικών κέντρων, τις διαφορετικές σχέσεις κέντρου-περιφέρειας και τις συνακόλουθες ετεροδοξίες και κινήσεις διαμαρτυρίας και τους διαφορετικούς συνδυασμούς αυτών των κοινωνικών σχηματισμών που δημιουργούν τα συγκεκριμένα όρια, ευαισθησίες και δυναμικές αυτών των κοινωνιών.

Όλες αυτές οι αναλύσεις υποδηλώνουν ότι το κύριο σημείο εστίασης των σχηματισμών και δυναμικών των διαφορετικών κοινωνιών είναι οι διαφορετικοί τρόποι επαναδημιουργίας της εμπιστοσύνης, της αλληλεγγύης, της ισχύος και του καταμερισμού της εργασίας και ότι οι διαφορετικοί συνδυασμοί εμπέδωσης και αυτονομίας των ελίτ αναπτύσσουν τις κοινωνίες. Είναι πιθανόν οι σχέσεις μεταξύ της κατασκευής της εμπιστοσύνης και της αλληλεγγύης με τους άλλους τύπους των λειτουργιών των ελίτ που συγκροτούν το κρίσιμο συστατικό των εν λόγω δυναμικών. Εδώ ιδιαίτερου ενδιαφέροντος είναι η σύγκριση που σύντομα αναφέραμε παραπάνω στην εισαγωγή (βλ. σελίδες 27-30, 36-38), μεταξύ του ιαπωνικού και των ευρωπαϊκών πολιτισμών.

Αυτή η σύγκριση μας φέρνει πίσω στο θέμα μας, ότι κεντρικής σημασίας για την κατανόηση των δυναμικών των διαφορετικών πολιτισμών είναι ο τρόπος επέκτασης της εμπιστοσύνης από την οικογένεια στα ευρύτερα θεσμικά περιβάλλοντα και του συνακόλουθου τρόπου διάχυσης από το κέντρο στην περιφέρεια, ειδικά στα οικογενειακά πλαίσια.

Σε όλους τους αξιακούς πολιτισμούς, η εν λόγω διεύθυνση του κέντρου στις ενότητες της οικογένειας (και στην περιφέρεια γενικά) νομιμοποιήθηκε με όρους κάποιων οικουμενικών αρχών που διαδόθηκαν από το κέντρο ή τα κέντρα. Συνεπώς μία διακοπή, ασυνέχεια και πιθανή αντιπαράθεση μεταξύ της εμπιστοσύνης όπως ορίστηκε στους πρωταρχικούς ή βασικούς όρους- και οι αξιώσεις των οικουμενικών αρχών- αναπτύχθηκε εντός αυτών των πολιτισμών. Σε όλους αυτούς τους πολιτισμούς, το πρόβλημα ανέκυψε στον τρόπο διαπλοκής του «πρωταρχικού» με τις απαιτήσεις των οικουμενικών αρχών και αυτό το πρόβλημα συγκρότησε ένα πιθανό σημείο διαμάχης μεταξύ των διαφορετικών ελίτ εντός τους. Τέτοιες αντιπαράθεσεις και διαμάχες επηρεάστηκαν, όπως και η διεύθυνση του κέντρου στην περιφέρεια και στα ποικίλα οικογενειακά περιβάλλοντα, από ποικίλες αυτόνομες πολιτισμικές και πολιτικές ελίτ και φορείς επιρροής. Ήταν επίσης οι εν λόγω

ελίτ και φορείς επιρροής – στην αλληλεπίδρασή τους με ευρύτερους τομείς της κοινωνίας- που συγκρότησαν τα πιο ενεργά στοιχεία στον ιδεολογικό ανασχηματισμό των κέντρων, των συλλογικοτήτων και των θεσμικών σχηματισμών και στους αγώνες που ακολουθούν μια τέτοια αναθεώρηση.

Έναντι αυτού, στην Ιαπωνία, το ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο, οι θεσμικοί σχηματισμοί και οι οργανισμοί συγκροτήθηκαν από μία συνεχή επέκταση της εμπιστοσύνης, που συμβολοποιείται στους πρωταρχικούς όρους συγγένειας, από την οικογένεια στους ευρύτερους θεσμικούς σχηματισμούς. Με άλλα λόγια, η διείσδυση των βασικών οικογενειακών ενότητων από τους ευρύτερους θεσμικούς σχηματισμούς, η κινητοποίηση των οικογενειακών πόρων από το κέντρο, νομιμοποιήθηκε σε τέτοια σύμβολα συγγένειας και βασίστηκε στη συνεχή διεύρυνση του εύρους της εμπιστοσύνης όπως έχει οριστεί με όρους συγγένειας.

Τέτοια επέκταση επηρεάστηκε από τις κύριες ελίτ και τους φορείς επιρροής που ενσωματώθηκαν στα ευρύτερα πλαίσια και ορίστηκαν με κάποιους συνδυασμούς πρωταρχικών, ιερών και φυσικών όρων στους οποίους τα σύμβολα συγγένειας συχνά ήταν καθοριστικά. Συνεπώς η επέκταση της εμπιστοσύνης από τις ενότητες της οικογένειας σε τέτοια ευρύτερα περιβάλλοντα, στα κέντρα, δεν συνεπαγόταν την αντιπαράθεση με τις αυτόνομες ελίτ που διέδιδαν τις καθολικές αρχές, αλλά με ένα ανάλογα δημιουργημένο μοτίβο αλλαγής και ιστορικής συνέχειας που διέφερε σημαντικά από αυτή των ασιακών πολιτισμών με τους οποίους η Ιαπωνία μοιραζόταν πολλές δομικές ομοιότητες.

XXXIX

Η προηγούμενη συζήτηση σχετίζεται με το σημείο έναρξης της ανάλυσής μας, όπως παρουσιάστηκε στην εισαγωγή, για τη σχέση της ανθρώπινης δράσης με την κοινωνική δομή, τη δομή της ιστορίας ένα πρόβλημα που συνοπτικά έχει τεθεί στο απόσπασμα του Marx. Ενώ θα περιμέναμε ότι αυτό το βασικό πρόβλημα δεν θα μπορούσε ποτέ να λυθεί εξ' ολοκλήρου και θα συνέχιζε να αποτελεί πρόκληση για την κοινωνική και ιστορική ανάλυση, η προηγούμενη συζήτηση μπορεί ίσως να παρέχει κάποιες ενδείξεις ότι ο δομές και τα πλαίσια δραστηριότητας και αλληλεπίδρασης δημιουργούνται από την ανθρώπινη δράση και αλληλεπίδραση, αλλά καμία ανθρώπινη δράση ή αλληλεπίδραση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί εκτός μέσω τέτοιων πλαισίων και δομών.

Έτσι, κατά μια έννοια, οι εν λόγω δομές, ή η τάση για τέτοια δόμηση, συγκροτεί ότι έχει ονομαστεί τα «εξελικτικά σύμπαντα» κάθε γνωστής κοινωνίας. Αυτά συγκροτούν τα βασικά πλαίσια, εντός των οποίων λαμβάνει χώρα κάθε δράση. Όμως οι συγκεκριμένοι προσδιορισμοί διαρκών αλλάζουν στην ιστορία, μέσω διαδικασιών αλληλεπίδρασης που αναπτύσσονται μέσα σε τέτοια πλαίσια. Τέτοιες αλλαγές που συνεπάγονται τη διαπλοκή των συγκεκριμένων παραμέτρων αυτών των πλαισίων αλλάζουν, αλλά όχι η γενική τάση για δόμηση της ανθρώπινης δραστηριότητας εντός τους.

Η πιθανότητα μιας τέτοιας αλλαγής είναι δεδομένη στην ίδια τη φύση της κατασκευής τέτοιων δομών, που αν και είναι αντίθετη στα ουτοπικά οράματα, δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς την πανταχού παρουσία τέτοιων δομών. Έτσι, η τάση για την εν λόγω αλλαγή είναι έμφυτη στην ίδια τη φύση της αλληλεπίδρασης, στο γεγονός ότι κάθε συστατικό της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης δημιουργεί τα δικά του ιδιαίτερα αυτόνομα πρότυπα δραστηριότητας και αλλαγής, παράγοντας συνεχώς τις συνεχείς απροσδιοριστίες μεταξύ των εν λόγω συστατικών.

Είναι αυτή η ύπαρξη αοριστιών στα διαφορετικά επίπεδα της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης, ο συνδυασμός της οικουμενικής τάσης και δόμηση και η σχετική ανοιχτότητα πολλών από τα επίπεδά της και η συνεχής διαπλοκή που δημιουργεί την

πιθανότητα της ελευθερίας, της δημιουργικότητας και της καινοτομίας, όπως επίσης και η τάση για αναθεώρηση. Αυτός ο συνδυασμός παρέχει τη διαλεκτική της δομής και της ιστορίας και της ανθρώπινης δραστηριότητας και ελευθερίας. Τέτοια δημιουργικότητα και ελευθερία τίθενται μέσα στα πλαίσια αυτών των δομών, συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας της αναθεώρησης και αλλαγής, ωστόσο ποτέ δεν είναι ικανές να αποδράσουν από τη βασική τάση για αυτές τις δομήσεις, οι οποίες είναι δημιουργημένες εντός τους μέσω της ανθρώπινης δράσης, των διαφορετικών μοτίβων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και των διαδικασιών αλληλεπίδρασης. Εντούτοις πάντα περιέχουν ισχυρές επιθυμίες να αποδράσουν στην «πραγματική» ελευθερία, συνεπώς συνεπάγονται την αμφιθυμία προς κάθε τάξη και παράγουν τον συνδυασμό των δημιουργικών και καταστρεπτικών πλευρών των χαρισματικών διαστάσεων της ανθρώπινης δράσης- τη φαινομενική ενσωμάτωση της ανθρώπινης ελευθερίας και δημιουργικότητας.